

JANA KRBOVÁ, JIŘÍ JEŽEK A KOLEKTIV

Revitalizace městských center a veřejných prostranství v ČR

První část: Problémy a výzvy

Wolters Kluwer
Česká republika

Revitalizace městských center a veřejných prostranství v ČR

První část: Problémy a výzvy

JANA KRBOVÁ,
JIŘÍ JEŽEK A KOLEKTIV

Wolters Kluwer

Vzor citace: Krbová, Jana a Ježek, Jiří. *Revitalizace městských center a veřejných prostranství v ČR. Část první: Problémy a výzvy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, 184 stran.

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Krbová, Jana, 1962–

Revitalizace městských center a veřejných prostranství v ČR. První část, Problémy a výzvy / Jana Krbová, Jiří Ježek a kolektiv. – Vydání první. – Praha : Wolters Kluwer, 2020. – 183 stran

Anglické resumé

Obsahuje bibliografie a bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7598-777-8 (brožováno)

* 711.523 * 711.61 * 316.334.56 * 71 * 711.1 * (437.3) * (048.8:082)

– městská centra – Česko

– veřejná prostranství – Česko

– veřejný prostor – Česko

– územní plánování – Česko

– územní rozvoj – Česko

– revitalizace měst

– kolektivní monografie

71 – Územní plánování. Urbanismus. Památková péče [21]

Autoři kapitol

Ing. Jana Krbová, Ph.D. – Úvod a metodika, kap. 1, 2 a 7

Doc. RNDr. Jiří Ježek, Ph.D. – kap. 3

Ing. Martin Musil, Ph.D. – kap. 4 a 5

Doc. Ing. Mojmír Sabolovič, Ph.D. – kap. 8

RNDr. Jan Kopp, Ph.D. – kap. 6

Mgr. Klára Šimůnková – kap. 9

Tato publikace vznikla v rámci TA ČR Éta č. TL01000498 „Revitalizace městských center a dalších veřejných prostorů v České republice: problémy, zahraniční inspirace, možnosti řešení“.

Recenzovali:

doc. Ing. Jiří Dušek, Ph.D. – VŠERS ČB

Ing. Petr Hlaváček, Ph.D. – FSE Ústí n. Labem

© Jana Krbová (ed.), Vysoká škola ekonomická v Praze, 2019

ISBN 978-80-7598-777-8

Obsah

Úvod	9
1 Revitalizace veřejných prostranství a center měst: teoretická východiska a empirický výzkum	13
1.1 Vymezení pojmů veřejná prostranství a městská centra: analýza zdrojů	13
1.2 Public space: Veřejné prostranství versus veřejný prostor	14
1.2.1 Náměstí vybraných měst v ČR: empirické šetření	17
1.3 Zklidňování dopravy v centrech měst: Pěší zóny a jiná řešení	35
1.4 Proč upadají centra měst: výsledky výzkumu	40
1.5 Vztah veřejných prostranství a venkovních aktivit	46
1.6 Použité zdroje	50
2 Strukturální dimenze proměn veřejných prostranství: teoretická východiska a empirický výzkum	52
2.1 Revitalizace veřejných prostranství	53
2.1.1 Důvody k uplatňování Public Space management	54
2.2 Participace veřejnosti na revitalizaci veřejných prostranství: analýza zdrojů	54
2.2.1 Politická versus občanská participace	57
2.3 Revitalizace veřejných prostranství v podmínkách ČR	58
2.4 Revitalizace veřejných prostranství ve strategickém plánování měst v ČR: Empirický výzkum	61
2.5 Použité zdroje	63
3 Revitalizace městských center v České republice: aktéři, problémy, řešení, faktory úspěšnosti. Výsledky empirického výzkumu	65
3.1 Úvod a kontext	65
3.2 Cíl a metodika	67
3.3 Revitalizace městských center – základní údaje	69
3.4 Problémy městských center a klíčová témata revitalizace	71
3.5 Atraktivita městských center a využití nemovitostí	74

3.6	Aktéři revitalizace a existující konflikty	75
3.7	Hodnocení revitalizačního procesu a faktory úspěšnosti	76
3.8	Strategie a nástroje revitalizace městských center	78
3.9	Státní pomoc a její hodnocení	81
3.10	Použité zdroje	83
4	Turismus a veřejná prostranství	84
4.1	Cestovní ruch a veřejná prostranství	85
4.2	Použité zdroje	90
5	Veřejná prostranství a veřejné služby	91
5.1	Veřejná služba jako služba občanům ve veřejném zájmu	91
5.2	Propojení veřejných služeb s veřejným prostorem či prostranstvím.	92
5.3	Infrastruktura veřejných služeb ve veřejných prostranstvích měst a obcí	93
5.4	Doprava a veřejná prostranství	95
5.5	Zeleň a odpadové hospodářství ve veřejných prostranstvích	98
5.6	Použité zdroje	103
6	Modro-zelená infrastruktura měst	104
6.1	Význam modro-zelené infrastruktury na veřejných prostranstvích	106
6.2	Plánování prvků modro-zelené infrastruktury	109
6.3	Použité zdroje	115
7	Městský mobiliář ve veřejném prostranství: empirický výzkum	117
7.1	Příklady dobré praxe: alternativní řešení posedových míst ve vybraných městech ČR	119
8	Analýza metod hodnocení kvality veřejného prostranství v ČR	128
8.1	Hodnocení kvality veřejného prostranství podle času	128
8.2	Hodnocení kvality veřejného prostranství PPS	133
8.3	Metodika hodnocení veřejného prostranství dle Svobodové	134
8.4	Metodika Nadace Partnerství	135
8.5	Metodika hodnocení veřejného prostranství dle Teplé	135
8.6	Koeficient využití veřejného prostoru	138
8.7	Trvale udržitelný rozvoj a jeho indikátory	143
8.8	Použité zdroje	144

9 Město jako hybridní prostor: participativní potenciál mobilních technologií	146
9.1 Prostor/prostranství	148
9.2 Veřejný/soukromý	149
9.3 Revitalizace: obnova či oživení?	152
9.4 Bezpečí vs. svoboda	154
9.5 Neviditelný dohled	155
9.6 Automobilové války	157
9.7 Mládí a jeho „boj“ o město	158
9.8 Co s tím?	160
9.9 Hybridní prostor	165
9.9.1 Možnosti participace v hybridním prostoru města	166
9.9.2 Mobilní aplikace jako nástroj participativního plánování	168
9.10 Město jako gameboard	170
9.10.1 Závěr jako začátek „něčeho jiného“	173
9.11 Použité zdroje	173
Seznam tabulek, grafů a obrázků	179

Úvod

Mnohá města se potýkají s problémem upadajících center měst. Hledají příčiny, proč k úpadku center měst dochází, aby vedení měst mohlo adekvátně reagovat a nalézt nástroje, které přispějí k oživení veřejných prostranství (dále jen VP) v centrech měst.

Jak vyplývá z výzkumu (dílní výsledky jsou uveřejněny v této publikaci), nejčastější příčinou je odliv trvale žijících obyvatel z center, změna (často i zánik) některých služeb v centru města (tradiční služby), kterým silně konkurují velká obchodní centra a hypermarkety na okraji měst. Velkým problémem je z pohledu měst masivní nárůst osobních automobilů projíždějících a parkujících v centrech na náměstích. Z výzkumu také vyplynulo, že mnohá města díky finanční podpoře (dotace EU a národní zdroje) již realizovala fyzickou obnovu, přičemž zjišťují, že jenom „prostá“ obnova majetku (opravy budov, předláždění náměstí a ulic, regenerace nevyužívaných budov (brownfields), úpravy zeleně apod. ještě nezajišťuje znovuoživení a tím komplexní revitalizaci veřejných prostranství v centrech měst.

Tato publikace (první část) je zaměřena na identifikaci faktorů, procesů a aktérů rozvoje městských center a přináší nejen některé odpovědi na otázky, které jsou artikulovány, ale i návody a doporučení pro revitalizační procesy.

Metodika výzkumu

V rámci projektu s názvem TA ČR Éta č. TL01000498 „Revitalizace městských center a dalších veřejných prostorů v České republice: problémy, zahraniční inspirace, možnosti řešení“, proběhlo, ale ještě probíhá několik výzkumů.

Zde publikované výsledky jsou výsledkem dílčích výzkumů, které by se měly stát podkladem pro zpracování doporučení a postupů při plánování a realizaci revitalizace veřejných prostranství. Průběžná doporučení a postupy jsou již uvedeny v této stati. Souhrnná doporučení budou formulována v závěrečné zprávě k projektu a v dalších publikacích, které jsou ještě připravovány a také budou publikovány.

V této publikaci jsou zveřejněny výstupy výzkumů, kterými jsou:

- 1) **Analýza a teoretické zhodnocení odborných zahraničních a tuzemských zdrojů.** Výsledky pomohou vytvořit konceptuální rámec k dané problematice a jasně vymezí někdy rozdílně využívané pojmy k označení téhož. Zároveň analýza odborných zdrojů poskytne širší náhled na problematiku a umožní

výzkumníkům seznámit se s dosavadní praxí revitalizace veřejných prostranství.

- 2) **Vyhledávací studie** byly zaměřeny na zmapování veřejných prostranství českých měst (vybraný vzorek). Tato část sestávala z několika dílčích kroků, a to:
- Nastavení metodického postupu terénního šetření. Na co se při pozorování v terénu zaměřit: umístění VP v organismu města, vybavení VP – co tam je a co chybí, využívání VP (pohyb lidí, auta, jiné aktivity). Jak zpracovat výstup z terénního šetření: zaznamenat analyzovaná VP do mapy města, popsat fyzický prostor (jaké je tam vybavení - městský mobiliář, zeleň apod.), zhodnotit upravenost fyzického prostoru (estetický vzhled, pocit, čistota, bezpečí), zaznamenat, jak a k čemu je VP využíván, jak je VP přístupný a popsat funkční využití VP (kdo se tam pohybuje (struktura), co dělá (odpočívá na lavičce, prochází ...) a jaké se tam dějí aktivity (hraje šachy u stolu, čte si apod.).
 - Rozdělení měst do velikostních skupin podle jejich početního zastoupení (menší a malá města převažují). Pro tento výzkum byla města rozdělena do těchto skupin:

Tabulka č. 1 Rozložení měst do velikostních skupin

Velikostní skupina	Počet analyzovaných měst
města do 4 999 obyvatel	13
města od 5 000 do 9 999 obyvatel	29
města od 10 000 do 19 999 obyvatel	33
města od 20 000 do 29 999 obyvatel	17
města od 30 000 do 79 000 obyvatel	13
města nad 80 000 obyvatel	6
Celkem	111

Zdroj: Autorka

- Práce s mapovými podklady, kdy výzkumníci nejprve vymezili centrum města a v něm vyznačili všechna náměstí, která byla podrobena vlastnímu šetření.
- Šetření v terénu českých měst, kde byla použita (i) fotodokumentační metoda (byla vytvořena robustní databáze fotografií náměstí a dalších veřejných prostranství). Dále byla použita (ii) metoda individuální percepce místa (byly zaznamenávány pocity z místa), která je vhodná k zjištění pocitu z daného místa a ohodnocení vhodnosti místa k účelu, k němuž je určeno nebo využíváno. Byla použita i (iii) metoda dotazování respondentů v terénu s cílem zjistit, jak veřejné prostranství vnímají a jak si veřejnost představuje vybavení (městský mobiliář) v tomto prostranství. Respondenti byli vybíráni náhodným

- výběrem a jednalo se o tři věkové skupiny (18–35 let, 36–60 let, nad 60 let) a v každé z nich bylo osloveno 200 respondentů.
- e) Při hodnocení **proměn fyzické struktury** veřejných prostranství byla využita metoda terénního šetření fyzického stavu veřejného prostranství - vnější vzhled, vybavení městským mobiliářem, zastoupení zeleně apod.
 - f) **Funkční struktura veřejného prostranství** byla hodnocena posouzením změny funkčního využití (průzkum struktury ekonomických subjektů).
 - g) **Sociální struktura veřejného prostranství** byla zaměřena na mapování struktury obyvatelstva trvale žijícího.
- 3) **Obsahová analýza strategických dokumentů** měla za úkol zjistit, zda a jak města/obce přistupují k revitalizaci tradičních center a jejich veřejných prostranství. Strategie rozvoje měst a obcí jsou formalizovaným vyjádřením budoucího stavu a nástrojem managementu (Krbová, 2017a, Mallya, 2007). Při obsahové analýze byla využita analogie z metody CAF, která využívá hodnotící panel, který jasně a srozumitelně nastavuje parametry. Zároveň je doplněna bodovací metodou s využitím Likertovy škály.

Tabulka č. 2 Hodnotící panel pro analýzu strategických dokumentů

Body	Popis
5	Obec/město má zpracovanou strategii dlouhodobého rozvoje, nebo samostatnou strategii revitalizace veřejných prostranství a VP je věnována samostatná kapitola/podkapitola. Současný stav veřejných prostranství analyzují. V návrhové části mají explicitně uvedenou kapitulu nebo podkapitulu, která se věnuje revitalizaci veřejného prostoru a jsou navrženy cíle a aktivity.
4	Obec/město má zpracovanou strategii dlouhodobého rozvoje, nebo samostatnou strategii revitalizace veřejných prostranství. VP však není věnována samostatná kapitola/podkapitola. Současný stav veřejných prostranství neanalyzují. V návrhové části mají explicitně uvedenou kapitulu nebo podkapitulu, která se věnuje revitalizaci veřejného prostoru a jsou navrženy cíle a aktivity.
3	Obec/město má zpracovanou strategii dlouhodobého rozvoje a v ní problematiku revitalizace městského centra analyzuje, avšak nemá samostatnou kapitulu/podkapitulu ve strategické/návrhové části. Uvědomuje si tento problém, ale nijak ho neřeší.
2	Obec/město má zpracovanou strategii dlouhodobého rozvoje, avšak žádná kapitola nebo podkapitola se nevěnuje revitalizaci veřejných prostranství a ani žádné projekty revitalizace nerealizují.
1	Obec/město nemá zpracovanou strategii dlouhodobého rozvoje a ani žádné projekty jejich revitalizace veřejných prostranství neuskutečňují.

Tabulka č. 3 Hodnotící panel pro analýzu realizace revitalizačních projektů

Body	Popis
5	Cíleně realizují (jsou ve strategii) projekty revitalizace veřejných prostranství a vyhodnocují.
4	Cíleně realizují (jsou ve strategii) projekty revitalizace veřejných prostranství a nevyhodnocují.
3	Realizují projekty ad hoc (nejsou v žádné strategii) a vyhodnocují.
2	Realizují projekty ad hoc (nejsou v žádné strategii) a nevyhodnocují.
1	Žádné projekty revitalizace veřejných prostranství nerealizují.

- 4) **Analýza vlastnické struktury nemovitostí ve veřejném prostranství.** V této části byla použita metoda pasportizace majetku (v základní úrovni). Ve vybraných městech byla analýza uskutečněna na příkladu 57 náměstí. Tato analýza byla prováděna na základě údajů z katastru nemovitostí.
- 5) **Dotazníkový průzkum.** Bylo provedeno reprezentativní dotazníkové šetření ve městech nad 3 tisíce obyvatel. Celkem bylo osloveno 399 měst a dotazování probíhalo elektronickou formou. V každé zkoumané obci byly osloveny tři až čtyři osoby. Návratnost činila 28,6 % (114 měst). Podrobná metodika je uvedena v kapitole 3.

1 Revitalizace veřejných prostranství a center měst: teoretická východiska a empirický výzkum

Vznik veřejného prostranství se v podobě, jak je v současnosti chápáno, objevuje již v 6. stol. př. n. letopočtem v městském státu Athény, které jsou považovány za kolébkou demokracie, pro kterou bylo typické svobodné vyjadřování¹ názorů obyvatel na lidovém shromáždění (Blackwell, 2003). K tomuto účelu byl zřízen veřejný prostor uvnitř města, který se stal prvním veřejným prostranstvím. Řecká myšlenka veřejných prostorů byla převzata Římany, kteří veřejné prostory budovali i v uzavřených prostorách (např. lázně). Římské chápání veřejných prostorů se šířilo do celé Evropy a toto pojetí veřejných prostorů je platné dodnes.

1.1 Vymezení pojmů veřejná prostranství a městská centra: analýza zdrojů

Selle (2012, s. 78) uvádí, že podstata veřejných prostranství byla „...vytunelována...“, a uvádí tři způsoby, které měly vliv na přeměnu veřejných prostranství, resp. došlo k jejich úpadku. K nim řadí zejm. rozvoj individuální dopravy, která se příliš rozpínala, a z veřejných prostranství se stala parkoviště a dopravní křižovatky. Vážný problém Selle (2012) a Kratochvíl (2012) spatřují v rozpadu veřejného života a upřednostňování konzumního způsobu života. Úpadek veřejných prostranství spatřuje i v (mnohdy) neuvážené privatizaci a využívání veřejných prostranství pro komerční účely. K tomu lze přiřadit i přesun společenského života do nákupních a zábavních center, která vznikají v nových komerčních zónách, a kde lidé tráví většinu volného času. Carmona, Magalhães, Hammond (2008) uvádějí, že změny politického prostředí a vývoj populace se významně podílejí na formování (pozitivně a někdy i negativně) charakteru a kvality veřejného prostranství.

¹ I svoboda slova nebyla však absolutní nebo bez regulace. Například bylo upraveno, že nejdříve mohli mluvit muži starší 50 let a teprve poté mladší muži. Ženy se mohly účastnit těchto jednání, ale neměly právo hlasovat. Blíže viz Blackwell (2003).

Renesance veřejných prostranství, aby vytvářela občanský prostor, je podle De Sola-Moralese (2012) velmi náročná. Představy renesance veřejných prostranství jsou různorodé. Může se jednat o urbanistické projekty revitalizace zanedbaných veřejných prostranství, které veřejným prostranstvím dají „novou tvář“. Jiné projekty se zaměřují na rozvoj nových oblastí rostoucích měst a snaží se těmto oblastem vtisknout tvář veřejné důstojnosti. Další projekty se zaměřují na veřejná prostranství jako na místa, která dávají příležitost k vynalézavosti a kreativě občanské společnosti a která by podle Pallasmy (2012) poskytovala smyslové zážitky a podněcovala k sociální interakci.

1.2 Public space: Veřejné prostranství versus veřejný prostor

S popisem významu **veřejného prostranství**, jeho povahou a úlohou se zabývá celá řada vědeckých prací (např. Gehl et al., 1996; Lefebvre, 1991; Gehl & Gemzoe, 2002; Kohnová, 2004; Carmona, 2010; Madanipour, 1999; Šilhánková, Koutný, 2001; Gehl, 2004). V angličtině je spojení slov **public space** používáno jak pro abstraktní vyjádření veřejného prostoru, ve kterém probíhá diskuse (zpravidla politická), tak i pro fyzický (hmotný) městský prostor, který je zejména v kontinentální Evropě nazýván veřejným prostranstvím. V soudobé literatuře se lze setkat s pojmem **veřejný prostor** (např. Šilhánková, 2003), který však někteří autoři (např. Durdík, 2013) chápou v širších souvislostech jako prostor využívaný k různým aktivitám (např. přeměna volné krajiny k průtahům liniových staveb). V užším slova smyslu pak Durdík (2013) a Krbová (2017a) preferují pojem **veřejné prostranství**, které je skladebným prvkem měst a obcí. Veřejným prostranstvím jsou náměstí, parky, ulice, průjezdy, které nabízejí místo k relaxaci. Veřejné prostranství zajišťuje společenský život a je považováno za prvek identifikace se sídlem.

Krbová (2017a) za veřejná prostranství považuje všechny nezastavěné veřejné prostory volně přístupné všem, ve kterých se lidé setkávají, diskutují a tráví volný čas; ve kterých probíhají vzájemné interakce stakeholders. Autorka vychází z názoru Carmony (2010), který uvádí, že se toto prostranství mění podle různé škály jeho použití a v čase se mění podle toho, jak je sami lidé využívají a přizpůsobují. Používání pojmu veřejné prostranství je podpořeno i českou legislativou, kdy z. č. 128/2000 Sb. v § 34 označuje veřejným prostranstvím „...*všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístupné každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru.*“ Plochy veřejných prostranství jsou také definovány ve vyhlášce č. 501/2006 Sb., o obecných

požadavcích na využívání území, v platném znění, kde v § 7a stanovuje minimální výměru ploch veřejného prostranství, která by měla v územně plánovací dokumentaci být reflektována. Tímto zákonodárce nejen zavádí pojem veřejného prostranství, ale zároveň v obecné rovině vymezuje nezbytnost veřejných prostranství. Za veřejná prostranství lze považovat místa, kam má přístup veřejnost. V některých těchto veřejných prostranstvích může být přístup omezen prostorově (vstup pouze do některých částí bezplatně nebo za úplaty) nebo časově (zavírací doba).

Šilhánková (2003) rozlišuje z hlediska komplexního plánování veřejná prostranství podle základního prostorového charakteru na čtyři kategorie, a to náměstí, ulice, zeleň a ostatní. K tomuto základnímu členění přiřazuje další parametry podle převládající funkce, kvalitativních charakteristik, stavu vybavenosti a významového typu.

V pramenech Nadace Partnerství (2004) se lze dočíst o jiném členění veřejných prostranství, které je charakterizováno podle toho, zda se jedná o venkovské oblasti (např. návěs), nebo urbanizované (městské) území (např. ulice - městské třídy, obytné ulice, pěší zóny, náměstí, která dále člení na hlavní a další; parky, městské zahrady, sídlištní zeleň, nábřeží apod.).

Naproti tomu **veřejný prostor** je chápán v politologii a sociální a politické geografii jako prostorová metafora či jako abstraktní pojem, kde veřejný prostor je něco otevřeného a určeného pro všechny, kde probíhají různé diskuse (Štogr, 2001). Velmi často je tento pojem využívám v souvislosti, že ve veřejném prostoru rezonují některá témata. Pojem veřejný prostor využívají taktéž architekti a urbanisté (překlad z anglického termínu Public space) k pojmenování nezastavěných prostorů, které nejsou privátní.

Carmona (2010) podrobil kritice klasifikaci veřejných prostranství a poukazuje na rozdílné pojetí klasifikace různými autory. Jako příklad uvádí typologii veřejných prostranství podle Gehla a Gemzoea (2002), kteří z hlediska funkčního využití vymezují pět typů veřejných prostranství², kdežto Carr et al. (1992, p. 79) člení veřejná prostranství do jedenácti funkčních typů³. V případě typologie podle Gehla a Gemzoea (2002) se jedná zejména o veřejná prostranství typu náměstí s různou velikostí a odlišným zaměřením a využitím. Kdežto Carr et al. (1992) zahrnuje do veřejných prostranství všechny typy prostorů bez ohledu, zda v nich probíhají sociální interakce.

Je nutné zmínit, že veřejně přístupná jsou i jiná prostranství, která však nejsou vlastněna veřejným sektorem, ale soukromým. Takovým místem mohou být např. i soukromá parkoviště u obchodních domů, společné prostory obchodních domů,

² Main city square, recreation square, promenade, traffic square, monumental square.

³ Public parks, square and plazas, memorials, markets, streets, playgrounds, community open space, greenways and parkways, atrium/indoor marketplaces, found spaces (every day spaces, waterfronts).

soukromé parky a zahrady. Z tohoto pohledu (z pohledu vlastnictví) se lze v praxi setkat s (i) veřejnými (neomezené využívání veřejností), (ii) poloveřejnými (např. průchozí vnitrobloky, které jsou vnímány obyvateli jako jejich teritorium), (iii) soukromými (např. atria, galerie – přístupnost je zpravidla omezena a nedochází tam zpravidla k sociálním kontaktům) a (iv) polosoukromými prostranstvími (např. soukromé cesty, předzahrádky), které se podílejí na utváření veřejných prostranství (Šilhánková, Koutný, 2001; Ambrožová, 2003; Kolektiv Nadace partnerství, 2004) (viz následující tabulku).

Tabulka č. 4 Veřejná prostranství podle vlastnictví

Typ veřejného prostranství podle vlastnictví	Příklady veřejných prostranství	Poznámka
Veřejná	Náměstí, nábřeží, ulice, parky, veřejná parkoviště	Některá veřejná prostranství mohou být zpoplatněna
Poloveřejná	Průchozí vnitrobloky, pasáže městských domů	
Soukromá	Parkoviště u nákupních domů a center, atria nákupních center	Zde bývá vyšší kontrola
Polosoukromá	Předzahrádky	

Zdroj: Autorka podle Šilhánková 2003, Ambrožová, 2010

Dvořáková et al. (2016) uvádí, že veřejné prostranství je pro mnohé synonymem dějiště veřejného života. Autoři se zamýšlí nad vnímáním veřejného prostranství z různých pohledů, kdy urbanistický pohled představuje veřejné prostranství jako místo veřejného života a občanských aktivit, ze sociologického pohledu jsou veřejná prostranství místem, kde se formují komunity, a architektonické pojetí vymezuje veřejné prostranství jeho prostorovou podstatu v územním plánování a jako místo bez zástavby. Šulěřová (2006) veřejný prostor chápe jako **fyzický** prostor, který může veřejnost využívat, a jako **abstraktní** prostor, kde se odehrávají společenské, kulturní a sociální interakce. Výše uvedení autoři definují a charakterizují veřejné prostranství z různých úhlů pohledu a jeho funkčního využití. Společně všem definicím a charakteristikám je, že veřejné prostranství je místem pro setkávání se. Z výše uvedeného se lze domnívat, že veřejná prostranství lze členit na místa, kde se (i) odehrávají různé sociální interakce (trávení volného času, diskuse apod.), a (ii) místa (byť jsou veřejná a přístupná všem), která slouží jako obslužná.

Gehl (1996) ze svých dlouholetých zkušeností zastává názor, že veřejné prostranství by mělo sloužit všem městským aktivitám; mělo by nabízet posezení, zastavení, diskuse, dávat prostor pro různé aktivity. Charakter veřejných prostranství ovlivňuje jednotlivé typy lidských/sociálních interakcí, které se ve veřejném prostranství

odehrávají. Hodnotu veřejných prostranství lze spatřovat v tom, že jsou místem k setkávání, učení a výměny informací, zdrojem inspirace a zážitků, místem pro toleranci a inkluzi, fõrem pro politickou reprezentaci, ale i místem názorových střetů (Gehl, 1996; Sennett dle Lofland, 1998; Hubbard, 2005; Krbová, 2017a).

Z pohledu výše uvedeného budou v této práci analyzována pouze veřejná prostranství, která se nacházejí v centru města a jsou označována jako náměstí, případně pěší zóny.

Nutno ještě zmínit pojem **open space**, volně překládáno jako otevřený prostor. Je to prostor, který je chápán jako veškeré využití nezastavěného prostoru a který nahrazuje přírodní prostředí, přičemž je těmto prostorům věnována pozornost z hlediska jejich vzhledu, výtvarné podoby a údržby (Goodal, 1987). Parky a příměstská krajina měst slouží k rekreaci (řeka, rybník, kopec s vyhlídkou, rozhledna, zřícenina hradu, poutní místo, harmonická zemědělská krajina) a je nezbytné, aby existovala dobrá dopravní i pěší dostupnost.

Zhodnocením a klasifikací veřejných prostranství je třeba zmínit pojem **non-place** (Augé, 1992), v češtině nazývaná jako nemísto. Nemísta jsou taktéž veřejně přístupná místa, ale slouží k pouhému přesunu z jednoho místa do druhého (ulice, mosty, cesty), nebo slouží jako obslužné prostory (letištní haly, prostory veřejné dopravy), aniž by v nich probíhaly sociální interakce. Zjednodušeně lze nemísta označit za takové prostory, které postrádají tradiční atributy veřejných prostranství. Těmto prostorům se tato publikace dále nevěnuje.

1.2.1 Náměstí vybraných měst v ČR: empirické šetření

Každé město v ČR má zpravidla hlavní náměstí a jedno či vícero vedlejších; některá města nemají žádné náměstí (např. Jesenice u Prahy). Hlavní náměstí je považováno za „výkladní skříň“ města a odehrávají se na něm městské sociální aktivity a slouží jako obchodní nebo společenské či dopravní centrum. Záleží, pro jaké funkční určení bylo revitalizováno.

Gehl (2004) uvádí pět typů veřejných prostranství v centrech měst, kterými jsou:

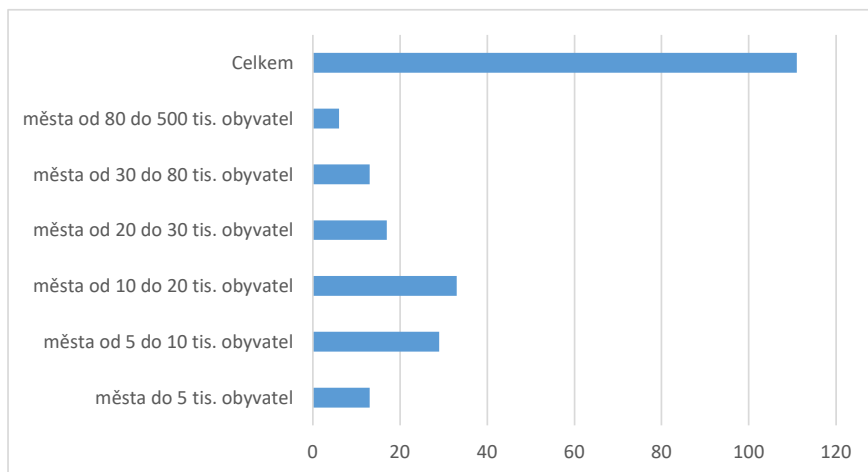
- hlavní náměstí jako centrální prostor,
- místo určené k pobytu pro setkávání - jako veřejná prostranství s rušnou atmosférou,
- dopravní náměstí,
- náměstí s monumentální stavbou, kde se nachází nějaká významná budova,
- promenáda jako lineární prostor.

Z empirického šetření je možné dovodit, že náměstí v ČR plní různé funkce a podle toho je lze členit na:

- starobylá náměstí (centrální, která zpravidla pocházejí ze středověku),
- náměstí, kde se v jejich středu nachází nějaká sakrální stavba (kostely, kláštery apod.),
- rezidenční náměstí, která se nevyznačují žádnou zajímavostí a neodehrávají se na nich sociální aktivity,
- dopravní náměstí, která jsou zpravidla osazena kruhovým objezdem,
- obchodní náměstí,
- smíšené funkce náměstí.

Každá typologie je vždy vázána ke státu a konkrétním městům. Ty jsou však odlišné svým historickým a politickým vývojem, ekonomickými a sociálními aktivitami. Vlastní výzkum probíhal v terénu, kdy na základě připravených mapových podkladů byla veřejná prostranství v centrech měst zdokumentována (pořízen masivní soubor fotodokumentace) a byl proveden popis jejich stavu a vybavení městským mobiliářem. Vyhledávací studie proběhla celkem ve 111 městech různé velikostní kategorie (viz následující graf).

Graf č. 1 Počty a struktura analyzovaných měst v ČR

Zdroj: Autorka

Z výzkumu vyplynulo, že mnohá města mají vícero náměstí, což lze přisuzovat tzv. zónování funkcí města⁴. Tento přístup se výrazně podepsal na stavu veřejných prostranství; zpravidla jsou revitalizační úsilí zaměřena pouze na některá náměstí a ostatní jsou ponechána vlastnímu osudu. Jedním z kritiků tohoto přístupu je Krier (2001, s. 51), který ho považuje za „protiměstský“.

Z výzkumu v terénu a z mapových podkladů také vyplynulo, že mnoho českých měst, a nejedná se vždy jen o velká města jako např. Hradec Králové, Liberec, ale města nižších velikostních kategorií, se vyznačuje velkým množstvím prostranství, která se nazývají náměstím (např. Louny, Znojmo), přičemž ne všechna plní funkci náměstí. Na základě provedeného výzkumu bylo také zjištěno, že se většina měst zaměřovala na revitalizaci „hlavního“ náměstí a ostatní nejsou považována za prioritu (mnohdy omezeností veřejných prostředků na jejich revitalizaci).

Města o velikosti 80–500 tisíc obyvatel

V této kategorii byla analyzována některá krajská města (Ústí nad Labem, Liberec, Hradec Králové, Pardubice, České Budějovice, Ostrava).

V **Liberci** (krajské město Libereckého kraje, kde žije téměř 104 tis. obyv.) lze za povedenou revitalizaci považovat nám Dr. E. Beneše (viz násl. obrázek); centrální náměstí s monumentální radnicí, odkud se podařilo eliminovat auta a ponechat náměstí pěším. Skutečně jenom pěším, neboť se tam nenachází možnost k posezení, lavičky, místa stíněná vzrostlou zelení. Z hlediska funkčního využití ho lze hodnotit jen jako průchozí.

⁴ Zónování funkcí města bylo popularizováno ve 30. letech 20. století (tzv. Athénská charta).

Obrázek č. 1 Revitalizované náměstí Dr. E. Beneše v Liberci

Zdroj: Autorka

Naproti tomu ostatní náměstí v Liberci (Nerudovo nám., Šaldovo nám., nám Zámecké, Sokolské nám, Papírové nám., Gottwaldovo nám.) zůstala a zůstávají bez revitalizace a byla jim ponechána původní funkce.

Gottwaldovo náměstí plnilo a stále plní obchodní funkci a kromě dílčích úprav nedoznalo žádné změny (viz násl. obrázek).

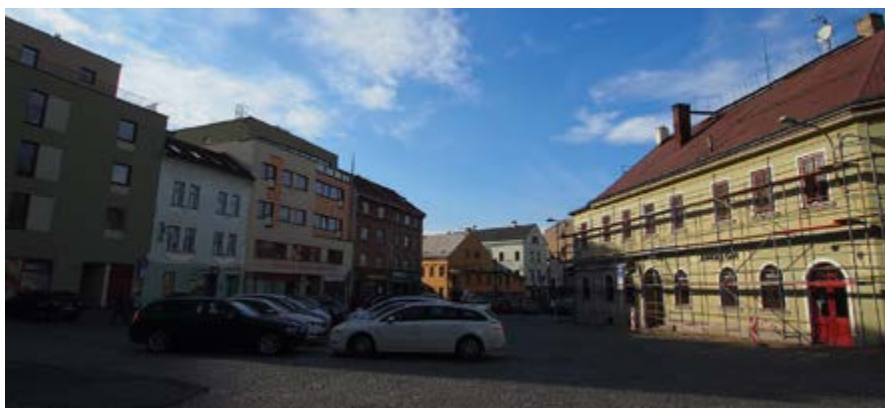
Obrázek č. 2 Gottwaldovo nám. v Liberci: původní vzhled a využití bez komplexní revitalizace

Zdroj: Autorka

Papírové náměstí je typickým prostorem s obytnou funkcí, kde zatím nebyly realizovány úpravy, které by směřovaly k vyšší kvalitě tohoto veřejného prostranství (viz násl. obrázek).

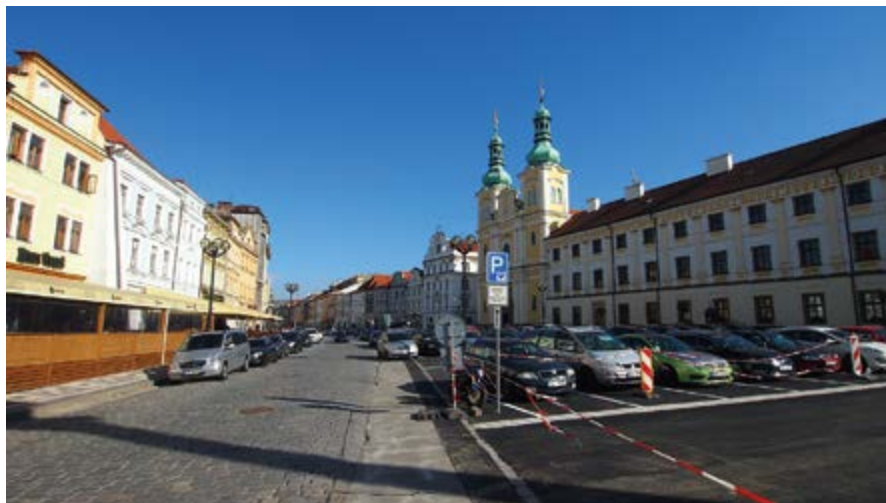
Obrázek č. 3 Papírové nám. v Liberci: plní funkci obytnou s parkováním

Zdroj: Autorka

Hradec Králové je krajským městem Královéhradeckého kraje a žije zde téměř 93 tis. obyvatel. Město se již dlouhou dobu snaží o revitalizaci historického Velkého náměstí, kde se nachází významné historické stavby a náměstí je již dlouhá léta jedním velkým parkovištěm (viz násl. obrázek).

Obrázek č. 4 Velké náměstí v Hradci Králové

Zdroj: Autorka

Poslední architektonická studie, kterou město představilo veřejnosti, se setkala s velkou veřejnou kritikou zejm. rezidentů a podnikatelů na náměstí, i když v anketě na internetu (není zřejmé, kdo v této anketě hlasoval) je vidět, že projekt „Proměny Velkého náměstí“ je vnímán pozitivně.⁵ Revitalizace počítá s redukcí parkovacích míst (i tak by jich tam mělo zůstat cca 120). Ústřední bude hlavní kompoziční osa s řadou sloupů a odlišnou strukturou dláždění. Bude vymezena i plocha určená k městskému životu (setkávání lidí, akce a aktivity apod.). Část náměstí zastavěná duchovními stavbami získá spíše oficiální charakter tohoto prostoru (viz násl. obrázek).

⁵ [Hkcity.cz/ proměna Velkého náměstí. http://www.hkcity.cz/rekonstrukce-velke-namesti-hradec-kralove/](http://www.hkcity.cz/promena-Velkeho-namesti-hradec-kralove/)

Obrázek č. 5 Pohled na plánovaný vzhled Velkého náměstí v Hradci králové

Zdroj: Proměna Velkého náměstí. <http://www.hkcity.cz/rekonstrukce-velke-namesti-hradec-kralove/>

V současné době je společenské a obchodní centrum v Hradci Králové situováno na Masarykovo náměstí a přiléhající pěší zónu (ul. Havlíčkova). Tato místa jsou nejen obyvateli, ale i návštěvníky města hodnocena jako velmi poklidné, příjemné a kulturní prostředí města (bylo provedeno dotazování rezidentů a návštěvníků v červenci 2018). Masarykovo náměstí nabízí klidné prostředí pro relaxaci, setkávání a trávení volného času. Náměstí je vybaveno městským mobiliářem (lavičky, pítka, kolostavy, informační panely apod.), s dostatkem zeleně, která nabízí v letních měsících stinná místa (viz násl. obrázek).

Obrázek č. 6 Masarykovo náměstí v Hradci Králové

Zdroj: Autorka

Přílehlá pěší zóna v Havlíčkově ulici (spojnice mezi Masarykovým náměstím a náměstím 5. května) je obchodním a společenským místem (viz násl. obrázek). Je hojně využívána jak k odpočinku, setkávání se v předzahrádkách, ale i jako průchozí místo.

Obrázek č. 7 Pěší zóna v Hradci Králové

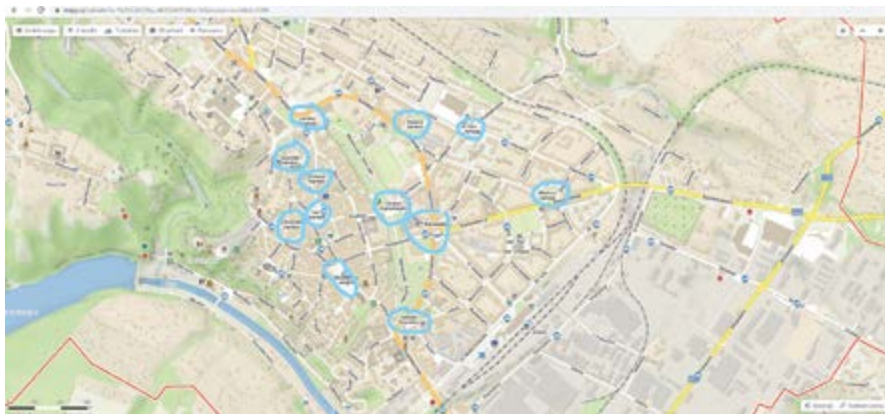
Zdroj: Autorka

Města o velikosti 30–80 tisíc obyvatel

Ve velikostní skupině 30–80 tis. obyvatel byla analyzována města Kladno, Mladá Boleslav, Znojmo, Opava, Kolín, Cheb, Karlovy Vary, Zlín, Jihlava, Třebíč, Tábor, Písek, Prostějov.

Zástupcem této velikostní kategorie je **Znojmo** (cca 33,8 tis. obyvatel), kde se v centru města nachází dvanáct různých náměstí (viz následující obrázek), přičemž dvě (Masarykovo náměstí a Horní náměstí) jsou považována za hlavní.

Obrázek č. 8 Mapa centra Znojma

Zdroj: mapy.cz, upraveno autorkou

Masarykovo náměstí je lemováno několik set let starými měšťanskými domy a hlavní dominantou náměstí je morový sloup a kašna, která byla rekonstruována v roce 2018. Historické náměstí prošlo revitalizací včetně jeho zadláždní „kočičími hlavami“ a bylo vybaveno městským mobiliářem. Stejně jako jiná historická náměstí jsou bez stromů, které by přispívaly k zdravějšímu mikroklimatu v tomto veřejném prostranství.

Obrázek č. 9 Masarykovo náměstí ve Znojmě

Zdroj: autorka

Horní náměstí bylo revitalizováno před 10 lety a bylo pojato v původním duchu. Na četná přání obyvatel však byly do tohoto prostoru usazeny kontejnery se zelení (květiny a stromy) a rozprašovače vody (viz následující obrázek).

Obrázek č. 10 Horní náměstí ve Znojmě

Zdroj: Autorka

I přes velký počet náměstí lze na základě výzkumu konstatovat, že se město stará o revitalizace nejen dvou hlavních starobylých náměstí, ale i o další. Jednoduchý, příjemný vzhled a plně funkční je i Václavské a Divišovo náměstí (viz následující obrázky).

Obrázek č. 11 Václavské náměstí ve Znojmě

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 12 Divišovo náměstí ve Znojmě

Zdroj: Autorka

Města o velikosti 20–30 tisíc obyvatel

Ve velikostní skupině 20 až 30 tis. obyvatel byla analyzována města Chrudim, Žďár nad Sázavou, Litoměřice, Kutná Hora, Šumperk, Jindřichův Hradec, Sokolov, Havlíčkův Brod, Strakonice, Klatovy, Hodonín, Břeclav, Vyškov, Valašské Meziříčí, Kopřivnice a Uherské Hradiště.

Jako příklad města o velikosti 20–35 tis. obyvatel je možné uvést město **Louny**, kde bylo nalezeno v centru města celkem jedenáct náměstí (Mírové nám., Suzdalské nám., nám. Petra Obrovce, Svatopetrské nám., nám. Benedikta Rejta, nám. Zschopau, nám. Rudé armády, Komenského nám., nám. Konstantina Biebla, Tyršovo nám., Zelené nám.).

Z terénního šetření bylo zjištěno, že Suzdalské nám. a nám. Petra Obrovce vzájemně sousedí a nelze je striktně oddělit. Nicméně Suzdalské náměstí (horní část obrázku č. 13) plní funkci dopravní, kde se protínají hlavní dopravní tepny města,

a nám. Petra Obrovce (spodní část obrázku) navozuje atmosféru klidu s dostatkem zeleně (viz násl. obrázek).

Obrázek č. 13 Suzdalské nám. a nám. Petra Obrovce v Lounech

Zdroj: Autorka

Mírové náměstí, které je možné považovat za hlavní/centrální náměstí (nachází se zde i stará radnice), má po dvou stranách dvojřadí stromů s chodníkem a uprostřed a po okrajích parkovací místa. I když působí dojmem dopravní obslužnosti (parkování), vlastní koncepce při pobytu na tomto náměstí skýtá celkem příjemný pocit (viz násl. obrázek).

Obrázek č. 14 Mírové náměstí v Lounech

Zdroj: Autorka

Ostatní náměstí plní funkci obytnou, obchodní, dopravní či smíšenou a není jim věnována taková pozornost, jako u hlavního/centrálního náměstí v českých městech, což lze dokumentovat například Svatopetrským náměstím v Lounech (viz následující obrázek).

Obrázek č. 15 Svatopetrské náměstí v Lounech

Zdroj: Autorka

Velikostní skupina 10–20 tisíc obyvatel

Ve velikostní skupině 10–20 tis. obyvatel byla analyzována města Chotěboř, Mělník, Louny, Neratovice, Čelákovice, Říčany u Prahy, Benešov, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Vrchlabí, Čáslav, Bruntál, Vysoké Mýto, Litomyšl, Svitavy, Ústí nad Orlicí, Česká Třebová, Poděbrady, Kadaň, Žatec, Jičín, Turnov, Dvůr Králové, Mariánské Lázně, Tachov, Prachatice, Velké Meziříčí, Domažlice, Sušice, Hranice, Šternberg, Frenštát pod Radhoštěm, Rožnov pod Radhoštěm a Uherský Brod.

Ve **Dvoře Králové** byla provedena revitalizace Masarykova náměstí v letech 2008 až 2012 v rámci projektu „Rekonstrukce náměstí T. G. Masaryka včetně přílehlých komunikací v ulici Palackého a J. Hory“ v hodnotě 90,8 mil. Kč (z toho bylo 76 mil. Kč způsobilým výdajem a z 92,5 % byla poskytnuta dotace z Regionálního operačního programu Severovýchod). Projekt revitalizace lze hodnotit jako velmi zdařilý. Tomu nasvědčují příznivé ohlasy místních obyvatel (bylo provedeno místní šetření – dotazování) i ocenění odbornou porotou v soutěži „Cesty městy“⁶.

Obrázek č. 16 Revitalizované náměstí T. G. Masaryka ve Dvoře Králové nad Labem

Zdroj: Autorka

⁶ Zrekonstruované náměstí ocenila nezávislá odborná porota. <https://www.mudk.cz/cs/mesto/aktualne/archiv-temat/rekonstrukce-namesti-tgm-2008-2012/zrekonstruovane-namesti-ocenila-nezavisla-odborna-porota.html>

Náměstí bylo vybaveno lavičkami s netradičním uspořádáním, které vybízí k sociální interakci a odpočívání. V jednom rohu náměstí je umístěn šachový stůl a po obvodu vysázeny mladé stromy. Lidé však postrádají nad lavičkami zastínění (viz obrázek 16). Zároveň došlo k redukci parkovacích míst a zklidnění dopravy na náměstí.

Město Dvůr Králové přistupuje k revitalizaci veřejných prostranství se zapojením veřejnosti. Využívá veřejnou prezentaci (např. revitalizace areálu Braunova Betlému u Dvora Králové nad Labem⁷).

Velikostní skupina 5–10 tisíc obyvatel

Ve velikostní skupině 5–10 tis. obyvatel byla analyzována města Světlá nad Sázavou, Jesenice u Prahy, Úvaly u Prahy, Moravské Budějovice, Moravský Krumlov, Žamberk, Bakov nad Jizerou, Štětí, Lovosice, Třeboň, Hluboká nad Vltavou, Holice, Choceň, Telč, Dačice, Dobruška, Nové město nad Metují, Nová Paka, Lomnice nad Popelkou, Hořice v Podkrkonoší, Františkovy Lázně, Bystřice pod Perntštejnem, Tišnov, Velká Bíteš, Vodňany, Lipník nad Bečvou, Bystřice pod Hostýnem a Litovel.

Obrázek č. 17 Václavské náměstí v Lovosicích

Zdroj: Autorka

⁷ PL.cz Dvůr králové nad Labem: Občané se seznámili se studií revitalizace Braunova Betlému. <https://www.parlamentnilisty.cz/politika/obce-volicum/Dvur-Kralove-nad-Labem-Obcane-se-seznamili-se-studii-revitalizace-Braunova-Betlemu-529650>

I když se jedná o celkem malá města, lze nalézt některé příklady dobré praxe, které mohou být vhodné následování. Příkladem je Václavské náměstí v **Lovosicích**, které sice není historickým, ale centrálním náměstím (viz obrázek č. 17), které poskytuje příjemné prostředí.

Velikostní skupina měst do 5 tisíc obyvatel

Ve velikostní skupině byla podrobena analýze města Golčův Jeníkov, Hrotovice, Míroslav, Brandýs nad Orlicí, Staré město pod Landštejnem, Lázně Bohdaneč, Lázně Kynžvart, Březnice, Spálené Poříčí, Chodová Planá, Kunštát.

V nejmenší velikostní skupině (velmi malá města nebo městyse) byla nalezena města, která se revitalizaci náměstí také věnovala. Jedním z měst je Golčův Jeníkov, kde náměstí T. G. Masaryka prošlo revitalizací (I. etapa) již v roce 2010 (viz následující obrázek) s finančním příspěvkem Evropského fondu pro regionální rozvoj v rámci programu ROP Jihovýchod ve výši více než 9,4 mil. Kč (celkové užitelné náklady byly ve výši 10 220 037,75 Kč).

Obrázek č. 18 Náměstí T. G. Masaryka v Golčově Jeníkově

Zdroj: Autorka

1.3 Zklidňování dopravy v centrech měst: Pěší zóny a jiná řešení

Centra českých měst trpí velmi silně rušnou dopravou. Je to dáno jednak tím, že právě přes centra vedou hlavní městské tepny (např. Dačice, Turnov), které propojují jeho jednotlivé části, a u mnoha měst centrem prochází i hlavní regionální tranzitní cesty (např. Lázně Bohdaneč). Otázkou zůstává, jak se vedení města při plánování revitalizace centra s tímto problémem vypořádá, aby došlo alespoň částečně ke zklidnění dopravy. Gehl (2004) faktorů času (myšleno času stráveného ve VP) přisuzuje i další rozměr. Zdůrazňuje, že i lidé v pohybu jsou pro VP důležití, a vyslovuje zásadu, že pomalá doprava vytváří živá města. Klade důraz nejenom na chodce, ale zejména na cyklisty.

Řešením jsou pěší zóny, které usměrní nebo i zcela vyloučí z některých částí města dopravu⁸ a vytvoří větší komfort pro pěší, případně alternativní dopravu (elektrokoloběžky apod.). Pěší zóny přebírají mnohdy i funkci klasických centrálních náměstí (náměstí), kde se odehrává společenský, obchodní a kulturní život měst. Příklady pěších zón jsou uvedeny v následujících obrázcích.

Obrázek č. 19 Pěší zóna v Lounech

Zdroj: Autorka

⁸ Do těchto zón mají přístup vozidlem pouze rezidenti a zásobování.

Obrázek č. 20 Pěší zóna v městě Štětí (Obchodní ulice)

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 21 Pěší zóna ve Znojmě (Obrokova ulice)

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 22 Pěší zóna v Jičíně (Husova ulice)

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 23 Pěší zóna v Jindřichově Hradci (Panská ulice)

Zdroj: Autorka

V **Chrudimi** si nelze ne všimnout netradičního způsobu zklidnění dopravy v centrální části města v ulici Široká, která je hlavní komunikací vedoucí na historické Resselovo náměstí. Celá komunikace je tvořena velmi širokými a nízkými schody pro auta (zpomalovací schody pro auta – autorem je pražský architekt Roman Koucký), které vytváří přirozenou bariéru pro zklidnění dopravy (neumožňuje autům rychlý průjezd) a nemusí být využívány represivní nástroje (kontroly) či jiné formy omezování rychlosti, která bývá často porušována. I když se jedná o jeden z pozitivních projektů (hodnoceno autorkou na základě percepce), tak toto řešení vzbudilo rozpaky u části místních obyvatel a byla podepisována petice za jejich odstranění⁹ (viz následující obrázek).

⁹ V Chrudimi vznikla petice za odstranění zpomalovacích schodů v Široké ulici. <https://novinychrudim.cz/2019/02/07/v-chrudimi-vznikla-petice-za-odstraneni-zpomalovacich-schodu-v-siroke-ulici/>

Obrázek č. 24 Městský zastupitel Richard Herbst prosazuje odstranění zpomalovacích schodů v Široké ulici v Chrudimi: projekt, který vyvolal vášně ve městě

Zdroj: Foto: Dagmar Novotná; <https://novinychrudim.cz/2019/02/07/v-chrudimi-vznikla-petice-za-odstraneni-zpomalovacich-schodu-v-siroke-ulici/>

Ve **Žďáře nad Sázavou** pro zklidnění dopravy v centru města byl zvolen široký pás zeleně, který dopravní komunikaci odděluje od volného prostoru náměstí (viz následující obrázek).

Obrázek č. 25 Náměstí Republiky ve Žďáře nad Sázavou

Zdroj: Autorka

1.4 Proč upadají centra měst: výsledky výzkumu

Že dochází k úpadku center měst, je problém, který odborná veřejnost a správy měst řeší již řadu let. Příčiny jejich úpadku se postupem času kumulovaly. Zpočátku to byla přeměna měst v důsledku rostoucího vlivu stěhování obyvatelstva z venkova do měst, čemuž se města přizpůsobovala výstavbou sídlišť, kam migrovala větší mladá generace, a tradiční centrum obývalo původní obyvatelstvo a docházelo k jeho postupnému stárnutí. Nemalou měrou se na přeměně center měst podepsala suburbanizace, která měla za následek další odliv zejména movitějších vrstev z tradičních center za vidinou kvalitnějšího bydlení. Centra měst se vytlidňovala a bytová a společenská funkce byla postupně nahrazována funkcí administrativní a obchodní, což přivedlo do center mimo jiné velké množství automobilové dopravy. Za další příčinu lze v podmínkách českých měst považovat i dlouhodobou zanedbanost center měst (nebyla prioritou v řízení měst).

Z výzkumu vyplynulo několik podstatných faktorů, které měly za posledních 30 let v České republice významný vliv na přeměnu tradičních funkcí center měst. Centrum města plnilo vždy bytovou, obchodní a společenskou funkci. Tyto funkce se přesunuly do okrajových částí měst do obchodních zón, kde se odehrává každodenní život. Budování velkých obchodních center a obchodních zón mělo vliv na zánik malých obchodů v centru města a následně vedlo k celkovému úpadku. Toto tvrzení

lze doložit i výzkumem, který byl proveden v rámci procesu přípravy strategického plánu v Mladé Boleslavi.¹⁰ Respondenti kriticky vnímají absenci malých obchodů a dalších služeb v centru města, stejně tak jako malou nabídku restauračních a kavárenských služeb o víkendech. Stejněho názoru jsou i výzkumníci, kteří se v terénu (centrech měst) pohybovali a na základě metody percepce dospěli ke stejnému závěru. Stejně odpovědi výzkumníci dostali při náhodném dotazování v centrech českých měst.

Další faktor, který se výrazně podepsal na úpadku center měst, je přeměna bytové funkce. Tradiční obyvatelstvo se z center z nájemního bydlení stěhuje za vidinou kvalitnějšího bydlení do venkovského zázemí měst (suburbií) s cílem vlastního bydlení.¹¹ Majitelé nemovitostí v centrech měst, kteří je získali buď v rámci restitucí, nebo privatizací, se snaží dosahovat z pronájmů co nejvyšších příjmů, aniž by do kvality bydlení investovali, a proto se tyto domy stávají spíše ubytovny. Vlastnická struktura v centrech měst je výrazně soukromá, což dokládají výsledky dotazníkového šetření a analýza vlastnické struktury 57 veřejných prostranství (zpravidla se jednalo o náměstí vybraných měst), které bylo provedeno na základě údajů vedených v katastru nemovitostí (viz následující tabulku).

¹⁰ mb-net.cz (3) 2010. Strategický plán rozvoje města Mladé Boleslavi. Průzkum názorů, spokojenosti obyvatel Mladé Boleslavi. Dostupné z: <https://www.mb-net.cz/strategicky-plan-rozvoje/ms-922/p1=922>

¹¹ V České republice došlo po roce 1989 k výrazné změně poměru nájemního (snížení) a vlastního bydlení (zvýšení), které bylo vyvoláno zejména poměrně velkým procesem privatizace bytového fondu měst a obcí a podporou výstavby rodinných domů.

Tabulka č. 5 Vlastnická struktura nemovitostí na náměstích českých měst

č.	město	náměstí	Celkem pozemků a budov	Celkem pozemků	Celkem budov	Celkem pozemky města	Celkem pozemky státní a veřejné	Celkem pozemky soukromé	Celková výměra pozemků (m ²)	Celkem budovy města	Celkem budovy státní a veřejné	Celkem budovy družstevní	Celkem budovy soukromé	Pozemky veřejné/celkem	Pozemky soukromé/celkem	Budovy veřejné/celkem	Budovy soukromé/celkem	Počet obyvatel (ČSÚ - 1. 1. 2019)
1	Jičín	Valdštejnovo nám.	66	33	33	8	0	25	22 509	8	0	0	25	24%	76%	24%	76%	16 577
2	Jičín	Žižkovo nám.	20	10	10	4	0	6	6 843	4	0	0	6	40%	60%	40%	60%	16 577
3	Hradec Králové	Velké nám.	129	65	64	2	16	47	31 782	2	16	0	46	28%	72%	28%	72%	92 742
4	Hradec Králové	Malé nám.	60	30	30	4	1	25	11 305	2	1	0	27	17%	83%	10%	90%	92 742
5	Hradec Králové	Masarykovo nám.	38	19	19	0	0	19	8 366	0	0	0	19	0%	100%	0%	100%	92 742
6	Havířkův Brod	Havířkovo nám	72	36	36	7	0	29	15 843	7	0	0	29	19%	81%	19%	81%	23 256
7	Havířkův Brod	Smetanovo nám.	59	30	29	3	6	21	9 484	2	7	0	20	30%	70%	31%	69%	23 256
8	Liberec	Nám. Ed. Beneše	53	27	26	2	4	21	11 905	2	3	0	21	22%	78%	19%	81%	104 445
9	Lomnice nad Popelkou	Husovo nám.	52	26	26	5	0	21	10 511	5	0	0	21	19%	81%	19%	81%	5 541
10	Nová Paka	Masarykovo nám.	35	18	17	2	3	13	10 734	2	2	0	13	28%	72%	24%	76%	9 094
11	Turnov	Nám. Českého ráje	32	16	16	3	2	11	9 690	3	2	0	11	31%	69%	31%	69%	14 334
12	Pardubice	Pernišýnské nám.	62	31	31	5	4	22	13 923	5	4	0	22	29%	71%	29%	71%	90 688
13	Pardubice	Nám. Republiky	14	7	7	1	1	5	8 109	1	1	0	5	29%	71%	29%	71%	90 688
14	Dvůr Králové nad Labem	Masarykovo nám.	48	24	24	9	0	15	15 292	9	0	0	15	38%	63%	38%	63%	15 594
15	Lázně Bohdaneč	Masarykovo nám.	34	17	17	4	0	13	13 332	4	0	0	13	24%	76%	24%	76%	3 525
16	Hořice	Nám. Jiřího z Poděbrad	88	44	44	8	2	34	27 968	8	2	1	33	23%	77%	23%	75%	8 621

REVITALIZACE VEŘEJNÝCH PROSTRANSTVÍ A CENTER MĚST: TEORETICKÁ VÝCHODISKA

č.	město	náměstí	Celkem pozemků a budov	Celkem pozemků	Celkem budov	Celkem pozemky města	Celkem budovy města	Celkem budovy státní a veřejné	Celkem budovy družstevní	Celkem budovy soukromé	Pozemky veřejné/celkem	Pozemky soukromé/celkem	Budovy veřejné/celkem	Budovy soukromé/celkem	Počet obyvatel (ČSÚ - 1. 1. 2019)
17	Poděbrady	Nám. Jiřího z Poděbrad	44	22	22	5	2,15	5	2,15	0	14,85	33%	68%	68%	14 186
18	Poděbrady	Nám. T.G. Masaryka	74	37	37	0	5	32	18 751	0	33	14%	89%	89%	14 186
19	Kolín	Karovo nám.	46	23	23	4	4	15	13 525	4	15	35%	65%	65%	31 690
20	Kolín	Jiráskovo nám.	38	19	19	1	1	17	7 037	1	17	11%	89%	89%	31 690
21	Dobruška	Nám. F.L. Věka	56	28	28	4	0	24	11 937	3	25	14%	86%	89%	6 727
22	Nové Město nad Metují	Husovo nám.	72	36	36	3	3	30	15 415	3	30	17%	83%	83%	9 436
23	Děčice	Palackého nám.	58	29	29	8	0	21	25 521	8	21	28%	72%	72%	7 325
24	Telč	Nám. Zachariáše z Hradce	112	56	56	5	1	50	25 294	5	50,5	11%	89%	90%	5 276
25	Branýs nad Orlicí	Komenského nám.	38	19	19	0	0	19	8 199	0	19	0%	100%	100%	1 303
26	Česká Třebová	Staré nám.	40	20	20	2	0	18	12 254	2	18	10%	90%	90%	15 508
27	Choceň	Tyršovo nám.	30	15	15	1	1	13	8 987	1	13	13%	87%	87%	8 646
28	Ústí nad Orlicí	Mírové nám	42	21	21	1	0	20	8 573	1	20	5%	95%	95%	14 196
29	Holice	Nám. T.G. Masaryka	58	29	29	6	1	22	20 206	6	22	24%	76%	76%	6 574
30	Litomyšl	Smetanovo nám.	228	115	113	7	0	108	42 096	7	106	6%	94%	94%	10 429
31	Svitavy	Nám. Míru	64	32	32	6	2	24	19 145	6	24	25%	75%	75%	16 838
32	Ysocké Mýto	Nám. Přemysla Otakara	94	47	47	4,79	0	42,21	23 386	4,79	42,21	10%	90%	90%	12 335
33	Vrchlabí	Nám. T.G. Masaryka	21	10	11	4	0	6	7 346	4	7	40%	60%	64%	12 461

REVITALIZACE MĚSTSKÝCH CENTER A VEŘEJNÝCH PROSTRANSTVÍ V ČR

č.	město	náměstí	Celkem pozemků a budov	Celkem pozemků	Celkem budov	Celkem pozemky města	Celkem pozemky státní a veřejné	Celkem pozemky soukromé	Celková výměra pozemků (m ²)	Celkem budovy města	Celkem budovy státní a veřejné	Celkem budovy družstevní	Celkem budovy soukromé	Pozemky veřejné/celkem	Pozemky soukromé/celkem	Budovy veřejné/celkem	Budovy soukromé/celkem	Počet obyvatel (ČSÚ - 1. 1. 2019)
34	Žamberk	Masarykovo nám.	50	25	25	2,5	0	22,5	12 227	2,5	0	0	22,5	10%	90%	10%	90%	6 104
35	Bruntál	Nám. Míru	52	26	26	9	2	15	10 616	9	2	0	15	42%	58%	42%	58%	16 408
36	Opava	Dolní nám.	44	22	22	7	1	14	9 641	3	1	0	18	36%	64%	18%	82%	56 638
37	Ostrava	Jiráskovo nám.	28	14	14	0	1	13	5 265	0	1	0	13	7%	93%	7%	93%	289 128
38	Šumperk	Nám. Míru	54	27	27	3	0	24	11 216	3	0	0	24	11%	89%	11%	89%	25 957
39	Kutná Hora	Palackého nám.	38	19	19	2	0	17	7 883	2	0	0	17	11%	89%	11%	89%	20 580
40	Kutná Hora	Havičkovo nám.	34	17	17	2	0	15	8 798	2	0	0	15	12%	88%	12%	88%	20 580
41	Čáslav	Jana Žižky z Trocnova	98	49	49	5	3	41	28 643	5	3	0	41	16%	84%	16%	84%	10 326
42	České Budějovice	Nám. Přemysla Otakara	94	47	47	13	1	33	25 423	13	1	0	33	30%	70%	30%	70%	94 014
43	České Budějovice	Přaristické nám	18	9	9	4	1	4	2 147	4	1	0	4	56%	44%	56%	44%	94 014
44	Třebouň	Masarykovo nám.	56	28	28	8	1	19	15 641	8	1	0	19	32%	68%	32%	68%	8 253
45	Hluboká nad Vltavou	Nám. Čs. Armády	18	9	9	1	1	7	10 667	1	1	0	7	22%	78%	22%	78%	5 410
46	Litoměřice	Mírové nám.	72	36	36	20	2	14	20 512	20	1	1	14	61%	39%	58%	39%	24 001
47	Louny	Mírové nám.	36	18	18	6	0	12	12 154	6	0	0	12	33%	67%	33%	67%	18 351
48	Kladno	Nám. Starosty Pavla	38	19	19	3	2	14	10 728	3	1	1	14	26%	74%	21%	74%	69 054
49	Mělník	Nám. Míru	36	18	18	5	0	13	12 917	5	0	0	13	28%	72%	28%	72%	19 486
50	Třebíč	Karlovo nám.	110	55	55	13	1	41	36 219	13	1	0	41	25%	75%	25%	75%	35 691
51	Znojmo	Masarykovo nám.	44	22	22	8	2	12	17 245	8	2	0	12	45%	55%	45%	55%	33 780

č.	město	náměstí	Celkem pozemků a budov	Celkem pozemků	Celkem budov	Celkem pozemky města	Celkem pozemky státní a veřejné	Celkem pozemky soukromé	Celková výměra pozemků (m2)	Celkem budovy města	Celkem budovy státní a veřejné	Celkem budovy družstevní	Celkem budovy soukromé	Pozemky veřejné/celkem	Pozemky soukromé/celkem	Budovy veřejné/celkem	Budovy soukromé/celkem	Počet obyvatel (ČSÚ - 1. 1. 2019)
52	Zlín	Nám. Míru	30	15	15	4	0	11	12 259	4	0	0	11	27%	73%	27%	73%	74 997
53	Zlín	Nám. T.G. Masaryka	22	11	11	0	4	7	23 224	0	4	0	7	36%	64%	36%	64%	74 997
54	Písek	Velké nám.	52	26	26	3	4	19	14 206	3	3	1	19	27%	73%	23%	73%	30 351
55	Prachovice	Velké nám.	50	25	25	10	1	14	9 951	10	1	0	14	44%	56%	44%	56%	10 874
56	Jindřichův Hradec	Nám. Míru	62	31	31	6	0	25	15 509	6	0	0	25	19%	81%	19%	81%	21 445
57	Jindřichův Hradec	Masarykovo nám.	26	13	13	0	0	13	4 525	0	0	0	13	0%	100%	0%	100%	21 445
Celkem			3 139	1 572	1 567	263	86	1 223	848 035	255	81	4	1 227					2 001 112
			55,1	27,6	27,5	4,62	1,51	21,45	14 878	4,48	1,41	0,1	21,53	24%	76%	23%	77%	35 107

Zdroj: Autorka

Převažující soukromé vlastnictví nemovitostí a pozemků je jednou z velkých překážek při plánování revitalizace (hardware i software) veřejného prostranství. V rámci diskusí a workshopů tohoto výzkumu byly představiteli měst formulovány otázky jako

- „Jak můžeme ovlivnit soukromé vlastníky nemovitostí, aby svůj bytový fond revitalizovali?“
- „Jak můžeme docílit, aby v centrech měst byla vyvážená sociální struktura trvale bydlících obyvatel?“
- „Jak můžeme ovlivnit strukturu služeb v centru města, aby byla vyvážená a přilákala lidi do centra, když vlastníme jenom malý podíl nemovitostí?“
- „Jak můžeme regulovat strukturu služeb v soukromých nemovitostech? Máme k tomu nějaké nástroje?“

Jedním z příkladů je motivovat podnikatele k provozování drobných služeb v centrech měst a poskytnout jim na to dotaci z městské poklady. Tak postupují například v Kadani, kdy město vypisuje dotační program na podporu rozvoje služeb v centru města (v památkové rezervaci).¹²

Jiným příkladem je velmi úzká spolupráce s majiteli nemovitostí a vytvoření společného plánu na oživení centra města. Obdobně spolupracují s místními obyvateli jednotlivých místních částí v Úštěku.

Města nejsou jen budovy, ulice, instituce, obchody a služby, ale jsou to pulsující centra společenského a kulturního života. Města – to jsou lidé a aktivity pro lidi. Ve městech lidé pracují, žijí a tráví volný čas. Do měst dojíždí obyvatelstvo z venkova za službami; turisté za kulturou. Proto by v řízení měst neměly být opomíjeny takové oblasti (místa), které nabízí obyvatelům, ale i návštěvníkům společenské a kulturní využití. Tato místa jsou nazývána veřejným prostranstvím, které dotváří vždy podobu města a stává se „výkladní skříní“ města.

1.5 Vztah veřejných prostranství a venkovních aktivit

Ve veřejných prostranstvích lidé realizují rozličné aktivity, které jsou ovlivňovány různými podmínkami. Gehl (2000) uvádí tři druhy venkovních aktivit, a to (i) nezbytné aktivity (jsou vynucené – práce, škola, nakupování, zařizování na úřadech; nejsou závislé na materiálních podmínkách a kvalitě prostředí), (ii) volitelné aktivity (jen když chtějí a musí probíhat za optimálních podmínek – procházky na čerstvém

¹² Dotační program „Poskytování dotací z rozpočtu města Kadaň na podporu podnikání pro rok 2020“ Dostupné z: http://www.mesto-kadan.cz/dokumenty/pravidla/ozu/DP_rozpoctu_podnikařni_2020.pdf

vzduchu, sezení na lavičce a pozorování okolí či čtení knihy; jsou závislé na materiálních podmínkách a jejich kvalitě), (iii) společenské (závislé na přítomnosti dalších lidí – veřejné aktivity různého druhu – konverzace, pasivní pozorování, sociální kontakty; podmínkou je více lidí na jednom místě – aktivitám musí být poskytnuty nejlepší podmínky). I když nelze a zatím nebyla nalezena přímá úměra kvality veřejných prostranství a rozsahu společenských aktivit, mohou materiální podmínky veřejných prostranství ovlivňovat kvalitu venkovních aktivit ve městech (Gehl, 2000).

Gehl (2000) dále uvádí, že v městských centrech (náměstích) a na ulicích (zejm. na pěších zónách) probíhají společenské aktivity, které jsou většinou pasivnější (např. pozorování dění). Při empirickém výzkumu bylo zjištěno, že na náměstích a pěších zónách probíhají i velmi intenzivní společenské aktivity při realizaci různých eventů (trhy, slavnosti, kulturní akce atd.).

Nelze na základě terénního šetření zcela souhlasit s tvrzením Gehla (2000, s. 15), že „...*hmotné prostředí není přímo úměrné kvalitě a rozsahu společenských aktivit, ...*). Hmotné prostředí, jeho vzhled, vybavenost a jeho struktura ve spojení s různými aktivitami v mnohých případech významně posilují kvalitu jak veřejného prostranství, tak i kvalitu sociálních aktivit.

Urbanistické plánování se již nezaměřuje jen na funkční využití veřejných prostranství z dob minulých, ale reflektuje renesanční plánování, aby město (jeho veřejné prostranství) nebylo pouhým nástrojem, ale stalo se i dílem uměleckým, které městu vtiskne „nového a moderního“ ducha a bude využívat vymoženosti nejmodernějších technologií ke zvýšení jejich kvality.

Příkladem tohoto přístupu může být revitalizace Staroměstského náměstí v Mladé Boleslavi, které s respektováním tradičního vzhledu náměstí nabízí moderní a funkční veřejné prostranství. Revitalizované náměstí nabízí kvalitní materiální zázemí k jeho mnohostrannému využití. Zároveň se stává obrazem daného města. Při revitalizaci byly využity nejen umělecké prvky, které vystihují dané místo a svým řešením jsou i funkční (nabízejí posezení, osvěžení apod.), sofistikovaným způsobem řeší multifunkční využití tohoto veřejného prostranství (technické řešení připojení na sítě) a zároveň reflektuje historické souvislosti (viz násl. obrázky).

Obrázek č. 26 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: Parkovací dům pod povrchem náměstí

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 27 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: skulptura

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 28 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: Farmářské trhy

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 29 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: připojení na zdroj elektrické energie

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 30 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: celkový pohled na náměstí

Zdroj: Autorka

1.6 Použité zdroje

- Ambrožová, Z. 2010. Veřejné prostory malých měst – teoretická východiska. Urbanismus a územní rozvoj. [online]. Roč. 13, č. 2/2010, s. 14-20 [cit. 11/2019]. Dostupné z: http://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-aknihovna/casopis/2010/2010-06/04_verejne.pdf
- Augé, M. 1992. Non-Places: An Introduction to Anthropology of Supermodernity. Le Seuil. Verso. P. 122.
- Carr, S., Francis, M. 1992. Public Space. ISBN0-521-35148-0. Dostupné z: <https://books.google.cz/books?id=pjo4AAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>. [cit. 10/2019] Online.
- Carmona, M., Heath, T., Tiesdell, S., Oc T. 2010. Public space. Urban space. The Dimensions of Urban Design. Routledge. ISBN 978-18-56178-27-3.
- Carmona, M., Magalhães, C., Hammond, L. Public Space: The management Dimensions. Abingdon: Routledge. ISBN 978-0415-36649-3.
- De Sola-Morales, M. 2012. Nemožný projekt veřejného prostoru. In Kratochvíl, P. (ed.). Architektura a veřejný prostor. Praha: Zlatý řez. ISBN 978-80-903826-4-0.
- Dvořáková, K., Durdík, P., Vondráčková, S. et al. 2016. Veřejný prostor a veřejná prostranství. Almanach katedry urbanismu a územního plánování. Praha: České vysoké učení technické v Praze. ISBN 978-80-01-060078-0.

- Durdík, P. 2013. Veřejný prostor a veřejná prostranství. In. Veřejný prostor a veřejná prostranství. Sborník z konference AUÚP, Znojmo 21.–22. 11. 2013 s. 7. ISBN 978-80-87318-27-0. Dostupné z: http://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/can-sopis/2013/2013-06/30_veřejny%20prostor.pdf [cit. 05/2017] Online.
- Gehl, A. 2004. Zurich Public Spaces. BURRI public elements AG. [Online] 2004. [Citace: 28. září 2019.] <https://www.burri.world/en/file/4129/download?token=Cs0fEcnH> Kolektiv Nadace partnerství, 2004.
- Gehl, J. & Gemzøe. L. 1996. Public spaces – Public life. Copenhagen: The Danish Architectural Press.
- Gehl, J., Gemzøe, L. 2002. Nové městské prostory. ERA group. ISBN 80-8651709-8.
- Hubbart, P. 2005. Public space. IN: Caves, R.W (ed). 2005. Encyclopedia of the City. London and New York: Routledge.
- Kratochvíl, P. ed., 2012. Architektura a veřejný prostor. vyd. 1. Praha: Zlatý řez. Texty o moderní a současné architektuře. ISBN 978-80-903826-4-0. Dostupné z: http://www.verejner-soukrome.cz/wp-content/uploads/2016/02/Architektura_a_veřejny_prostor.pdf
- Krbová, J. 2017a. Moderní management ve veřejné správě. Nové, inovativní a kreativní přístupu v managementu veřejné správy: výzvy a možnosti. Praha: Wolters Kluwer. 144 stran. ISBN 978-80-7552-744-8 (brož.)
- Lefebvre, H. (Translator: Nicholson-Smith, D.) 1991. The production of space. BLAKWELL. ISBN 0-631-18177-6 (pbk).
- mb-net.cz (3) 2010. Strategický plán rozvoje města Mladé Boleslavi. Průzkum názorů, spokojenosti obyvatel Mladé Boleslavi. Dostupné z: <https://www.mb-net.cz/strategicky-plans-rozvoje/ms-922/p1=922>
- Pallasmaa, J. 2012. Obývání prostoru a času – ztráta a návrat veřejného prostoru. In. Kratochvíl, P. (ed.). Architektura a veřejný prostor. Praha: Zlatý řez. ISBN 978-80-903826-4-0.
- Selle, K. 2012. Veřejné prostory evropských měst – rozpad a zánik, nebo proměna a oživení? Argumenty pro a protiargumenty. In Kratochvíl, P. (ed.) Architektura a veřejný prostor. Praha: Zlatý řez. (s. 78-90). ISBN 978-80-903826-4-0. Dostupné z: http://www.verejnesoukrome.cz/wp-content/uploads/2016/02/Architektura_a_veřejny_prostor.pdf [cit 6.11.2018] Online
- Šilhánková, V. 2003. Veřejné prostory v Územně plánovacím prostoru. Brno: Vysoké učení technické. ISBN 80-214-2505-9.
- Šilhánková, V., Koutný, J. 2001. Metodika veřejných prostorů města Brna. Materiál zpracovaný pro Útvar hlavního architekta Magistrátu města Brna.
- Štogr, J. Partnerství a participace. Veřejný prostor. 2001. Open Society Fund. s. 132. In Šilhánková, V. (2003). Veřejné prostory v územně plánovacím procesu. Brno: Civitas per Populi. s. 7 ISBN 97888021425059.
- Šulěrová, M. 2006. Potenciál a limity městského veřejného prostoru. Sociální studia. 3 (2). s. 41–63. ISSN 1803-6104.
- Proměna velkého náměstí. <http://www.hkcity.cz/rekonstrukce-velke-namesti-hradec-kralove/> Vyhláška č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využívání území, v platném znění. Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů.

2 Strukturální dimenze proměn veřejných prostranství: teoretická východiska a empirický výzkum

Vlivem vývoje společnosti se přeměňují městská centra a mnohdy zčásti nebo i zcela pozbývají svého původního významu a funkce. Chandler a David (1979) upozorňují na to, že tyto přeměny jsou vyvolány i prostřednictvím neuvážených politických kroků (myšleno městských politiků), které jsou zpravidla ukotveny na nevhodných koncepčních krocích. Zároveň se autoři pokoušejí navrhnout systematický analytický rámec pro vhodné politické zásahy a navrhuje jednoduchý politický model a popisují důsledky nevhodných politických rozhodnutí. To lze považovat za argumentační základnu k navržení jednoduchého rámce pro politické elity měst, který by byl vhodný pro plánování revitalizace veřejných prostranství.

Strukturální dimenze přeměny center měst se projevují (v některých městech) radikální funkční přeměnou center. Bytová funkce ustupuje do pozadí a je nahrazována obchodní a administrativní funkcí. Absence obyvatel (nebo jenom jejich sociální struktura) v centrech měst nechávají významné stopy na soudobém vzhledu a funkci center. Celková přeměna (funkční, fyzická a sociální) je výsledkem působení souborů různě provázaných zvrátů a dějů. Toto tvrzení lze doložit např. zjištěním z výzkumu autorů Bromley, Tallon, Thomas (2005), kteří zkoumali v Bristolu a Swansea vývoj bydlení a jeho aspekty na trvale udržitelný rozvoj. Zjistili, že obyvatelé pomáhají udržet místní denní ekonomiku, podílejí se na formování veřejného prostranství svými aktivitami a stávají se nedílnou součástí aktivního života.

Rezidenční prostorová segregace je přirozená a ne vždy představuje problém (Illner, 2005). Illner et al. (2012) uvádí, že lokální politici jsou postaveni před řešení dvou odlišných marketingových cílů při propagaci svého města. Jednak jsou tlačeni k vytváření vhodného prostředí pro přilákání investorů a turistů a vytvořením atraktivního místa pro bydlení bohaté a vysoce vzdělané skupiny obyvatel. Druhou oblastí, kterou se lokální politici zabývají (společnost to vyžaduje), je řešení prostorové depřivace, jinak tyto části ztrácí na své atraktivitě.

Nutno doplnit, že při revitalizaci zejména historických center a náměstí jsou kladeny striktní příkazy ze strany památkářů, kteří hájí zachování jejich historické hodnoty, ale zároveň nejsou ochotni reflektovat soudobé požadavky na „moderní“ využití

těchto prostranství. Nejvíce je tento problém vidět na historických (středověkých) náměstích (nap. nám. E. Beneše v Liberci, Valdštejnovo nám. v Jičíně), kde není povolována výsadba nových stromů (vytvoření stinných míst a přirozené ochlazování) a zařazení „modré infrastruktury“ (chrliče vody, vodotrysky) do těchto částí. Tím se tato náměstí nestávají místem, kde by veřejnost déle pobývala (není úniku před sluncem a ani možnost se ochladit).

Management měst řeší stále rostoucí úpadek veřejných prostranství v centrech měst. A právě i tyto regulace (někdy až příliš striktní) ve spojitosti s dalšími faktory (např. zánik malých povozoven služeb a úbytek trvale žijícího obyvatelstva) se stále více podepisují na jejich úpadku.

Gehl (1996) uvádí, že charakter a kvalita veřejných prostranství se odráží v typech aktivit, které se v něm odehrávají. Upadající veřejná prostranství přímo vyzývají k obsazení nepřizpůsobivými skupinami obyvatel a dále jejich kvalitu zhoršují; stávají se deprimovaným místem ve městě.

2.1 Revitalizace veřejných prostranství

Městskou regeneraci (Urban Regeneration) Couch a Fraser (2003) pojmenovávají jako politiku, prostřednictvím které by mělo dojít k znovuoživení něčeho zničeného/poškozeného a uvedení tohoto do původního nebo nového funkčního využití, a dodávají, že specifikují přesnou metodu. S pojmem urban regeneration pracuje i Roberts (2000), který ji vnímá jako integrovanou vizi k řešení urbánních problémů. Pracuje i s pojmem urban revitalisation (urbánní revitalizace), avšak ne zcela pregnantně (spíše vágně) vysvětluje rozdílnost těchto pojmů. Kostecký et al. (2012, s. 43) uvádějí, že „...odlišnost obou terminů není příliš zřejmá,“ a dokládají, že „v českém kontextu se zdá, že termíny „urban regeneration“ a „urban revitalisation“ jsou často zaměňovány a používány spíše jako synonyma.“

Revitalizace je interpretována zpravidla jako oživení města nebo vylepšení pro jeho kvalitnější sociální a ekonomické využití (Beauregard, Holcomb; 1981). Při revitalizaci městských center musí být využíván komplexní proces, který bude mít nastavené cíle (čeho se má dosáhnout). Kostecký et al. (2012, s. 43) dovozují, že regenerace/revitalizace představuje „...složitý souhrn konkrétních politik...“.

Vzhledem k zaměření výzkumu je dále pracováno s fyzickou, sociální a komplexní regenerací (Stone, 2006¹³ in Kostecký et al., 2012).

¹³ Stone liší politiky regenerace/revitalizace podle čtyř dimenzí, a to (1) fyzická, sociální a komplexní regenerace, (2) tržně orientovaná versus „komunitu budující“ regenerace, (3) míra zapojení místních obyvatel do politik regenerace a (4) jedna koordinovaná politika regenerace versus více nekoordinovaných politik regenerace (Stone, 2006 In Kostecký et al., 2012).

2.1.1 Důvody k uplatňování Public Space managementu

Veřejná prostranství byla vždy místem k setkávání lidí. Ellikson (1996) upozorňuje na nebezpečí, se kterými se lze setkat na zanedbaných veřejných prostranstvích a v tradičních centrech měst (náměstí a zákoutí) a která obtěžují – např. výskyt bezdomovců apod. Vyjadřuje názor, že formální ale i neformální zónování veřejného prostoru (žluté, modré, zelené zóny) vytváří rivalitu nejen mezi rezidenty, ale i potenciálními návštěvníky.

Impulsem k diskusím revitalizace veřejných prostranství byla akce Evropské hlavní město kultury „Porto 2001“, kde probíhal celoroční program umění, kulturních akcí a aktivit městské regenerace. Cílem bylo vyvolat širší diskusi o významu veřejných prostranství a ověřit řadu poznatků, které mohou být přínosné i pro ostatní města. Carlos a Balsas (2004) upozorňují ve své studii na to, že byl kladen příliš velký důraz na veřejné investice k regeneraci veřejného prostranství, což bylo na úkor institucionálních kapacit a hlavně bez posílení a respektování občanské tvořivosti (viz participace při revitalizaci veřejných prostranství).

2.2 Participace veřejnosti na revitalizaci veřejných prostranství: analýza zdrojů

Participace veřejnosti na správě věcí veřejných, kam patří i její zapojení do rozhodovacích procesů, jsou diskutovány v teoretických konceptech a jsou i významným praktickým tématem (Bernard, 2007; Krbová, 2017a; Krbová, 2017b). Krbová (2017a, s. 21) uvádí, že „... je nárůst významu tématu *participace* dán širšími společenskými procesy“. Heger (2012) spatřuje v participaci veřejnosti otevření veřejného prostoru, ve kterém probíhá dialog, a Krbová (2017a, s. 22) dodává, že „... *posiluje sociální soudržnost*“. Participace představuje aktivní účast veřejnosti při správě věcí veřejných a jako podílnictví při správě a rozvoji (Maier, 2012; Diváková, 2007), přičemž základem je vyjednávání a dialog (Heger, 2012; Krbová, 2017a). Participace může působit dojmem, že snižuje politickou moc (Heger, 2012), ale ve skutečnosti dochází k posilování deliberativní demokracie, která vytváří větší prostor pro veřejnost k účasti na řešení věcí veřejných.¹⁴ Participace veřejnosti má i významný dopad na posilování soudržnosti, podporu komunit a na větší ochranu veřejného zájmu. Hendrych (2016) spatřuje v participačním modelu přiblížení výkonu veřejné správy blíže k veřejnosti.

¹⁴ Deliberativní demokracie pracuje s pojmem participativní demokracie jako s vyšším stupněm zastupitelské demokracie. Participativní demokracie je více občansky zaměřená forma veřejné správy, ve které jsou využívány různé metody zapojování veřejnosti do správy věcí veřejných.

U participace lze identifikovat přínosy i nevýhody. Mezi přínosy bezesporu patří zvýšení zájmu o veřejné dění, posilování identity k místu, přispívá ke zlepšení komunikace mezi veřejností a autoritou (veřejnou správou) a vytváří předpoklady pro otevřenost a komunikaci s veřejnou správou. Maier (2012) uvádí i individuální přínosy, ke kterým řadí zlepšování komunikačních dovedností, učení se a zvyšování kvality života. Heger (2012), Nahodil (2014) a Krbová (2017a) se shodují, že participace při správě věcí veřejných s sebou nesou i nevýhody, kterými mohou být např. náročnost (finanční, technická, organizační a časová) a koordinace specialistou (mentorem), který participačnímu procesu dává řád. I přes nevýhody, které participační proces provázejí, lze konstatovat, že přispívá ke zkvalitnění rozhodovacího procesu, ale i k řešení konkrétního procesu. Při participativním rozhodování se veřejnost cítí být respektována (Zenker, Seigis, 2012) a lépe přijímá rozhodnutí (Čermák, 2011).

Kostelecký et al. (2012) rozlišují **podle míry zapojení** veřejnosti do procesu tvorby politiky revitalizace, které jsou připraveny bez účasti veřejnosti, kde rezidenti revitalizovaných veřejných prostranství jsou chápáni jako objekt politik. Nebo dochází k určité míře zapojování veřejnosti do přípravy a realizace politik regenerace veřejných prostranství; tyto politiky reflektují přání a potřeby veřejnosti. Diváková (2007) a Krbová (2017a) zobecňují participaci, kdy lze podle míry zapojení veřejnosti v rozhodovacích procesech lišit (i) nízkou iniciativu (zapojení z pozice voliče, případně zapojení do procesu plánování) až po (ii) vysokou iniciativu, kdy se podílí skutečně na rozhodování. Haken a kol. (2016) podle míry zapojení dělí participaci na informativní, konzultativní a zapojující (toto odpovídá členění participace podle OECD, 2001). Participace nabízí veřejnosti prostor, jak mohou artikulovat, organizovat a prosazovat své zájmy (Rakušanová, 2005; Krbová, 2017a).

Participace veřejnosti na rozhodování věcí veřejných není v současné době ničím novým. Již v roce 1969 Arnstein (1969) uveřejnil typizaci participace, která rozlišuje šest stupňů, a to:

- 1) informování, jako pasivní sdílení informací,
- 2) konzultaci, kdy se veřejná správa sice dotazuje na názor veřejnosti, ale tento názor nemusí mít vliv na konečné rozhodnutí,
- 3) zklidnění, kdy veřejnost sice vyjadřuje svůj názor, ale konečné rozhodnutí je vždy na autoritě,
- 4) partnerství, ve kterém dochází k vyjednávání mezi autoritou a veřejností,
- 5) delegování moci, ve kterém převažuje většina hlasů veřejnosti a
- 6) občanská kontrola je modelem, ve kterém občané rozhodují sami.

Na tuto typizaci navazuje členění participace OECD z roku 2001, kde jsou uvažovány tři stupně, a to:

- 1) informování, jako základní stupeň participace,
- 2) konzultace,
- 3) aktivní participace.

Z toho lze dovodit, že tam, kde neexistuje ani základní stupeň participace, nelze očekávat, že bude participace realizována na vyšších úrovních jako aktivní zapojení veřejnosti do rozhodování o věcech veřejných. Tuto domněnku lze doložit i tvrzením Peckové (2013), která uvádí, že občan se může jen velmi těžko vyjadřovat k záležitostem, ke kterým nemá dostatek informací. Z toho lze dovodit, že základem participace jsou informace.

U třístupňového členění participace podle OECD je možné přiřadit různé formy a metody participace, ke kterým lze řadit v jednotlivých úrovních například:

v úrovni informování:

- poskytování informací podle zákona č. 106/2000 Sb., o svobodném přístupu k informacím, kde jsou stanoveny forma a způsoby zveřejňování na úřední desce obce nebo webových stránkách; zejména se jedná o zápisy z průběhu zastupitelstva, veřejných slyšení a zveřejňování dalších informací, které jsou ze zákona(ů) povinné;
- informace v místním zpravodaji, informační letáky a další sdělení, které se dotýkají života a dlouhodobého rozvoje obce;

v úrovni konzultací:

- účastnit se anket a dotazníkových šetření,
- veřejných setkání, na kterých jsou řešeny zásadní otázky rozvoje obce,
- vyjadřování názorů k aktuálním otázkám v obci;

v úrovni participace:

- aktivní účast ve volbách (být volen a volit),
- vyjadřování názoru v peticích a referendech,
- účast v pracovních skupinách
- účast na workshopech a v různých anketách, které se dotýkají rozvoje obce.

Výše uvedený seznam nelze považovat za taxativní, ale pouze orientační, neboť paleta možností participace je daleko pestřejší. Základem participace je Základní listina práv a svobod, právo petiční a právo shromažďovací, právo podílet se na správě věcí veřejných a právo volit a být volen (Třaskoš, 2009).

Venclíček (2012) metody a přístupy participace člení do pěti stupňů, kterými jsou:

- jednosměrné informování veřejnosti,
- jednosměrný proud informací od veřejnosti k orgánům veřejné správy,
- oboustranné poskytování informací,

- partnerství (přímý vliv veřejnosti na rozhodování),
- delegování rozhodovacích pravomocí na veřejnost.

2.2.1 Politická versus občanská participace

Participaci na řízení věcí veřejných lze rozdělit na základní dva typy, a to (1) politickou participaci a (2) občanskou participaci (Bernard, 2007). Politická participace je založena na právech občanů účastnit se rozhodovacích procesů veřejné správy na všech jejích úrovních (místní, regionální a celostátní) a občanská participace představuje širší pojem, kde se veřejnost účastní veřejného života a podílí se na plánování a realizaci aktivit, které budou přispívat k dosahování vyšší kvality života.

Politická participace je v ČR garantována právním řádem a vymezuje i její institucionalizované formy. Základní předpoklad participace je uveden v Listině základních práv a svobod (Hlava druhá: Lidská práva a základní svobody), kde je zakotvena svoboda projevu, petiční právo, právo na informace, právo shromažďovací a právo občanů podílet se na správě věcí veřejných. Ústavou České republiky (Hlava první) je zakotveno, že lid je zdrojem veškeré státní moci (čl. 2) a zaručuje samosprávu územních samosprávných celků (čl. 8). Formy a podmínky politické participace na lokální úrovni jsou upraveny v zákoně č. 128/2000 Sb., o obcích, kde v hlavě 1, § 16 je garance práva volit a být volen pro osoby starší 18 let a další práva (např. hlasovat v místním referendu a vyjadřovat se k návrhu rozpočtu).

Jedna z nejdůležitějších forem politické participace je upravena zákony o volbách na jednotlivých vládních úrovních. Zákony upravují právo občanů účastnit se (být členem) iniciativních, kontrolních a poradních orgánů, které zřizují zastupitelstva (výbory) a rady (komise).

Veřejná dostupnost informací je základem jakékoliv **občanské participace**. Právo na informace je zakotveno v zákoně č. 106/1999 Sb. o svobodném přístupu k informacím. Příkladem občanské participace je úsilí „Okrašlovacího spolku“¹⁵ ve Znojmě, který velmi aktivně participuje na revitalizačních aktivitách. Jednou z jeho aktivit bylo, že zabránil při revitalizaci Masarykova náměstí ve Znojmě, aby bylo vydlážděno velkoplošnými deskami, ale zadlážděno „kočičími hlavami“.

K důvodům, které podporují participaci veřejnosti, lze řadit například (Haken a kol., 2016) to, že

- jsou znalci místního prostředí a mohou upozornit na zásadní dopady zamýšlených aktivit na místní společenství,

¹⁵ Historie Okrašlovacího spolku ve Znojmě. Dostupé z: <http://okraspol.sweb.cz/pages/historie2.html>

- jsou schopni nacházet kreativní a originální řešení,
- snadněji dosahují konsenzu v případě konfliktu záměrů,
- jejich zapojení do plánování a příprav má pozitivní dopad do vlastní realizace.

Dále lze ještě doplnit další argumenty, kterými jsou:

- jako znalci místního prostředí dovedou nejlépe formulovat místní problémy a odhadnout dopady navrhovaných řešení,
- mohou být impulsem originálních řešení,
- místní si lépe vyjasní své potřeby a zájmy a dochází snadněji ke konsenzu na způsobu řešení a jeho udržitelnosti,
- je budována větší důvěra mezi vedením města a veřejností,
- pokud je veřejnost zapojena již do fáze přípravy a plánování, pak se aktivněji zapojuje do realizace,
- s výsledným řešením se veřejnost lépe ztotožní (direktivní řešení se stává konfliktem zájmů).

Již v roce 1956 Wallace použil ve svém článku pojem **revitalizační hnutí** (Revitalization movements), kterým chápe úmyslné, organizované, vědomé úsilí členů společnosti o vybudování uspokojivější kultury a popisuje procesy revitalizačního hnutí. V současné době, díky moderním technologiím, jsou tyto procesy obohaceny o nové prvky (e-komunikace, e-platformy) a nabízejí větší prostor k aktivní participaci veřejnosti.

2.3 Revitalizace veřejných prostranství v podmínkách ČR

Státy bývalého „východního bloku“ se po politických změnách v roce 1989 potýkaly se silnou politickou a ekonomickou přeměnou, která se výrazně promítla i do změny funkčního uspořádání měst. Vliv přeměny ekonomických činností ve městech (posilování role obchodu a služeb na úkor průmyslu, tzv. deindustrializace) se promítal i do přeměny funkčního využití měst (útlum nebo zánik výrobních podniků, které tvořily ekonomiku měst¹⁶) a změny výrazně ovlivnily i kvalitu veřejných prostranství českých měst. Ilustrativním příkladem může být studie analýzy centrálních částí Smíchova v Praze. Autoři výzkumu (Temelová, Novák; 1997) mapovali přeměnu bývalé industrializované pražské čtvrti na moderní městské centrum.

¹⁶ Deindustrializace měst probíhala ve vyspělých státech již od 70. let 20. století. Průmysl se z jádrových center přesouvá do semiperiferních a periferních oblastí (Marcussen, 1982).

Problémem úpadku center měst se zabývají v posledních letech i další města České republiky (v předchozích letech po roce 1989 se města věnovala více struktuře a kvalitě služeb a městské infrastruktuře) a hledají způsoby a nástroje, jak tato veřejná prostranství revitalizovat a tím přispět k vyšší kvalitě života v centrech měst. Při hledání cest je důležité pro problém úpadku center měst a jejich revitalizaci nastavit vhodné postupy a techniky (tzv. revitalizační proces). Revitalizační proces v sobě zahrnuje několik důležitých etap/kroků, kterými jsou:

- 1) Zmapování současného stavu konkrétního veřejného prostranství a změn, ke kterým došlo. V této části je vhodné využít metodu dokumentační a situační analýzy.
- 2) Nalezení příčin úpadku veřejného prostranství. Zda tyto změny byly způsobeny vylidňováním centra (úpadek bytové funkce), sociálním složením místních obyvatel, úbytkem drobných obchodů a provozoven v centru města. V této etapě je vhodné použít metodu „Strom příčin a důsledků“.
- 3) Zpracování pasportu nemovitostí na tomto veřejném prostranství (vlastnická struktura, stav nemovitostí, způsob jejich současného využívání).
- 4) Vyjasnění si budoucí funkce veřejného prostranství (bytová, společensko-obchodní apod.), jinými slovy, k čemu by veřejné prostranství mělo sloužit.
- 5) Zjištění představ o budoucím vzhledu a funkci u veřejnosti (místní obyvatelé, podnikatelé, živnostníci apod.). V této etapě lze využít celou řadu kreativních participačních metod (workshopy, myšlenkové mapy, brainstorming) k získání názorů různých zájmových skupin.
- 6) Zpracování zadání pro vypracování architektonické studie, která bude konsensem představ města a veřejnosti.
- 7) Zpracování architektonické studie, která bude reflektovat představy vedení města a zároveň i představy a požadavky všech zúčastněných stran s respektováním zákonných opatření (např. památková péče, životní prostředí).
- 8) Prezentace výsledné architektonické studie, doplněná veřejným projednáváním. Oblíbenou metodou je výstava architektonických návrhů s odborným výkladem a následnou diskusí s veřejností.
- 9) Příprava projektu revitalizace veřejného prostranství (projektové žádosti, stavební povolení atd.) a zajištění zdrojů (např. finančních, lidských).
- 10) Vlastní realizace revitalizace veřejného prostranství.

Nastavení vhodného revitalizačního procesu (viz následující obrázek) a jeho naplňování je podmínkou úspěšné přeměny veřejného prostranství a zvýšení kvality života ve městech.

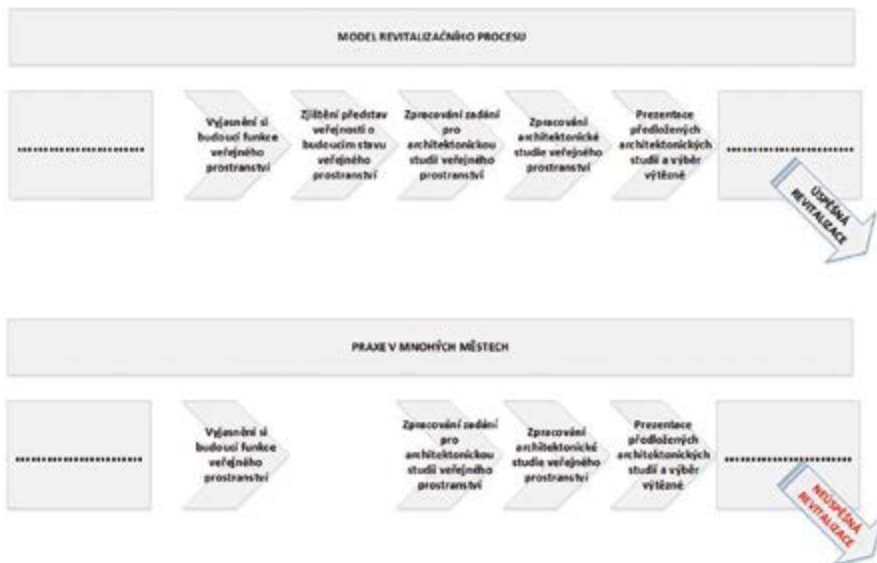
Obrázek č. 31 Revitalizační proces

Zdroj: Autorka

Z empirického výzkumu bylo zjištěno, že některá města podceňují pátou etapu (Zjištění představ o budoucím vzhledu a funkci u veřejnosti), což se následně promítne do konečného výsledku revitalizace, nebo může celý proces neúměrně prodloužit. Jedním z nesprávných postupů je, že město zpracuje zadání pro vypracování architektonické studie a architektonickou studii nechá zpracovat a teprve pak ji představí veřejnosti (viz následující obrázek). Vynechání veřejnosti v této etapě s sebou přináší rizika, že zpracovaný návrh revitalizace nebude veřejností akceptován a bude nutné celý proces opakovat. Veřejnost – místní obyvatelé, podnikatelé, instituce apod. – mohou mít a zpravidla mají jiné představy o budoucím vzhledu a funkčnosti veřejného prostранství.

Obrázek č. 32 Postavení městských architektů a veřejnosti v revitalizačním procesu

Zdroj: Autorka

Postavení městských architektů je v revitalizačním procesu velmi důležité, protože zpracovávají odbornou studii. Není-li však shoda všech zainteresovaných stran o budoucím vzhledu a funkčním využití veřejného prostranství, je jejich postavení oslabováno nepříznivým vnímáním veřejnosti v procesu revitalizace a výsledná revitalizace veřejného prostranství je pak vnímána veřejností negativně.

Mnohá města (vedení měst), stejně tak jako městští architekti artikuluji argumenty proti zapojování veřejnosti, které lze shrnout do základních bodů, jako např.:

- každý má jiný názor, jak by mělo veřejné prostranství vypadat (např. parkování versus volný prostor),
- proces je velmi zdoluhavý,
- proces klade vysoké finanční nároky,
- těžko se hledá termín, který by vyhovoval všem zúčastněným skupinám.

Prvek veřejnosti v rámci revitalizačního procesu lze na základě empirického výzkumu považovat za velmi významný, protože města utvářejí lidé svými aktivitami.

2.4 Revitalizace veřejných prostranství ve strategickém plánování měst v ČR: Empirický výzkum

V rámci výzkumu byly nastaveny dvě výzkumné otázky (dále jen VU). (1) Jak města akcentují revitalizaci ve strategických dokumentech? a (2) Jak města realizují revitalizační projekty?

Analýze bylo podrobena celkem 46 měst ve velikostních skupinách (tyto velikostní skupiny měst byly nastaveny ve všech výzkumech), a to do 5 tis. obyvatel (2 města), 5–10 tis. obyvatel (12 měst), 10–20 tis. obyvatel (15 měst), 20–30 tis. obyvatel (6 měst), 30–80 tis. obyvatel (6 měst) a 80–500 tis. obyvatel (5 měst).

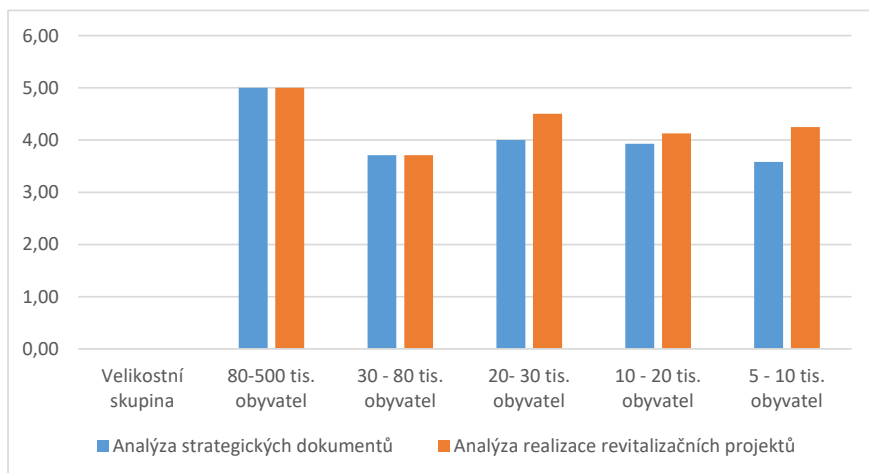
Vlastní analýza pracovala se strategickými dokumenty, akčními plány měst, informacemi z jejich webových stránek a osobním dotazováním. Pro vyhodnocení byl využit hodnotící panel jak pro analýzu strategických dokumentů (VU1), tak i pro analýzu realizace revitalizačních projektů (VU2). Hodnotící panel je uveden v Metodice v úvodu publikace.

Analýza se sestávala ze sběru dat a dalších podkladů a následně byly výstupy hodnoceny dvěma nezávislými hodnotiteli. Pro hodnocení byla využita pětistupňová Likertova škála (viz hodnotící panel).

V následujícím grafu je uvedeno průměrné hodnocení za jednotlivé velikostní kategorie (podrobné grafy v rámci těchto kategorií jsou v materiálech výzkumníků). Z analýzy vyplynulo, že města velikostní skupiny 80–500 tis. obyv. mají revitalizační

záměry plánovány v rozvojové strategii a zároveň tyto projekty realizují a vyhodnocují (maximální hodnocení v obou skupinách 5 bodů). Z toho lze usuzovat, že vše, co plánují v dlouhodobé strategii, tak i realizují. Ve velikostní skupině měst 30–80 tis. obyv. je situace obdobná, i když ne tak vysoce hodnocená (v obou skupinách dosáhla 3,71 bodů). Dosahuje však nižší hodnocení oproti velikostní skupině 20–30 tis. obyv., kde hodnoty jsou výrazně vyšší, a to 4 a 4,5 bodů.

Graf č. 2 Analýza strategických dokumentů a analýza realizace revitalizačních projektů za jednotlivé velikostní skupiny měst

Zdroj: Autorka

Bylo by možné namítat, že strategie rozvoje jsou, jak uvádí Krbová (2017b), formalizovaným vyjádřením představ, ale s přihlédnutím k dlouhodobému horizontu realizace trvale udržitelného rozvoje, který přesahuje volební období místních vlád (4 roky), je nepostradatelným dokumentem, který by měl být manažerským nástrojem při řízení měst. Jeho existence je i nedílnou součástí zpracování střednědobého finančního výhledu, který obce ze zákona povinně zpracovávají.

2.5 Použité zdroje

- Arnstein, S. R. 1969. A Ladder Of Citizen Participation. In: *Journal of the American Planning Association*. 35:4, 216–224. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01944366908977225>. [cit. 11/2019] Online.
- Beauregard, R. A. a Holcomb, H. B. 1981. *Revitalizing cities*. Washington: Association of American Geographers. 84 s. ISBN 0892911484.
- Bernard, J. 2007. „Participace a partnerství na lokální úrovni v českém sociálním výzkumu.“ Pp. 27–46. In P. Nejd, D. Čermák (eds.). *Participace a partnerství v místní veřejné správě*. Sociologické studie / Sociological Studies 07:10. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 124 s. ISBN 978-80-7330-130-9.
- Bromley, Rosemary, D. F. Tallon Andrew R., Thomas Colin J. 2005. *City Center Reneneration through Residential Development: Contributing to Sustainability*. SAGE Journal. Vol. 42. Issue 13. Page(s) 2407–2429. Abstrakt dostupný z: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1080/00420980500379537> [cit 6.11.2018]. Online.
- Crouch, C., C. Fraser. 2003. „Introduction: the European Context and Theoretical Framework.“ Pp. 1–16. In C. Couch, C. Fraser, S. Percy (eds.). *Urban Regeneration in Europe*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Čermák, D. et al. 2011. *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib*. vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-067-4.
- Diváková, D. 2007. *Zdravá města – participační procesy*. In: [zdravamesta.cz/cb21/archiv/akce/_nszm/nszm07/ls/Divakova2.pdf](https://www.zdravamesta.cz/cb21/archiv/akce/_nszm/nszm07/ls/Divakova2.pdf) [cit. 10/2019] Online
- Ellickson, Robert C. 1996. *Controlling Chronic Misconduct in City Spaces: Of Panhandlers, Skid Rows, and Public-Space Zoning*. Faculty Scholarship Series. Paper 408. Dostupné z: http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/408 [cit 6.11.2018] Online.
- Chandler Cleveland A. and David Wilfred L. (1979) *Alternative Economic Policies for the Revitalization of U.S. Central Cities*. *The American Economic Review*. Vol. 69, No. 2. Pp 288–292. Dostupné z https://www.jstor.org/stable/1801660?seq=1#page_scan_tab_contents [cit 6.11.2018]. Online.
- Gehl, J. & Gemzoe. L. 1996. *Public spaces – Public life*. Copenhagen: The Danish Architectural Press.
- Haken, R. et al. 2016. *Metodika participace aneb jak zapojit občany do rozhodování*. 2. vyd. Praha: Agora CE, o.p.s. ISBN 978-80-906397-1-3.
- Hendrych, D. a kol. 2016. *Správní právo: obecná část*. 9. vyd. C.H. Beck. ISBN 978-80-7400-624-1.
- Heger, V. 2012. *Komunikace ve veřejné správě*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3779-9.
- Illner, M. 2005. *Je residenční segregace vždy jen sociální problém?* Pp. 40–43. In Sýkora, L. Temelová, J. (eds.) *Prevence prostorové segregace*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK v Praze.
- Kostecký, T., Patočková, V., Illner, M. 2012. *Problémové residenční čtvrti a politiky k jejich regeneraci v postkomunistickém světě – studie Prahy*. Sociologický časopis, Vol. 48. No. 1. Pp. 39-63. Pdf. dostupné z: <https://www.researchgate.net/>

- publication/289792685_Problem_Residential_Neighbourhoods_and_Policies_Aimed_at_Their_Regeneration_in_the_Post-socialist_City_A_Case_Study_of_Prague [cit 7.11.2018] Online.
- Krbová, J. 2017a. Moderní management ve veřejné správě. Nové, inovativní a kreativní přístupu v managementu veřejné správy: výzvy a možnosti. Praha: Wolters Kluwer. 144 stran. ISBN 978-80-7552-744-8 (brož).
- Krbová, J. 2017b. Strategické plánování ve veřejné správě. Praha: Wolters Kluwer. 144 stran. ISBN 978-80-7552-587-1 (brož).
- Maier, K. et al. 2012. Udržitelný rozvoj území. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4198-7.
- Noviny Chrudim tady a teď. V Chrudimi vznikla petice za odstranění zpomalovacích schodů v Široké ulici. Dostupné z: <https://novinychrudim.cz/2019/02/07/v-chrudimi-vznikla-peti2ce-za-odstraneni-zpomalovacich-schodu-v-siroke-ulici/> [Cit. 12/2019] Online.
- Pecková, P. 2013. Participace občanů na životě v obci na případové studii Mnichovic u Prahy. Praha. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. Institut sociálních studií.
- Rakušanová, P. 2005. Třetí sektor a občanská participace v České republice. In Mensfeldová, Z., Kroupa A. (eds.) 2005. Participace a zájmové organizace v české republice. Praha: Sociologické nakladatelství SLON. ISBN 80-86429-53-9.
- Temelová, J., Novák, J. (1997) Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum: Proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. Geografie: sborník České geografické společnosti. 112, č. 3, s. 315–333. Abstrakt dostupný z: http://urrlab.cz/sites/default/files/temelova_j_novak_j_2007_z_prumyslove_ctvrti_na_moderni_mestske_centrum_promeny_ve_fyzickem_a_funkcnim_prostredi_centralniho_smichova.pdf [cit 6.11.2018] Online
- Traskoš, D. 2009. Participace občanů na činnosti veřejné správy v České republice – s přihlédnutím k participaci občanů v obcích okresu Karviná. Zlín. Diplomová práce. Univerzita Tomáši Bati ve Zlíně. Fakulta managementu a ekonomiky.
- Venclíček, J. 2012. Možnosti participace ve veřejné správě. Časopis pro právní vědu a praxi. 20.2. 192–198. ISSN 1210-9123.
- Wallace Anthony F. C. 1956 Revitalization Movments. Dostupné z <https://anthrosource.on9linelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1525/aa.1956.58.2.02a00040> [cit 6.11.2018] pdf Online.
- Zenker, S., Seigis. 2012. Respect and the city. The mediating role of respect in citizen participation. Journal of Place Management and Development. 5 (1) s. 20–34. ISSN 1753-8335.
- Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.
- Zákon č. 106/2000 Sb., o svobodném přístupu k informacím.
- Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích.

3 Revitalizace městských center v České republice: aktéři, problémy, řešení, faktory úspěšnosti. Výsledky empirického výzkumu

3.1 Úvod a kontext

Již v 60. letech minulého století se objevují odborné práce, které analyzují, jak západoevropská a americká města začínají ztrácet svoji atraktivitu. Například Talon (2013) v této souvislosti uvádí tři klíčové příčiny. Jako první zmiňuje rozvoj obchodních center mimo města, přičemž tento trend v následujících desetiletích, jak víme, nabýval na významu. Druhým důvodem je rozvoj rezidenční suburbanizace a s ní související demografická proměna městských center (pokles počtu obyvatel a stárnutí populace). Výrazný pokles počtu obyvatelstva se projevil mimo jiné tím, že politici přestali mít o městská centra s klesající voličskou základnou zájem. Uvedené trendy se začaly projevovat zhoršováním dopravní dostupnosti městských center, vytvářením negativní image a v neposlední řadě zastaráváním infrastruktury (Robertson 1999).

Také v České republice, zvláště v 80. letech 20. století, evidujeme úpadek městských center (zhoršování kvality bytového fondu atd.), který byl dán především tím, že všeobecný nedostatek bytů vedl k tomu, že stát investoval do nové výstavby panelových domů na okrajích měst a začal zanedbávat bytový fond v městských centrech. V důsledku čehož se i u nás začala proměňovat sociální struktura městských center – stárnutí, zvyšující se podíl sociálně slabších skupin obyvatel apod. (Musil, 2001; Ježek a kol., 2019).

Po roce 1989 se ale situace radikálně mění. Dochází k restitucím, privatizaci a vůbec k zavádění tržního mechanismu, který měl dalekosáhlé dopady na prostorové uspořádání a vývoj městských center. Vesměs vedl k poklesu bydlícího obyvatelstva v důsledku přeměny bytů na nebytové prostory, větší komercializace městských center apod. Revitalizační proces po roce 1989 se především týkal obnovy domovního a bytového fondu a řešení otázek technické a dopravní infrastruktury.

Podle teorie cyklického vývoje měst je otázka revitalizace nekončící proces. Neustále se objevují nové problémy a výzvy, na které musí města všech velikostí

reagovat. Jak již bylo naznačeno, tak odborné práce, zabývající se komplexně revitalizací městských center, jsou většinou datované do 70. až 90. let minulého století. Dnešní situace je přitom značně diferencovaná. Liší se zkušenosti jednotlivých zemí i jednotlivých měst. Jak odborná literatura, tak nejrůznější metodiky nebo příklady dobré praxe se dnes většinou věnují speciálním (dílčím) otázkám, oblastem nebo problémům revitalizace městských center, takže jejich zobecnění je téměř nemožné. V rámci naší analýzy zahraničních zkušeností s revitalizací městských center, kdy jsme využili internetové zdroje, odbornou literaturu a expertní rozhovory, se nám podařilo identifikovat následující hlavní směry nebo oblasti revitalizace městských center (Knox, Mayer 2009; Ježek a kol. 2019 aj.):

- Fyzická revitalizace městských center – sanace/modernizace budov, technická a dopravní infrastruktura apod.
- Historické a kulturní památky v centrech měst (cultural heritage management) – stavební kultura, konflikty mezi památkovou ochranou a snahami o modernizaci (využití náměstí, rozmístění zeleně, povolování moderních/ikonických staveb, konflikty mezi památkáři, místními obyvateli a podnikateli atd.)
- Občanské město – zapojování občanů a občanských iniciativ do rozhodování o budoucnosti městských center, posilování identity městských center
- Citta-slow – mezinárodní hnutí, týkající se hlavně malých měst, snažící se podnítit sebevědomí měst, která se nacházejí v postindustriální, resp. post-růstové fázi svého vývoje
- Obytná funkce městských center, zvyšování atraktivity městských center pro bydlení, fenomén gentrifikace atd. Kvalita bydlení, reurbanizace, bydlení pro mladé a seniory, sociální bydlení. Občanská vybavenost (maloobchod, školy a školky, sociální služby apod.)
- Doprava v městských centrech – řešení problémů dopravní dostupnosti, parkovacích možností apod.
- Městská centra přivětvívá k cykloturistice – orientace na redukci automobilové dopravy, podporu cyklistů a vůbec nových způsobů prostorové mobility
- Zvyšování atraktivity městských center – podpora maloobchodu a služeb
- Centra měst pro všechny generace (podpora mezigeneračního dialogu a spolupráce, přilákání mladých lidí do center měst atd.)
- Postindustriální vývoj, hledání nového využití především průmyslových brownfieldů a jejich přeměna v administrativní, obchodní nebo kulturní centra
- Rozvoj maloobchodu a služeb v městských centrech – zvyšování atraktivity městských center pro spotřebitele, podpora prodeje formou pořádání nejrůznějších eventů a rozvoje marketingových opatření
- Kreativita v městských centrech, hledání netradičních způsobů využití veřejných prostorů v městských centrech

- Městská centra v post-růstovém období (řešení otázek nového využití městských center, resp. veřejné infrastruktury, řešení problémů nevyužívaných soukromých i veřejných nemovitostí a ploch, stavební zahušťování městských center, zastavování proluk apod.
- Zeleň a voda v městských centrech – ve snaze zvyšování kvality života a pobytu v městských centrech; městská zeleň, městské parky, výsadba stromů, odpovědné hospodaření s vodou a srážkami atd.
- Smart Cities – zavádění moderních informačních a komunikačních technologií do oblasti dopravy, životního prostředí, zabezpečení kvalitních veřejných služeb, bezpečnost apod.
- Turistické využívání městských center, konflikty mezi turisty a místními obyvateli a možnosti jejich řešení

3.2 Cíl a metodika

V rámci řešení projektu TAČR Éta č. TL01000498 „Revitalizace městských center a dalších veřejných prostorů v České republice: problémy, zahraniční inspirace, možnosti řešení“ bylo realizováno několik dílčích výzkumů – polostrukturovaných rozhovorů ve více než třiceti městech a také reprezentativní dotazníkové šetření měst nad 3 tisíce obyvatel, což jsou nejvýznamnější zdroje dat a informací, které v této kapitole využíváme.

Cílem zmíněných výzkumů bylo pokusit se kvantifikovat některé skutečnosti týkající se revitalizace městských center. Naší snahou bylo především zjistit, jaké zkušenosti mají města v České republice s revitalizací městských center. Jaké problémy řeší, jaké strategie nebo jaká opatření realizují a jak jsou ve své činnosti úspěšná. V neposlední řadě jsme se zabývali otázkou, jak by mohl městům s revitalizací městských center pomoci stát?

Cílem našeho výzkumu bylo dále zjistit, zda, resp. nakolik se v získaných odpovědích projevují vybrané strukturální charakteristiky měst. Především velikost města (pracovali jsme s kategoriemi uvedenými v tabulce 3), ekonomická orientace (zvláště jsme se zabývali městy s dominantním zastoupením průmyslu, městy v postindustriální fázi vývoje s dominantním zastoupením sektoru služeb a v neposlední řadě středisky cestovního ruchu), fáze revitalizačního procesu, v níž se město nachází (rozlišovali jsme plánovací, realizační a evaluační fázi), a také jeho postavení v sídelním systému. Rozlišovali jsme města s růstem centrální funkce, města se stabilizovaným vývojem a města s poklesem centrální funkce. Zohledněn byl v této souvislosti vývoj počtu obyvatel, vývoj počtu pracovních míst a vývoj občanské vybavenosti. Vyšli jsme přitom především ze samohodnocení jednotlivých měst, získaného prostřednictvím dotazníkového šetření.

Tabulka č. 6 Seznam analyzovaných měst

3000 až 4999 obyvatel	Bělá pod Bezdězem, Benešov nad Ploučnicí, Bohušovice nad Ohří, Buštěhrad, Bzenec, Chlumecko, Jáchymov, Jaroměřice nad Rokytinou, Kamenice nad Lipou, Koryčany, Králíky, Loket, Loštice, Meziboří, Moravský Beroun, Nová Role, Nové Město pod Smrkem, Řevnice, Sedlec-Prčice, Slatiňany, Štramberk, Uherský Ostroh, Uštěk, Vamberk, Větrná, Zidlochovice, Žirovnice
5000 až 9999 obyvatel	Bakov nad Jizerou, Bílovec, Bojkovice, Bučovice, Františkovy Lázně, Chrastava, Ivančice, Kraslice, Kunovice, Ledec nad Sázavou, Letohrad, Lipník nad Bečvou, Lomnice nad Popelkou, Milevsko, Mimoň, Moravské Budějovice, Nové Město nad Metují, Postoloprty, Rosice u Brna, Rousínov, Rudná, Sedlčany, Slavičín, Soběslav, Staré Město, Starý Plzenec, Světlá nad Sázavou, Šluknov, Tišnov, Třeboň, Třešť, Úvaly, Vimperk
10 000 až 19 999 obyvatel	Boskovice, Čáslav, Čelákovice, Holešov, Jaroměř, Kadaň, Litomyšl, Louny, Mariánské Lázně, Ostrov, Prácheň, Rumburk, Slaný, Svitavy, Tachov, Uherský Brod, Velké Meziříčí, Vrchlabí, Žatec
20 000 až 49 999 obyvatel	Břeclav, Havlíčkův Brod, Hodonín, Cheb, Chrudim, Klatovy, Kopřivnice, Krnov, Kroměříž, Kutná Hora, Litoměřice, Přerov, Sokolov, Strakonice, Valašské Meziříčí
nad 50 000 obyvatel	Brno, Chomutov, Jihlava, Liberec, Opava, Ostrava, Plzeň, Teplice, Ústí nad Labem a Zlín

Celkem bylo osloveno 399 měst nad 3 tisíce obyvatel (stav k 1. 1. 2019). Dotazníkové šetření probíhalo elektronickou formou v listopadu 2019. E-maily se žádostí o vyplnění příslušného dotazníku směřovaly v průměru ke čtyřem osobám v každém městě. Osloveni byli nejenom starostové (primátoři), místostarostové, tajemníci, ale také vedoucí příslušných odborů nebo referátů. Nejčastěji se jednalo o odbory rozvoje města nebo územního plánování. Pouze v jednom případě se stalo, že z jednoho města odpověděli dva zástupci.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 114 měst, takže návratnost vyplněných dotazníků činila 28,6 %. V následující tabulce 4 je uvedena struktura celkově dotázaných měst a úspěšnost dotazování.

Tabulka č. 7 Struktura respondentů (dotázaných měst) podle velikostních kategorií

Velikostní kategorie	Počet měst	Počet úspěšně dotázaných	Počet úspěšně dotázaných v %
3000 až 4999 obyvatel	125	30	24,0%
5000 až 9.999 obyvatel	144	37	25,7%
10 000 až 19 999 obyvatel	69	22	31,9%
20 000 až 49 999 obyvatel	43	15	34,9%
nad 50 000 obyvatel	18	10	55,6%

Zdroj: ČSÚ, 2019 a vlastní zjištění

3.3 Revitalizace městských center – základní údaje

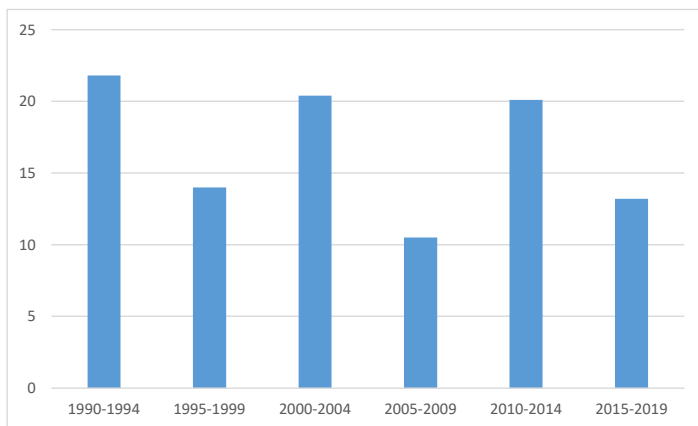
Empirický výzkum ukázal, že téměř 60 % měst v České republice (58,8 %) prošlo v posledních letech procesem významnější revitalizace městského centra. Větší podíl byl zaznamenán ve skupině měst s dominantním postavením průmyslu (72,7 %) a v městech s rostoucí centrální funkcí (77,3 %). Naopak menší podíl vykázala města ve velikostní kategorii 3–5 tisíc obyvatel (50,0 %).

Z hlediska časového průběhu lze uvést, že proces revitalizace městských center započal hned na počátku hospodářské a sociální transformace, to znamená na počátku 90. let 20. století. Jelikož v České republice neexistoval žádný podpůrný program, který by byl jednoznačně zaměřen na revitalizaci městských center (jako je tomu např. v Německu), tak se zvláště v počátcích jednalo o změny, které nebyly součástí nějakých komplexnějších strategií.

Počátky revitalizačního procesu, tak jak jej uvedli dotázaní představitelé měst, jsou znázorněny na obrázku 5. Větší zastoupení roků končících na nulu je spíše dokladem, že počátek revitalizačního procesu je zapotřebí chápat orientačně.

Některá města zahájila revitalizaci již v 90. letech, jiná až po roce 2010. Můžeme říci, že dříve začala města velká (Brno, Plzeň aj.) a města střední velikosti (Opava, Cheb aj.), dále města s významným podílem cestovního ruchu (např. Litomyšl, Františkovy Lázně nebo Kutná Hora). V městech s postindustriálním vývojem se revitalizační aktivity objevují až po roce 2000 (Chomutov, Nové Město nad Metují, Hodonín, Třešť aj.).

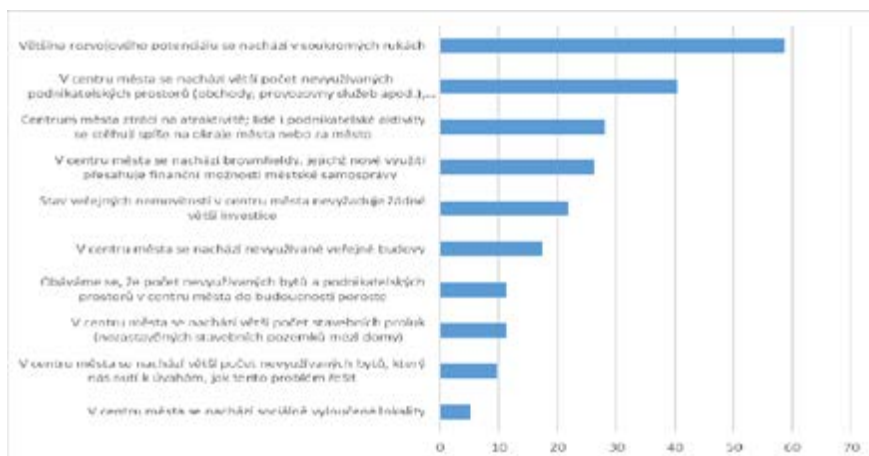
Graf č. 3 Odpovědi na otázku: „Od kterého roku (odhadem) se ve vašem městě zabýváte revitalizací městského centra?“ Podíl měst v %.

Zdroj: Vlastní zjištění, 2019 (n = 114)

Jak ukázalo dotazníkové šetření, tak 4,7 % měst se nachází v plánovací, 27,2 % v realizační a 28,1 % měst v evaluační fázi. Srovnáme-li odpovědi měst nacházejících se na počátku revitalizačního procesu, resp. v plánovací a realizační fázi, s odpověďmi měst, která se nacházejí v evaluační fázi, můžeme konstatovat, že ve většině hodnocení nevykazují příliš velké rozdíly. Města nacházející se v evaluační fázi jsou obecně více kritická při jejich hodnocení a v městských centrech vnímají více konfliktů (zvláště v oblasti dopravy a životního prostředí). V souvislosti s faktory úspěšnosti revitalizačního procesu častěji uvádějí nezbytnost organizačních kapacit a obecně také přisuzují větší váhu dostupnosti relevantních informací. Naopak v menší míře dávají atraktivitu městských center do souvislosti se soukromými investicemi. Z hlediska revitalizačních opatření hodnotí jako méně důležitou podporu maloobchodu a služeb, na druhé straně ale více zdůrazňují marketingové a komunikační aktivity a podporu kulturních a společenských akcí.

Graf č. 4 Vybrané charakteristiky měst v kontextu s jejich revitalizací. Podíl měst v %.

Zdroj: Vlastní zjištění, 2019 (n = 114)

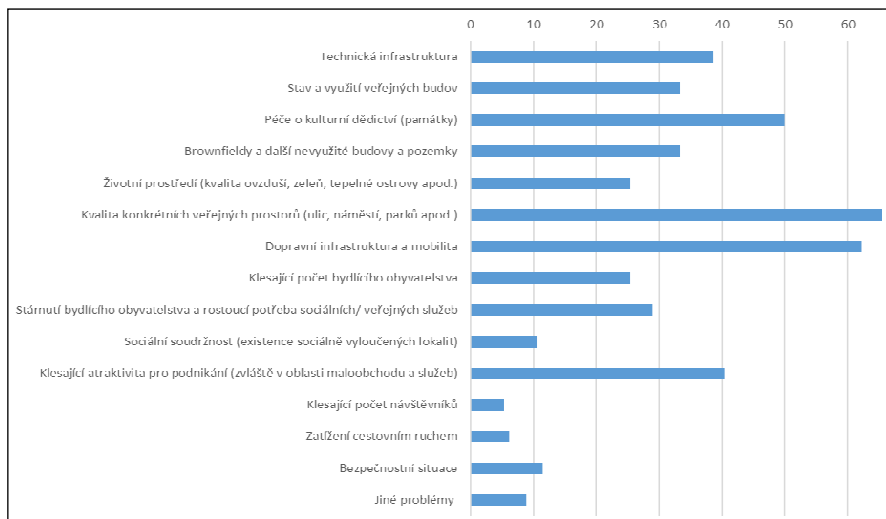
Výzkum dále ukázal, že dotázaní představitelé měst přisuzují revitalizaci městského centra zcela zásadní (40,4 %) anebo spíše velký význam (49,1 %) pro celkový rozvoj města. Celkově tak 89,5 % respondentů spatřuje pozitivní vliv revitalizace městského centra na městský rozvoj, nezávisle na velikosti města. V kategorii měst s rostoucí centrální funkcí činí tento podíl 95,5 %. To odpovídá např. německým zkušenostem, kde zvláště v posledních letech je rozvoj malých a středních měst podporován prostřednictvím revitalizačních opatření v městských centrech.

3.4 Problémy městských center a klíčová témata revitalizace

Nejvýznamnější problémem městských center (70,2 %), alespoň podle názoru představitelů městských samospráv, je **kvalita konkrétních veřejných prostorů** – ulic, náměstí, parků a podobně. Jako klíčové téma to zdůrazňují města nad 50 tisíc obyvatel (80,0 %). Za tímto účelem vzniká velké množství urbanistických studií, které jsou často předkládány občanům k posouzení. Z rozhovorů s jejich tvůrci vyplývá, že nezřídka jim chybí jasné zadání, jak si vedení a občané představují jeho budoucí využití. Větší pozornost je přitom věnována fyzickým městským strukturám, než sociálním aspektům. Proto se často setkáváme s revitalizovanými městskými prostory, kde chybí lidé, kteří by se tam zastavili, scházeli a trávili volný čas.

Další významnou tematickou oblastí je **dopravní infrastruktura a mobilita** (62,3 %). V případě měst nad 20 tisíc obyvatel se jedná o daleko nejvýznamnější problém středů měst (80–90 %). Jak bude uvedeno níže, jedná se o oblast, v níž se setkáváme s četnými zájmovými konflikty. Na jedné straně existují snahy o regulaci, resp. zklidnění dopravy, odvedení dopravy mimo městské centrum, podporu městské hromadné dopravy, cyklo dopravy a pěší dostupnosti. Často se hovoří o alternativních formách mobility, včetně rozvoje elektromobility. Na druhé straně mnozí lidé, zvláště místní obyvatelé a podnikatelé volají po větším množství parkovacích míst, výstavbě parkovacích domů apod. Prosazování myšlenek udržitelné dopravy spojené s vytěšňováním dopravy z městských center je významný trend, který v posledních letech sílí a je zapotřebí na něj reagovat. Na druhé straně rámcové podmínky českých měst ve srovnání s městy v západních zemích jsou odlišné. Pokud se podíváme např. do sousedního Rakouska, nacházíme tam i v případě malých měst na centrálním náměstí nebo v jeho okolí podzemní parkoviště. To znamená, že většinou existují dostatečné parkovací kapacity, které vznikaly již v minulosti (v 80. a 90. letech 20. století), v době kdy tyto země dosahovaly nadprůměrného ekonomického růstu. Situace v České republice je odlišná. Naše města stále musí řešit problémy s nedostatečnou dopravní infrastrukturou, které vznikly v minulosti.

Graf č. 5 Odpovědi na otázku: „Jaké jsou nejvýznamnější problémy nebo klíčová témata revitalizace centra vašeho města, které se snažíte řešit?“ Bylo možné více odpovědí. Podíl měst v %.

Zdroj: Vlastní zjištění, 2019 (n = 114)

Třetím klíčovým problémem je **péče o kulturní dědictví (památky)**. Takto se vyjádřilo 50,0 % měst. Ve zvýšené míře toto téma řeší města nad 50 tisíc obyvatel (70 %) a střediska cestovního ruchu (68,4 %).

Čtvrtým okruhem problémů, z hlediska četnosti odpovědí, je obecně **atraktivita městských center**. Atraktivita pro bydlení, nakupování, trávení volného času, ale také podnikání. Fenomén městských center, jak jsme již uvedli v úvodu, úzce souvisí se stěhováním obyvatel a podnikatelských aktivit do zázemí měst v rámci procesu suburbanizace (rezidenční a komerční suburbanizace).

Ztrátu atraktivity městského centra uvedlo každé čtvrté město (28,1 %). Ještě více tento problém vnímají malá a střední města ve velikostní kategorii 10–50 tisíc obyvatel (cca 45 %). Situace je naopak lepší v městech – střediscích cestovního ruchu (10,5 %), v městech s růstem centrální funkce (13,6 %) a v nejmenších městech patřících do velikostní kategorie 3–5 tisíc obyvatel (6,7 %).

Klesající atraktivitu městských center pro podnikání, zvláště v oblasti obchodu a služeb, uvedlo 40,4 % měst. V případě měst s poklesem centrální funkce se tento problém dotýká 56,3 %.

Specifickým problémem městských center je jejich přílišné **zatížení cestovním ruchem**, což jako problém uvádí 6,1 % měst (31,6 % středisek cestovního ruchu). Snad nejznámějším případem je Český Krumlov.

S otázkou atraktivity městských center pro podnikání v obchodu a službách úzce souvisí problém **klesajícího počtu návštěvníků**, který překvapivě reflektuje pouze 5,3 % respondentů. Více si tento problém uvědomují malá města (5–20 tisíc obyvatel, 8–9 %). Ze strukturovaných rozhovorů vyplývá, že o tomto problému existuje velmi málo informací a že si městské samosprávy tento problém často neuvědomují.

Technická infrastruktura trápí každé čtvrté město (38,6 %) nezávisle na velikosti a ekonomické struktuře. Jak vyplývá z rozhovorů s představiteli řady měst, větší část měst má již technickou strukturu vyřešenu. To, co přetrvává, je řešení problémů s dopravní infrastrukturou, jak jsme uvedli výše.

Také **struktura obyvatelstva měst**, včetně jejich center prodělává změnu, která se projevuje jak stárnutím obyvatelstva, tak i poklesem bydlíčního obyvatelstva. **Klesající počet bydlíčního obyvatelstva** trápí asi čtvrtinu měst (25,4 %), zvláště malá města ve velikostní kategorii 10–20 tisíc obyvatel (31,8 %), města nad 50 tisíc obyvatel (60,0 %) a města s poklesem centrální funkce (43,8 %). **Stárnutím bydlíčního obyvatelstva a rostoucími potřebami veřejných a sociálních služeb** se v současné době zabývá 28,9 % měst. Tento problém nejvíce tíží města nad 20 tisíc obyvatel (30–33 %) a města s poklesem centrální funkce (50,0 %).

Se změnou demografické a sociální struktury městských center souvisí také otázka **sociální soudržnosti, resp. existence sociálně vyloučených lokalit** (10,5 % měst). S tímto problémem se více setkáváme v nejmenších městech ve velikostní kategorii 3–5 tisíc obyvatel (13,3 %), v městech nacházejících se v postindustriální vývojové fázi (21,7 %) a v městech s poklesem centrální funkce (31,3 %).

Stále významnější roli v rámci revitalizace městských center sehrává oblast kvality životního prostředí (25,4 %). Čím větší města, tím více je tato otázka reflektována. V případě měst nad 20 tisíc obyvatel tuto oblast řeší každé druhé město. Kvalita životního prostředí úzce souvisí s dopravou, s kvalitou ovzduší, kvalitou veřejných prostorů a zelení a v posledních letech také vodou.

Stejně tak je tomu s **brownfieldy a dalšími nevyužívanými budovami a pozemky**, což jako jeden z nejvýznamnějších problémů, resp. klíčové téma revitalizace městského centra uvádí 1/3 měst (33,3 %). Zvláště města ve velikostních kategoriích 10–20 tisíc a 20–50 tisíc obyvatel (36,4 % resp. 46,7 %). Jako významné téma to uvádí častěji města postindustriální (43,5 %) a střediska cestovního ruchu (47,4 %).

Bezpečnostní situaci jako problém městských center uvádí v průměru 11,4 % měst. Existují ale značné rozdíly z hlediska velikosti. Jestliže města ve velikostní kategorii 5–20 tisíc tento problém zmiňují v 4–5 %, ve velikostní kategorii nad 50 tisíc obyvatel je to již 40 %.

3.5 Atraktivita městských center a využití nemovitostí

Ztráta atraktivity městských center se projevuje celou řadou způsobů. Největší obavu, a jak ukazují zahraniční zkušenosti, tak jistě oprávněnou, mají města o budoucí **využití objektů a nemovitostí**. Celkem 11,4 % měst vyjádřilo obavu, že počet nevyužívaných bytů a podnikatelských prostor v centru města do budoucnosti poroste. Zvláště ohrožena jsou malá města ve velikostní kategorii 10–20 tisíc obyvatel (22,7 %) a města s poklesem jejich centrální funkce (31,3 %).

Nejvýznamnějším dopadem ztráty atraktivity městského centra je podle názoru respondentů růst počtu **nevyužívaných podnikatelských prostor** (obchodů, provozoven služeb apod.). Takto se vyjádřilo 40,4 % měst. Rostoucí počet nevyužívaných podnikatelských prostorů je nutí k úvahám, jak tento problém řešit. Zatím méně jsou s tímto procesem konfrontována nejmenší města do 10 tisíc obyvatel. V případě měst ve velikostní kategorii 20 až 50 tisíc obyvatel se tento problém snaží řešit 46,7 % měst a v případě měst ve velikostní kategorii nad 50 tisíc obyvatel dokonce 80 % z nich. Zvláště se s tímto problémem setkáváme u měst, která vykazují pokles centrálních funkcí (68,8 %) a u měst nacházejících se v postindustriální vývojové fázi (52,2 %).

Problémem řady měst jsou také nejčastěji průmyslové **brownfieldy**. Evidenčně zvláště těch malých brownfieldů (pod 1 ha) je v České republice nedostatečná. 26,3 % měst uvedlo, že se v jejich centrech nacházejí brownfieldy, pro které se snaží nalézt nové využití, přičemž řešení tohoto problému překračuje možnosti městských samospráv. Zvláště citelně je tento problém vnímán v malých a středních městech ve velikostní kategorii 10 až 50 tisíc obyvatel (30–40 %) a v městech nacházejících se v postindustriální fázi (39,0 %).

Kromě toho 10,0 % měst uvedlo, že se v jejich centru nachází větší počet **nevyužívaných bytů**. Zvláště ve městech nad 10 tisíc obyvatel (13–20 %).

Stav a využití veřejných budov je významné téma v 1/3 měst (33,3 %). **Nevyužívané veřejné budovy** trápí 17,5 % měst. Zvláště se to týká velmi malých měst do 5 tisíc obyvatel a měst s poklesem centrální funkce. Pouze přibližně 1/5 měst uvedla, že současný stav veřejných nemovitostí nevyžaduje žádné větší investice.

Problém s existujícími **stavebními prolukami** vyjádřilo 10,0 % měst. Jedná se o problém, který řeší přibližně 50 % měst ve velikostních kategoriích nad 50 tisíc obyvatel.

3.6 Aktéři revitalizace a existující konflikty

Více než polovina měst (58,8 %), nezávisle na jejich velikosti a ekonomické struktuře, uvádí, že většina rozvojového potenciálu se nachází v soukromých rukách, takže jejich možnosti efektivně usměrňovat územní rozvoj hodnotí jako omezené. Tato skutečnost je jasným důvodem, proč je zapotřebí otázku revitalizace městských center chápat jako kooperační proces, v rámci něhož spolupracuje veřejný, občanský a soukromý sektor.

Jako nejdůležitější aktéři revitalizačního procesu v městských centrech jsou v drtivé většině vnímány městské samosprávy a jejich organizace (97,3 %) a vlastníci nemovitostí (81,6 %). Nezávisle na velikosti měst.

K dalším významným aktérům na základě dotazníkového šetření patří (seřazeno podle četnosti odpovědí) soukromí podnikatelé (68,4 %), občané (61,4 %), investoři (50,9 %) a developeri (21,9 %). Nejmenší role je přisuzována neziskovým organizacím (10,9 %). Odpovědi na tuto otázku se ve sledovaných kategoriích měst příliš neliší. Významnější roli investorů a developerů vnímají města střední velikosti a města velká.

Téměř 2/3 měst (64,0 %) jako významného aktéra uvádí také stát, resp. státní a evropské dotační a podpůrné programy. 80 % malých měst do 5 tisíc obyvatel si nedokáže revitalizaci městského centra představit bez vnější pomoci.

V rámci dotazníkového šetření byla města dotázána, jaké mají konkrétní zkušenosti se zapojováním občanů do diskusí o využití a budoucnosti městských center a o případný komentář k této otázce. Na otevřenou otázku odpovědělo 89 měst (78,1 %). Reakce byly jak pozitivní (18,0 %), tak neutrální (40,4 %) a záporné (41,6 %).

Pozitivně bylo hodnoceno, že se jedná o neodmyslitelnou součást nebo předpoklad celého revitalizačního procesu, především díky zajímavým podnětům, které přináší aktivní část veřejnosti. Zvláště pozitivně se participace veřejnosti projevuje při projednávání konkrétních témat, jako je připomínkování urbanistických studií apod.

Více než dvojnásobně byly názory záporné. V tomto případě byli respondenti většinou více konkrétní při formulaci odpovědí. Zmiňovány byly především takové aspekty, jako nízká iniciativa, pasivita, malý zájem o problematiku rozvoje města, prosazování individuálních zájmů (zájem o jejich nemovitosti a jejich okolí), neochota hledat společné zájmy a aktivity prospěšné pro město jako celek. Kritizováno bylo také to, že se lidé často vyjadřují bez znalosti problematiky, trvají na svých nepodložených názorech a není u nich vůle hledat společná, často kompromisní řešení. Některá města uvedla, že výsledky zapojování lidí do těchto debat jsou často kontraproduktivní a neodpovídají vynaložené námaze.

V souvislosti s využíváním městských center a jejich revitalizací se často v praxi setkáváme s odlišnými představami anebo zájmy jednotlivých aktérů, resp. s různými konflikty.

K nejvýznamnějším konfliktům z hlediska revitalizace městských center (jak uvedlo 80,7 % měst) patří rozvoj individuální městské dopravy (parkovací možnosti atd.) a na druhé straně snahy o snížení dopravního zatížení městských center z ekologických důvodů. Tento konflikt jako nejvýznamnější uvádějí všechna města, nezávisle na jejich velikosti.

S otázkou dopravní dostupnosti centra města souvisí také otázka rozšiřování pěších zón. Rozšiřování často znamená, že se snižuje dostupnost centra individuální městskou dopravou. Tento problém vnímá 31,6 % měst. V případě měst nad 20 tisíc je to již 60–70 % měst.

Druhým nejčastěji zmiňovaným konfliktem jsou odlišné představy památkářů na jedné straně a vlastníků na straně druhé ohledně využití historických a kulturních památek. To znamená konflikt mezi uchováním kulturního dědictví, moderní výstavbou a rozvojem podnikatelských aktivit. Tento problém reflektuje 51,8 % měst.

Rádově méně významné jsou odlišné představy obyvatel, resp. občanských iniciativ a vedení města (24,6 %), odlišné představy podnikatelů a developerů versus vedení města (14,0 %) a představy podnikatelů v cestovním ruchu a bydličního obyvatelstva (11,4 %). Můžeme říci, že čím větší město, tím větší konfliktnost. Konfliktnost zájmů v oblasti cestovního ruchu (místní obyvatelé, podnikatelé, turisté/návštěvníci) uvádí 47,4 % středisek cestovního ruchu.

Konflikt mezi rozvojem obytné funkce a rozvojem podnikatelských aktivit uvádí 6,1 % měst, zvláště města nad 50 tisíc obyvatel.

3.7 Hodnocení revitalizačního procesu a faktory úspěšnosti

S dosavadními aktivitami a jejich výsledky v oblasti revitalizace městských center je spokojeno 82,5 % měst. Jako velmi úspěšné tyto aktivity hodnotí 19,3 % měst, jako spíše úspěšné 63,2 % měst. Neúspěšnost přiznává pouze 11,4 % (10,5 % hodnotí spíše neúspěšně a 0,9 % velmi neúspěšně).

Jak ukazují výsledky dotazníkového šetření, nejvýznamnějšími faktory úspěšnosti revitalizace městských center je jasná vize o směřování revitalizačního procesu, na níž se shodují klíčoví aktéři (97,3 %) a politická vůle a podpora revitalizačního procesu (95,8 %). Revitalizace městského centra musí být prioritou komunální politiky.

Dalšími důležitými podmínkami je využívání územně-plánovacích a stavebně právních nástrojů, které umožňují regulovat využití městského centra (85,1 %). Významnou roli sehrává také vlastnictví nemovitostí (81,6 %), jejichž prostřednictvím

možou městské samosprávy ovlivňovat nebo usměrňovat rozvoj městských center (zvýhodněné pronájmy, rozvoj určitých funkcí v objektech v komunálním vlastnictví) a organizační kapacity městské samosprávy (81,8 %). Jinak řečeno, existence lidí, kteří se revitalizací městského centra každodenně věnují. Přibližně polovina měst v této souvislosti uvádí, že je důležitá také existence pracovní nebo koordinační skupiny, která každodenně řeší otázky spojené s revitalizací městského centra (48,3 %). Pouze 11,4 % zástupců měst si myslí, že je za tímto účelem zapotřebí vytvářet nějaké speciální organizace, zodpovědné za revitalizační proces. Více si tento problém uvědomují města nacházející se v evaluační fázi a také větší města nad 50 tisíc obyvatel.

V případě měst střední velikosti a velkých měst není existence pracovní skupiny vnímána tak významně, jako v případě malých měst. Na druhé straně zvláště představitelé velkých měst častěji zmiňují potřebu speciální organizace, která bude proces revitalizace městského centra organizovat (koordinovat). Žádné město ale neuvedlo, že by takovou organizaci mělo nebo její založení plánovalo.

Významným faktorem úspěšnosti je také komunikace s klíčovými aktéry a obecně uplatňování participativního přístupu. Téměř $\frac{3}{4}$ měst uvádí, že v této souvislosti je klíčová komunikace a spolupráce s vlastníky nemovitostí (74,5 %) a s podnikateli (68,4 %). Zvláště s podnikateli působícími v oblasti obchodu a služeb. V neposlední řadě je nutné zmínit potřebu zapojit do diskusí o budoucím využití městských center občany a neziskové organizace (55,3 %).

Významná je také komunikace a spolupráce s developery (35,1 %), a to zvláště v případě velkých měst a měst střední velikosti.

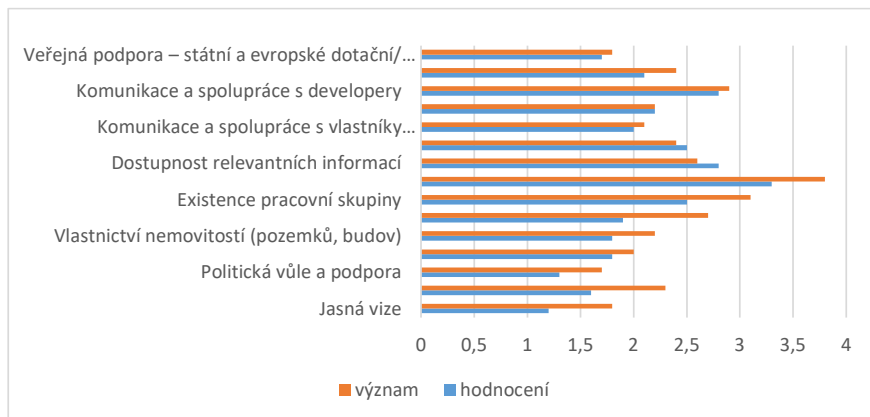
Asi třetina respondentů (32,4 %) uvádí, že významným faktorem úspěšnosti je také dostupnost relevantních informací. To znamená databáze brownfieldů a dalších nevyužívaných nemovitostí, průzkumy spokojenosti občanů anebo turistů s vybaveností městských center, názory podnikatelů atd. Potřeba relevantních informací je silně závislá na velikosti města, v případě měst střední velikosti a velkých měst (nad 20 tisíc obyvatel) tento faktor uvádí až 60 % respondentů. Náš výzkum ukázal, že 38,6 % měst má vytvořenou databázi nevyužívaných objektů a pozemků. 61,4 % měst uvedlo, že takovou databázi nemají a 11,4 % že ji nemají, ale chtějí si ji pořídit.

Kromě toho je zapotřebí dodat, že představitelé měst (81,6 %) za důležitý faktor úspěšnosti považují veřejnou podporu, to znamená státní a evropské dotační nebo podpůrné programy.

Jak ukazuje graf č. 6, respondenti měli své město zhodnotit podle toho, jaký význam přiřadili jednotlivým faktorům úspěšnosti. Na zmíněném obrázku tak vidíme červeně označené průměrné hodnoty, které vyjadřující významnost jednotlivých faktorů úspěšnosti revitalizačního procesu (1 = zásadní, 4 = spíše malý). Modře je znázorněno hodnocení měst podle těchto faktorů. Porovnání těchto dvou kritérií (význam

faktorů úspěšnosti a samohodnocení měst podle těchto faktorů) ukazuje, že ačkoliv si města uvědomují, že revitalizace městského centra vyžaduje jasnou vizi, zpracovanou strategii a organizační kapacity městské samosprávy, tak právě v těchto aspektech se jejich hodnocení reálné situace s uvedenými předpoklady rozchází.

Graf č. 6 Faktory úspěšnosti procesu revitalizace městských center a jejich hodnocení. Průměrné hodnoty (1 = zásadní význam, 2 = spíše velký význam, 3 = spíše malý význam, 4 = téměř žádný význam)

Zdroj: Vlastní zjištění, 2019 (n = 114)

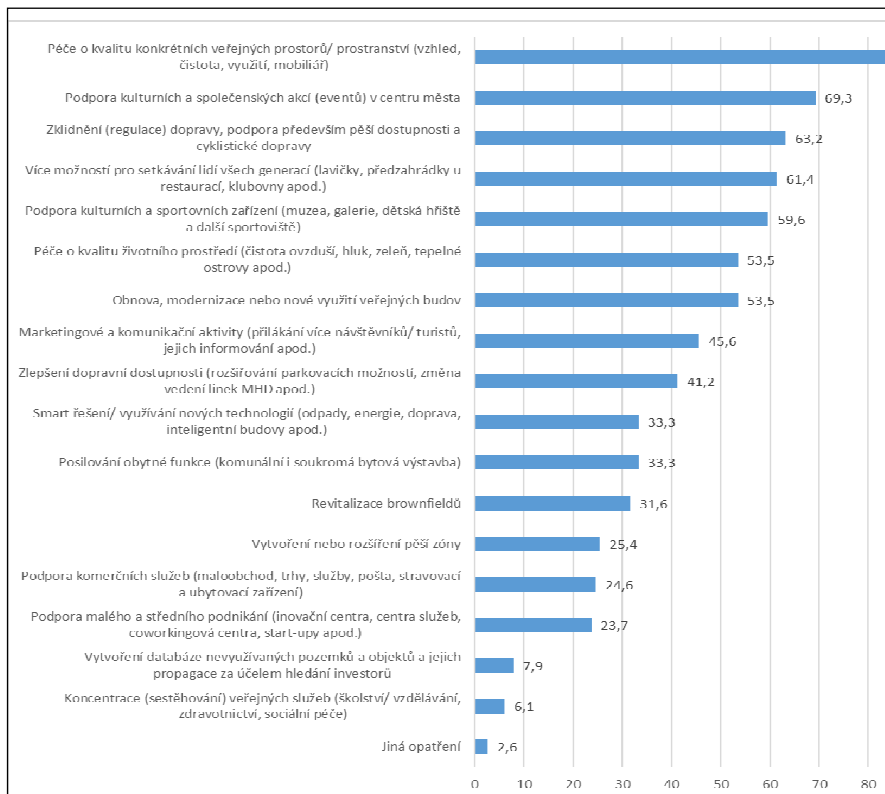
3.8 Strategie a nástroje revitalizace městských center

Výzkum revitalizace městských center v České republice ukázal, že neexistuje žádný zaručený přístup nebo model revitalizace. Také v oblasti klíčových témat nebo směrů se ukazuje, že aktivity českých měst se ubírají různými směry, které odpovídají místním rámcovým podmínkám.

Nejvíce měst se shoduje v tom, že chtějí pokračovat v **pěči o kvalitu konkrétních veřejných prostorů** (84,2 %). Chtějí se zabývat jejich vzhledem, čistotou, využitím, mobiliářem apod.

Jako druhá nejčastěji uváděná oblast, jak zvyšovat atraktivitu městských center, je **pořádání a podpora kulturních a společenských akcí (eventů)** v centrech měst (69,3 %). Zvláště se to týká měst orientovaných na cestovní ruch (78,9 %). Potěšující je jistě rostoucí profesionalita těchto akcí.

Graf č. 7 Odpovědi na otázku: „Jaká opatření na podporu revitalizace městského centra plánujete do budoucnosti? Na co se konkrétně v souvislosti s revitalizací městského centra nejvíce spoléháte?“ Bylo možné uvést více odpovědí. Podíl měst v %.

Zdroj: Vlastní zjištění, 2019 (n = 114)

Třetí nejčastěji zmiňovanou oblastí revitalizace městského centra je **zklidňování dopravy a rozvoj pěší dostupnosti**. Tento typ opatření se samozřejmě týká především větších měst. Jedná se o celosvětový trend, který dnes podporuje cykloturistiku a snaží se k dopravě přistupovat z hlediska udržitelnosti.

Vedle toho 41,2 % jako svou strategii uvádí také **zlepšení dopravní dostupnosti – rozšiřování parkovacích možností**, změnu vedení linek MHD apod. Tato

opatření se týkají jak nejmenších měst do 5 tisíc obyvatel (46,7 %), tak měst velkých a měst střední velikosti (50,0 %). V případě malých měst jde především o dopravní propojení s místními částmi a s okolními obcemi. V případě měst nad 20 tisíc obyvatel se jedná hlavně o vedení linek městské hromadné dopravy, budování parkovacích možností (systém P+R) apod.

Oba uvedené cíle často sledují tatáž města, přičemž při jejich realizaci vzniká velké množství zájmových konfliktů. Konflikt zvláště mezi individuální automobilovou dopravou (parkovací možnosti atd.) a snahami o snížení dopravního zatížení městského centra z ekologických důvodů uvádí 80,7 % měst, stejně tak jako problémy s rozšiřováním pěších zón a zabezpečením dostupnosti městských center automobilovou dopravou (31,6 %).

Vytvoření nebo rozšíření pěší zóny deklaruje 25,4 % měst. Jedná se hlavně o strategii, kterou ve zvýšené míře prosazují města střední velikosti, velká města a střediska cestovního ruchu. Zkušenosti nejenom českých měst ukazují, že se jedná o konfliktní oblast, kdy je i po vytvoření pěší zóny důležité zabezpečit přístup pro automobilovou dopravu bydlicího obyvatelstva, zásobování obchodů a také přístup na parkoviště ubytovacích zařízení. Pozornost se věnuje nejenom rozšiřování pěších zón, ale také různým formám zklidňování dopravy v centrech měst.

Dalším směrem je **posilování center měst jako míst pro setkávání lidí všech generací** (61,4 %). Opatřování městských center lavičkami, předzahrádkami u restaurací, klubovny apod.

Důležitou roli hraje také podpora **kulturních a sportovních zařízení v centrech měst** (59,6 %). To znamená volnočasová infrastruktura je v centrech měst velmi důležitá. Patří sem především podpora muzeí, galerií, dětských hřišť, sportovišť apod. Cíl je jednoznačný, zvýšit kvalitu bydlení v městských centrech a hlavně zvýšit jeho hodnotu jako místa pro trávení volného času.

Více jak polovina měst sází na **pěči o kvalitu životního prostředí** (53,5 %). Zvláště ve městech střední kategorie a u velkoměst (60–80 %). U měst průmyslových a u měst, kde dochází k růstu jejich centrální funkce.

Potěšující je, že 4 5,6 % měst se chce zaměřovat na **marketingové a komunikační aktivity** s cílem přilákat více návštěvníků, turistů. Snaží se o dosažení jejich větší informovanosti apod. Čím větší město, tím si tuto potřebu více uvědomuje.

Posilování obytné funkce v městských centrech je jistě jednou z dalších možných strategií. Uvažuje o ní cca 1/3 měst (33,3 %). Zvláště se to týká měst středních a velkých a měst nacházejících se v postindustriální vývojové fázi, která disponují značným počtem nevyužívaných objektů. Cílem těchto opatření je tedy zamezit vylidňování městských center a hledat možnosti, jak využít domovní/bytový fond, který se centrech měst nachází. Možnosti řešení jsou závislé na vlastnické struktuře, atraktivitě prostředí atd.

Snahu o **revitalizaci brownfieldů** v městských centrech uvedla přibližně 1/3 měst (31,6 %).

Podpoře komerčních služeb (maloobchodu, pořádání trhů, zabezpečení poštovních a dalších služeb) se podle dotazníkového šetření věnuje 24,6 % měst. Zvláště města nacházející se v postindustriální vývojové fázi a střediska cestovního ruchu.

Na podporu malého a středního podnikání, vytváření inovačních center, center služeb, různých coworkingových center, start-upů apod. zaměřuje svoji pozornost 23,7 %. Zvláště se to týká měst nad 20 tisíc obyvatel (30–33 %).

Databáze nevyužívaných pozemků a objektů se snaží vytvářet 7,9 % měst. Zvláště si této potřeby jsou vědoma města nacházející se v evaluační fázi revitalizačního procesu.

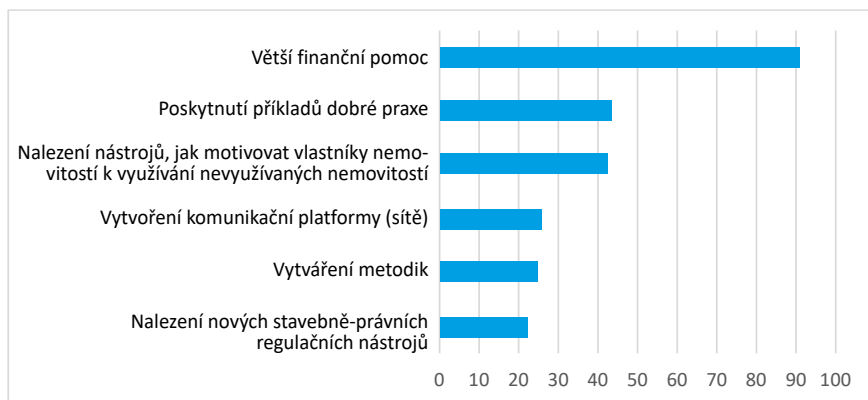
Koncentrace nebo sestěhování veřejných služeb (školství, vzdělávání, zdravotnictví, sociální péče atd.) je významným tématem pro 6,1 % měst. Zvláště se to týká nejmenších měst do 5 tisíc obyvatel (10 %) a měst s klesající centrální funkcí (18,8 %).

3.9 Státní pomoc a její hodnocení

Na otázku Jak jste spokojen/a s dotačními programy (národními, evropskými) na podporu revitalizace městských center?, odpovědělo 26,3 % měst, že jsou spíše spokojena. Nespokojenost vyjádřilo 57,0 % měst, nezávisle na jejich velikosti.

Na otázku, jak by vám mohl s revitalizací městského centra pomoci stát, resp. co od něho očekáváte, drtivá většina měst (91,2 %) uvedla větší finanční pomoc. Z komentářů k této otázce vyplývá, že města především postrádají komplexnější zaměřené dotační programy, které např. existovaly v rámci Regionálního operačního programu v minulém plánovacím období. Řada měst také uvádí, že jejich velikostní kategorie není vůbec podporována, anebo kritizovali značnou roztržičnost takové podpory. Představitelé měst také často zmiňovali, že nastavení dotačních titulů často neodpovídá jejich potřebám, přičemž často jsou „nuceny“ realizovat aktivity, které by sami ze svých prostředků nerealizovali.

Graf č. 8 Odpovědi na otázku „Jak by vám mohl s revitalizací městského centra pomoci stát? Co očekáváte?“ Bylo možné více odpovědí. Podíl měst v %.

Zdroj: Vlastní zjištění, 2019 (n = 114)

Téměř polovina respondentů by dále uvítala poskytování příkladů dobré praxe z České republiky a ze zahraničí (43,9 %). V případě měst nad 20 tisíc obyvatel se tento požadavek vyskytoval u 50 % měst.

Další oblastí, jak by stát mohl městům pomoci, je hledání a nalezení nástrojů, jak motivovat vlastníky nemovitostí k využívání nevyužívaných pozemků a objektů (43,0 %). A to například vyšším zdaněním nezastavěných nebo nevyužívaných pozemků apod. Tento požadavek vznáší hlavně města středně velká a velkoměsta nad 100 tisíc obyvatel.

S tím úzce souvisí i otázka nalezení nových stavebně-právních regulačních nástrojů (22,8 %) vyžadujících změnu zákona o územním plánování a stavebním řádu, což doporučují také hlavně města střední velikosti a velká města.

Další možností je vytvoření komunikační platformy (sítě) sloužící k výměně zkušeností s revitalizací městských center. Tuto možnost státní pomoci uvedlo 26,3 % měst.

Vytvoření metodik pro lepší řešení problémů spojených s revitalizací městských center postrádá 25,4 % měst, zvláště města nejmenší do 5 tisíc obyvatel (33,3 %).

3.10 Použité zdroje

- Ježek, J. a kol. (2019). Predikce budoucích výzev sídel do 15 000 obyvatel a foresight souvisejících trendů. Souhrnná zpráva. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj (listopad 2019).
- Knox, P. L., Mayer, H. (2009). Kleinstädte und Nachhaltigkeit. Konzepte für Wirtschaft, Umwelt und soziales Leben. Basel: Birkhäuser Verlag AG. 192 s.
- Musil, J. (2001). Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistických režimů: Pohled historické sociologie. *Czech Sociological Review*, s. 275–296.
- Robertson, K. A. (1999). Can small-city downtowns remain viable? A national study of development issues and strategies. *Journal of the American Planning Association*, 65 (3), 270–283.
- Tallon, A. (2013). *Urban Regeneration in the UK*. London: Routledge.

4 Turismus a veřejná prostranství

Odvětví cestovního ruchu zažívá celosvětově stálý růst již několik let v řadě. Zvyšuje se množství cestujících osob, což postupně vytváří tlak na rozšiřování turistické infrastruktury. Nejinak je tomu v České republice. Městský turismus patří mezi hlavní typy turismu v ČR. Jeho podstatou je pobyt v městském (příp. i příměstském) prostředí s využíváním historického, kulturního, zábavního a obchodního potenciálu měst.

Zahraniční odborná literatura zkoumá propojení turismu a městského prostředí výrazněji od devadesátých let 20. století. Již tehdy dává do souvislosti rozvoj turismu s potřebou městského plánování a rozvojem nabídky, při propojení s kulturním a historickým dědictvím města (Getz, 1993; Chang a kol., 1996; Law, 1993 a 2002). Turismus se postupně stal významným nástrojem fyzické proměny urbánního prostředí, má vliv na ekonomickou regeneraci či tvorbu nových pracovních míst. Významnou součástí městského turismu je turismus kulturní, lázeňský a obchodní.

Ashworth a Page (2011) se zaměřili na základní charakteristické rysy turismu v post-industriálních městech. Jedním z těchto rysů je fakt, že turistické město je definováno několika primárními turistickými atrakcemi vzájemně propojenými infrastrukturou, která je využívána i místními obyvateli. Dále poukazují na skutečnost, že ačkoliv turistický pohled na město je často nejvíce propagován, turismus je stále pouze jednou z forem využití a funkce města. Zároveň se zde mísí mnoho sociálních a kulturních forem, které se mění v čase a vytvářejí obraz města. Novodobé trendy poukazují na nutnost kombinace vysoce kvalitních turistických zážitků s udržitelným rozvojem města (Bellini a Pasquinelli, 2017).

V České republice městskému turismu zásadně vévodí Praha, což dokládají i čísla návštěvnosti a přenocování. Mezi další nejnavštěvovanější města patří Český Krumlov, města s památkami UNESCO a lázeňská města. V rámci domácího cestovního ruchu jsou významnými turistickými cíli zoologické zahrady a velké zábavní areály, nacházející se především ve větších městech.

4.1 Cestovní ruch a veřejná prostranství

Spojení cestovního ruchu a veřejných prostranství není v odborné literatuře časté. Aktivity cestovního ruchu jsou sice spjaty s určitým územím, zájem výzkumníků i odborníků v oboru se soustředí především na rozvoj území jako určitého celku (obce, oblasti, kraje) pomocí služeb cestovního ruchu a na vzájemné vlivy prostředí a aktérů cestovního ruchu. Přesto lze najít společnou oblast, a tou je právě vzájemné ovlivnění místa, určitého veřejného prostranství, aktivitami cestovního ruchu.

Města jsou nejdůležitější komponentou kulturního turismu v Evropě. Příliv návštěvníků má tendenci se soustředit v městských centrech, která se nerovnoměrně překrývají s historickými centry. Ať už je účel cesty jakýkoli, návštěvníci intenzivně využívají historická centra a během svých návštěv se zapojují do řady kulturních aktivit, které se překrývají s povoláním místních obyvatel.

Oblast tzv. městského turismu (angl. urban tourism) se soustředí na plánování, regulaci, aktivity, přínosy, negativa a střety turismu a místního prostředí, živého i neživého (Bellini a Pasquinelli, 2017; Shoval, 2018). K propojení s veřejnými prostranstvími dochází tím, že jsou nedílnou součástí městského prostoru, ve kterém se městský turismus odehrává. Největší pozornost je v teorii i praxi věnována situaci turisticky atraktivních historických měst a jejich turisticky nejvýznamnějších částí.

Základním prvkem turismu je návštěvník, tedy cestující osoba, navštěvující po určité omezenou dobu místo, kde se běžně nezdržuje, přičemž účelem tohoto pobytu je primárně jiná aktivita, než za kterou je v místě svého obvyklého pobytu odměňován. A právě pohyb návštěvníků je nejtypičtějším příkladem aktivit turismu ve veřejných prostranstvích.

Přístup k provázanosti cestovního ruchu a veřejných prostranství lze rozdělit na dvě pomyslné, vzájemně provázané větve:

- podoba a účel veřejného prostranství definuje aktivity cestovního ruchu, které se v něm mohou odehrávat, příp. turistické služby, které se v něm mohou provozovat;
- aktivity cestovního ruchu ovlivňují podobu či účel veřejného prostranství.

První zmíněná provázanost na tento vztah nahlíží více pasivně. Podoba a účel veřejného prostranství je dána a buď se v něm aktivity cestovního ruchu odvíjejí samovolně, aniž by měly na podobu nebo účel prostranství přímý vliv, nebo jsou podoba a účel již přizpůsobeny turistickým aktivitám a provozování turistických služeb. Jinými slovy v účelu využití se počítá i s využitím pro aktivity a služby cestovního ruchu. Zásadní je zde poté regulační funkce nežádoucích efektů.

Druhá provázanost je v mnohem menším zájmu odborníků. Na turismus se často nahlíží primárně jako na aktivity, které spotřebovávají místní prostor, ale nepodílejí se

na plánování jeho podoby, příp. účelu. Fakt, že je veřejný prostor turistickému ruchu přizpůsobován, neuvádí do aktivního procesu samotné návštěvníky. Zapojení názorů návštěvníků do plánování podoby a účelu veřejných prostranství je zatím spíše výjimečnou záležitostí. Častějším přístupem je odvozování potřeb a názorů návštěvníků odpovědnými organizacemi zabývajícími se rozvojem cestovního ruchu, příp. nabízejícími turistické služby. Existují však již prvotní studie zabývající se tím, nakolik jsou cíle vytvořeny a vnímány objektivem návštěvnického pohledu. Nakolik návštěvníci utváří image místa a ovlivňují to, jak o něm ostatní lidé nejen smýšlejí, ale jak je vnímají a vidí.

Nejčastější propojení veřejných prostranství a turismu je v posledních letech řešeno převážně v podobě hledání únosnosti turistického ruchu. Jde tedy o řešení zejména nežádoucích dopadů masového turismu, neboť ten je schopen, není-li vhodně regulován, způsobovat v městském prostředí nežádoucí dopady. Tyto dopady se mohou promítnout jak ve fyzické podobě, tak i v podobě ekonomických, sociálních, kulturních i environmentálních dopadů, z nichž některé mohou být i nepřímého nebo dlouhodobého charakteru. Zejména v urbánním prostoru je zkoumání a řešení socio-kulturních aspektů aktivit cestovního ruchu považováno za vysoce důležité, a to právě kvůli velkému množství lidí, rezidentů a návštěvníků, kteří na sebe na relativně malé ploše působí. Při prakticky jednotném teoretickém zázemí se vzájemné vztahy a ovlivňování zkoumají terénním šetřením v konkrétním prostoru. Pro náročnost takového výzkumu však nejsou podrobnější studie tohoto typu příliš časté.

Rozvoj městského cestovního ruchu však také prospívá místní ekonomice a fyzickému prostředí a zároveň poskytuje větší příležitosti pro volný čas a životní styl pro místní lid jako celek. Je však zapotřebí tento rozvoj plánovat, a to při znalosti možných žádoucích i nežádoucích dopadů turismu.

Ačkoliv lze tedy říci, že města jsou pro cestovní ruch důležitá, neznamená to automaticky, že cestovní ruch je vždy důležitý pro města. Zcela zásadním se ukazuje schopnost místních orgánů plánovat podobu prostor a v nich žádoucích aktivit, a to se zapojením všech relevantních aktérů, tzv. stakeholderů.

Rostoucí význam cestovního ruchu pro rozvoj a regeneraci měst vedl v minulosti často k tomu, že národní i místní vlády stále více usilovaly o budování partnerství pro místní rozvoj, který byl zaměřen na turistický ruch nebo jej zahrnoval. Ačkoliv je tento typ plánování v podobě zapojení místních aktérů a budování partnerství moderní a může přinést dobré výsledky, mohou tyto iniciativy, zvláště pokud jsou silně jednostranně zaměřeny, vést k jakémusi stírání hranic mezi soukromým a veřejným (Shaw a Williams, 2004). Potenciálním problémem může být situace, kdy spíše než překonávání nerovností ve společnosti by partnerství v cestovním ruchu mohla tyto nerovnosti posílit výraznějším zastoupením zájmů těch nejsilnějších partnerů. A to by mohlo vést až k legitimizaci jejich vlastních zájmů ve veřejném prostoru jakožto obecného blaha.

Jak ilustrují některé prvotní studie (např. Mordue, 2007 či Doods a Buttler, 2019), městská centra využívající cestovní ruch (a kulturu) jako hlavní síly svého ekonomického rozvoje, se mohou dostat do sociálně-prostorových problémů. Mnoho měst se změnilo na místa spotřeby stejně jako místa pro život a podnikání, v nichž se původní kulturní hodnoty změnilly na komerčně zaměřené produkty, integrované do veřejných prostranství, ponejvíce pak do center měst. Města využívají svých atraktivit v rámci budování značky s cílem přilákat návštěvníky. To samozřejmě na druhou stranu může vést k napětím spojeným především s množstvím pohybujících se osob.

Spojitosť mezi turismem a veřejným prostranstvím lze tedy najít i v politice rozvoje cestovního ruchu a v plánování tohoto rozvoje (např. Mordue, 2007; Bellini a Pasquinelli, 2017; Shoal, 2018). Autoři odborné literatury a ti, kteří prakticky rozvoj plánují, se sice nezabývají přímo řešením vztahu cestovního ruchu a veřejných prostranství, jejich společným cílem je udržitelný a místně či oblastně odpovídající rozvoj cestovního ruchu, založený na atraktivitách, dopravním systému, místech pohybu a shromažďování osob. Těmito místy jsou i veřejná prostranství, byť nejsou v této souvislosti řešena samostatně, ale v rámci celkového rozvoje města či místa a potenciálních žádoucích i nežádoucích dopadů turistických aktivit. Za problémové oblasti k řešení se považují především tzv. turistická ghetta, tedy oblasti, kde rozvoj turismu prakticky nahradil obytnou funkci místa funkcí turistickou (např. některé části Prahy či centrum Českého Krumlova).

Základem moderního plánování je zapojení všech zainteresovaných skupin, kterými zde mohou být také sami návštěvníci (resp. často nepřímě zastoupeni organizacemi destinačního managementu nebo organizacemi poskytujícími turistické služby), zejm. v turisticky zajímavých a exponovaných lokalitách. Autoři, zabývající se politikou a plánováním rozvoje cestovního ruchu, kladou v souladu s obecnými principy moderního plánování důraz na propojení rezidentů a místního prostředí s potřebami a aktivitami návštěvníků. Snaha o turisticky atraktivní místo může vést i ke změně podoby a účelu veřejného prostranství. K regulaci ve veřejných prostranstvích dochází prakticky zatím pouze tehdy, přináší-li rozmach turismu již nežádoucí dopady (Doods a Buttler, 2019). Těmito jsou zejm. příliš velké množství návštěvníků, jejich chování ve veřejném prostoru, zvláště pokud je odlišné od chování místních, vč. problémů s byty, odpady, hlukem a nezáměrným či záměrným ničením movitého i nemovitého majetku.

Existuje důvod se domnívat, že městský cestovní ruch je obzvláště citlivý na poměrně rychlé změny v módě a změny ve spotřebitelském chování. Moderním turistickým lákadlem se stávají i veřejná prostranství měst, často navíc obklopená zajímavými budovami, vytvářející kromě prostor pro každodenní život také spektakularizační objekty a aktivity, jež se stávají turistickými atrakcemi.

Odborníci se shodují (např. Ashworth a Page, 2011), že konzumace měst návštěvníky probíhá:

- selektivně (navštíví jen určitou, většinou malou část města, podobně i v časovém měřítku během roku),
- v posledních letech navíc velmi rychle a svým způsobem nátlakově (zvyšující se počty návštěvníků),
- a často s nepravidelně se opakující či dokonce neopakující se konzumací (návštěvou).

Jistým řešením dosud uvedeného jsou principy udržitelného turismu a jeho rozvoje a odpovědného cestování. Zatímco odpovědné cestování je bytostně spjata s hodnotami a postoji jednotlivců, udržitelný rozvoj cestovního ruchu je nutné zodpovědně plánovat. Základní principy jsou shodné. Cestování je založeno mj. na účtě k místnímu prostředí, včetně prostředí fyzického. Svými aktivitami by je návštěvníci neměli poškozovat nebo měnit jeho hlavní účel. Návštěvník je vždy hostem, který přijímá podobu a zvyky dané kultury, a příp. ji nenátlakově obohacuje o žádoucí prvky (např. nové zkušenosti, znalosti jazyků atd.).

Proto se také velká část odborné literatury věnuje odpovědnému a strategickému plánování cestovního ruchu, se zapojením místních aktérů. Lokální vlády jsou k tomuto přístupu někdy tlačeny právě nekontrolovatelným rozvojem turismu, který již poznatelně zasahuje do podoby nebo nálady města.

Právě problematika míst pod tlakem masového turismu zasahuje do současné diskuse nad udržitelností městského turismu nejvíce. Soustředí se zejména na atraktivní historická centra měst a jednotlivé památky, které náparem návštěvníků trpí nejvíce. Mezi nejčastější doporučovaná řešení patří principy participativního plánování rozvoje území, vč. aktivit cestovního ruchu, regulace turismu, usměrňování chování a toků návštěvníků a hledání alternativních míst pro přesun části nadměrné turistické zátěže. Veřejná prostranství zde tak opět vystupují převážně v roli atraktivního místa, přetěžovaného turistickou spotřebou.

Tento nadměrný turistický tlak však může působit i pozitivně, a to ve smyslu žádoucího ovlivnění ochrany historického městského prostoru a žádoucí podoby modelu města, resp. turistické destinace. Může rozhoupat dosud nečinné místní orgány k vytváření vhodné politiky a udržitelných řešení. Vždy je však zdůrazňováno, že řešení problémů je podstatně ve všech směrech náročnější než snaha o prevenci.

Další oblastí zájmu, která se prolíná s veřejnými prostranstvími, je problematika tzv. návštěvníckého managementu, kam lze zařadit i to, jak město vodí návštěvníky svými prostory. Může tak činit jak pasivně, samotnou urbanistickou podobu a konkrétní síť komunikací, tak i aktivně, pomocí nejrůznějších naváděcích a informačních prvků. Tyto mohou někdy ve veřejném prostranství tvořit zajímavé, a někdy

naopak i rušivé vizuální prvky. Zásadou je, že by měly zapadat do celkové koncepce urbánního prostoru města, příp. konkrétních částí.

Zřejmě nejviditelnějším prvkem narušujícím veřejná prostranství v centrech měst jsou komerční služby nabízející návštěvníkům nejrůznější typy atrakcí, které ovšem principiálně nevycházejí z místních tradic a specifik, ale mají za hlavní a mnohdy jediný účel získat od návštěvníků peníze. Mezi takové prvky patří především aktivity živé kultury, příp. aktivity s pseudohistorickým významem. V rámci České republiky je známe především z Prahy (která je začala vyhláškou omezovat v roce 2019). Tyto nevhodné aktivity, pokud nejsou regulovány, dokáží kulturně i vizuálně znečistit veřejná prostranství. Řešením je opět včasná a odpovídající regulace, která zapadá do celkové koncepce města a jeho prostor.

Terénní šetření v českých městech, provedené v letech 2018 a 2019, potvrdilo mj. převažující řešení veřejných prostranství z hlediska účelu využití pro kulturní aktivity a turistické služby. Tímto řešením jsou mobilní prvky, dočasně umísťované do předem určeného prostoru, nejčastěji náměstí. Mezi tyto mobilními prvky patří pódia, prodejní a prezentační stánky, solitérní umělecká díla, specifická zařízení pro ukázkou či vyzkoušení určité atraktivity, příp. mobiliář pro gastronomické akce, sportovní akce nebo akce určené pro děti. Veřejná prostranství, především pak hlavní náměstí, jsou také nejčastějším dějištěm hlavních kulturních událostí (dny města, historické trhy atp.), příp. spolu s prostorami místního hradu či zámku. Dalším nejčastějším prostranstvím, ve kterém se podobné aktivity konají, jsou, zejm. ve větších městech, městské parky. Ty častěji hostí kulturní události, gastrofestivaly nebo akce pro děti.

Česká města také zatím příliš netrpí projevy overturismu. Ten se projevuje zatím převážně v Praze a v Českém Krumlově. Část turisticky atraktivních měst svoji situaci označuje jako hraniční nebo blížící se pomyslné hranici jen v hlavní sezóně, která je však oproti zbylé části roku poměrně krátká, nejčastěji tři měsíce, mnohdy s výkyvy. Dalším typickým prvkem městského turismu mnoha českých měst je existence jedné či dvou výraznějších turistických atraktivit, na nichž však návštěvníci (zejm. pak ti ze vzdálenějších trhů), byť ve velkém počtu, stráví narázově jen několik hodin času.

Prozkoumáním rozvojových dokumentů vybraných českých měst byla potvrzena domněnka, že turismus je mnohdy v těchto dokumentech zmíněn, spíše výjimečně je však uchopen více do hloubky. Taková situace někdy nastává, i pokud má město svoji strategii rozvoje cestovního ruchu. Převládá spíše obecné vymezení a plány, někdy bez konkrétních požadavků či aktivit. Je zde také patrná vysoká provázanost s kulturní nabídkou města. Spíše menší počet měst má svoji strategii nebo plán rozvoje cestovního ruchu zpracovány tak, že vyhovují požadavkům na tento typ dokumentu. To poukazuje na dva fakty: jednak, že turismus není pro velkou část měst příliš zatěžující a jednak, že samospráva měst mnohdy nepovažuje turismus samotný za

dostatečně významný, a tudíž ani nepovažuje za potřebné se mu ve svých dokumentech hlouběji věnovat. Agenda turismu, včetně jejího plánování, je řešena postupně se etablovujícími oblastními, příp. i lokálními organizacemi destinačního managementu. Na hlubší propojení do rozvojových plánů měst si ale zřejmě budeme muset mnohdy ještě počkat.

4.2 Použité zdroje

- Ashworth, G., J., Page, S., J. (2011). Urban tourism research: Recent progress and current paradoxes. In: *Tourism Management* vol. 32/2011, London.
- Bellini, N., Pasquinelli, C., eds. (2017). *Tourism in the City. Towards an Integrative Agenda on Urban Tourism*. Springer. ISBN 978-3-319-80033-2.
- Doods, R., Buttler, R. eds. (2019). *Overtourism: issues, realities and solutions*. Berlin: De Gruyter. ISBN 978-3-11-062045-0.
- Getz, D. (1993). Planning for Tourism Business District. In: *Annals of Tourism Research* vol. 20/1993, Sydney.
- Chang a kol. (1996). Urban Heritage Tourism – The Global-Local Nexus. In *Annals of Tourism Research* vol. 23/1996, Sydney.
- Law, Ch. M. (2002). *Urban Tourism: The Visitor Economy and the Growth of Large Cities*. 2. vyd. Continuum, London.
- Mordue, T. (2007). Tourism, Urban Governance and Public Space, *LeisureStudies*, 26:4, 447–462, DOI: 10.1080/02614360601121413
- Shaw, G. & Williams, A. (2004). *Tourism and Tourism Spaces*. London: Sage.
- Shoval, N., ed. (2018). Urban planning and tourism in European cities, *Tourism Geographies*, 20:3, 371–376, DOI: 10.1080/14616688.2018.1457078.

5 Veřejná prostranství a veřejné služby

Souvislost veřejných služeb s veřejným prostranstvím není v odborné literatuře příliš řešena, a to ani v zahraničí. Pokud se již něčeho dotýká, pak jde spíše o širěji pojatý veřejný prostor jakožto virtuální i fyzický prostor, kde se setkávají uživatelé a poskytovatelé služeb. Místo, kde uživatelé čerpají výsledky poskytnutí veřejných služeb a zda a příp. jak mohou výslednou podobu sami ovlivnit. V této souvislosti jde zejména o účelové rozložení prostoru.

Samotný pojem veřejná služba má v českém prostředí několik odlišných významů. V kontextu této knihy jde o služby, o poskytnutí veřejných a smíšených statků v podobě koncových výstupů jednotlivých veřejných politik.

5.1 Veřejná služba jako služba občanům ve veřejném zájmu

Veřejnou službou se tedy rozumí služba ve veřejném zájmu, kterou poskytuje nebo objednává a financuje či spolufinancuje složka veřejné správy (stát nebo územně-samosprávný celek). Jejím specifickým znakem je, že pokud by nebyla podporována veřejnými subjekty, nebyla by poskytována na trhu vůbec nebo by byla poskytována v nižší kvalitě či rozsahu. Její zajištění či podpora veřejnou správou je považována za nezbytnou z důvodů kulturních, sociálních nebo společenských.

Tento termín je v přímém vztahu ke společenské shodě (vyjádřené ve volbách, příp. považované za obecný zájem) na tom, že některé druhy služeb mají být dostupné každému bez ohledu na jeho majetek a příjmy. Veřejnými službami tedy chápeme jednotlivé výstupy veřejného sektoru, které jsou kolektivní povahy.

Veřejné služby lze kategorizovat několika způsoby, lišícími se záměrem dané kategorizace. Z hlediska povahy služeb dle jejich primárního účelu lze tyto služby rozdělit na:

- veřejné služby správní povahy (jejich předmětem je zajištění chodu veřejného sektoru, patří sem obrana, veřejný pořádek, bezpečnost a regulace života ve společnosti);
- veřejné služby věcné povahy (jejich předmětem je poskytnutí konkrétního užítka občanům, patří sem zdravotní služby, sociální služby, dopravní obslužnost, údržba prostranství atp.).

Většina veřejných služeb vyžaduje technickou základnu neboli potřebnou infrastrukturu. Právě tu lze označit za klíčovou pro fungování moderní společnosti. A ta se může výrazněji projevit ve veřejných prostranstvích. (Šeflová, 2012)

5.2 Propojení veřejných služeb s veřejným prostorem či prostranstvím

Vyhledávací rešerší bylo potvrzeno, že odborná literatura se až na výjimky tomuto spojení nevěnuje. Výjimky tvoří především problematika přístupnosti služeb, většinou služeb poskytovaných veřejnou správou (tedy v podobě úřadů), zejm. pak v souvislosti s přístupností osobám s omezenou schopností pohybu a orientace. Spojitost s prostranstvím je zde především v odpovídajícím přístupu k jednotlivým budovám, opět zejm. úřadům (Liberdová, 2016). Ve vyspělých společnostech je část této problematiky řešena především v rámci stavebních norem, i zde je však prostor pro určitou kreativitu, jejímž účelem je zlepšení prvků bezpečnosti a dostupnosti, v souladu s celkovým designem daného veřejného prostranství nebo konkrétních budov.

Úpravy městských prostor se soustřeďují především na racionalizaci organizace provozu (včetně dopravy), na změny v distribuci ploch pro různé funkce, na nové povrchy, městský mobiliář, vegetaci a vodní prvky, formy osvětlení či instalaci uměleckých děl. Jelikož stavby zejm. po obvodu prostranství jsou zpravidla dány, jen zřídka dochází i k zásahu do parteru okolních budov nebo změny jejich funkční náplně (Kratochvíl, 2015).

Změny městské priority se pak promítají i do veřejných služeb z hlediska jejich podob ve veřejném prostoru. V minulosti, a mnohdy je tomu tak stále, převládá při navrhování veřejných prostor funkční hledisko a jednotlivé plochy bývají výrazně diferencovány. To je patrné zejm. u ploch určených pro jednotlivé typy dopravy vůči plochám rekreačním, kde je prolínání typicky nežádoucí. Tento fakt potvrdil i výzkum veřejných prostranství v českých městech realizovaný v letech 2018 a 2019.

Spojení podoby poskytování veřejných služeb, vč. jejich designu, a veřejného prostranství je tedy nejčastěji řešeno v rámci účelového vymezení a vizuální podoby veřejných prostor. Nejvíce do této podoby a účelu zasahují komunikace a veřejná doprava, vč. doplňkové infrastruktury. Odborná literatura však v souvislosti s veřejným prostranstvím řeší spíše jeho plánování při zapojení relevantních aktérů. Důraz je čím dál více kladen na sociální funkci veřejných prostranství. Nejvíce je to vidět ve velkých městech; případové studie tohoto typu jsou nejčastěji zaměřené na hlavní západoevropská, příp. americká města, a na velkoměsta.

Pozornost je věnována také vhodnému účelovému využití prostoru. Na důležitosti nabývá zvláště v souvislosti s participativním plánováním. Patří sem např. i řešení situací, kdy sami uživatelé preferují využití veřejného prostranství pro parkování svých automobilů, kdežto principy moderního udržitelného rozvoje města i veřejných prostranství tlačí spíše na jiná využití veřejných prostranství. Především zahraniční zkušenosti poukazují na to, že je zde silná souvislost mezi identitou města, hodnotami a aktivním přístupem rezidentů a plánováním veřejného prostoru. Pokud nejsou v dostatečném souladu, mohou se vytvořit silné tábory zastánců určitého využití veřejného prostranství podle primárních potřeb této skupiny obyvatel. Možné řešení pak naráží na odpor části zainteresované veřejnosti, což může vést až k patové situaci, příp. k situaci, kdy se neztotožní s novým účelovým vymezením a považují je za selhání vedení města. Tato situace je obzvláště závažná tam, kde se jedná o výraznou část obyvatel či obecně uživatelů veřejného prostranství.

Někteří odborníci v souvislosti s potřebami řešení dopadů klimatických změn poukazují na to, že žádoucí aktivity budou muset být provedeny donucením určité části obyvatel něco strpět. Může sem patřit i účelové vymezení prostoru veřejných prostranství, kdy bude dána přednost pěší, cyklodopravě, šetrné veřejné dopravě a sociálně-rekreačnímu využití veřejných prostranství, a to i přes to, že by to pro část obyvatel znamenalo změnu dostupnosti jejich bydlení či nákupů. Dlouhodobá aktivní práce s rezidenty ze strany samosprávy a participativní plánování by měly tyto potenciální negativní souvislosti alespoň částečně potlačit.

5.3 Infrastruktura veřejných služeb ve veřejných prostranstvích měst a obcí

Tím viditelným je ve veřejném prostranství výsledná podoba infrastruktury jednotlivých veřejných služeb. Patří sem typicky stavební úpravy prostoru a mobiliář. V rámci veřejných služeb může jít zejména o následující veřejné služby a s nimi související činnosti:

- Doprava v klidu
 - vyčleněné prostory pro parkování, jejich množství, lokace, podoba a návaznost na ostatní účelové plochy;
- Dopravní obslužnost
 - podoba a rozsah veřejné hromadné dopravy, včetně podoby a umístění zastávek;
- Odpadové hospodářství
 - podoba a umístění popelnic a odpadkových košů, též veřejná WC;

- Zeleně a její údržba
 - konkrétní řešení zeleně a souvisejících prvků, vč. vodních prvků, má vliv i na celkovou kvalitu prostoru a ovzduší;
- Veřejné osvětlení
 - jeho podoba a rozmístění, včetně samostatného osvětlení památek;
- Zóny bezpečného pohybu, zejm. pro cyklo a pěší
 - účelové vymezení v prostoru a v něm jednotlivé prvky, návaznost na ostatní účelové plochy, také z pohledu nežádoucích aktivit (zákazy, vyhrazená místa), dále venkovní půjčovny jízdních prostředků;
- Zóny pro zábor veřejného prostranství pro soukromé služby
 - především zahrádky u restaurací, prodejní stánky, pódia pro uměleckou činnost;
- Místní správa
 - úřady a jejich přístupnost.

Vše výše uvedené se promítá v podobě a účelovém vymezení veřejného prostranství. A také v jeho následné údržbě. Základem je tedy plánování celého prostoru, přičemž důraz by měl být kladen na využití prostoru lidmi, nikoliv předměty.

Aktuálním přístupem při poskytování veřejných služeb je jejich poskytování dle principů **udržitelného rozvoje**. Cíle udržitelného rozvoje OSN (tzv. Agenda 2030) soustředí tuto problematiku pod cíl 11 Vytvořit inkluzivní, bezpečná, odolná a udržitelná města a obce. V rámci veřejných služeb sem spadají následující dílčí cíle (OSN, nedatováno):

- zajistit všem přístup k odpovídajícímu, bezpečnému a cenově dostupnému bydlení a základním službám;
- poskytnout všem přístup k bezpečným, finančně dostupným, snadno přístupným a udržitelným dopravním systémům, zlepšit bezpečnost silničního provozu zejména rozšířením veřejné dopravy se zvláštním důrazem na potřeby lidí v těžké situaci – jako ženy, děti, osoby se zdravotním postižením a starší osoby;
- snížit nepříznivý dopad životního prostředí měst na jejich obyvatele, zejména zaměřením pozornosti na kvalitu ovzduší a nakládání s komunálním i jiným odpadem;
- zajistit všeobecný přístup k bezpečné, inkluzivní a přístupné městské zeleni a veřejnému prostoru, zejména pro ženy a děti, starší osoby a osoby se zdravotním postižením;
- a dále dílčí cíle zaměřené na participativní, integrované a udržitelné plánování a správu, účinné využívání zdrojů a zmírňování a adaptace na změnu klimatu.

Z uvedeného výčtu je patrné, že udržitelný rozvoj v souvislosti s veřejnými službami se zaměřuje především na řešení dopravní situace, odpadu, zeleně a přístupnosti

k základním službám pro rezidenty. Doprava a komunální odpad jsou také nejčastějšími oblastmi řešenými pomocí moderních technologií v rámci konceptu Smart City. Toto vše reflektuje i Strategický rámec Česká republika 2030, který obecně uvádí udržitelnost obcí a regionů následně: „*Klíčové pro kvalitu života v obcích, městech či regionech je odpovědné využívání území, které vytváří podmínky pro harmonický rozvoj a omezování negativních jevů. Nedochází k rozrůstání měst do krajiny (suburbanizace), občané a občanky mají v místě bydliště dostupné garantované veřejné služby, jako je doprava, vzdělání nebo lékařské služby.*“ (Kapitoly – ČR 2030 – Strategie, nedatováno)

V souvislosti s veřejným prostranstvím je tedy zásadní pozornost věnována přístupnosti k veřejným službám a k bezpečnosti pohybu. Tyto aktivity mají zásadní podíl na podobě a příp. účelovém využití veřejných prostranství. Celková podoba prostranství je pak výsledkem začlenění i těchto principů.

5.4 Doprava a veřejná prostranství

Jednou z funkcí veřejných prostranství je funkce komunikační (tranzitní i obslužná). Zatímco u tranzitní dopravy je již několik let pozorovatelná snaha omezit ji ve veřejných prostranstvích v centrech měst, obslužná doprava je považována v odpovídající míře a podobě za žádoucí. Zajišťuje totiž přístup uživatelům veřejných prostranství a zařízení, které prostranství tvoří, především pak občanského vybavení a bydlení, vč. přístupu pro zásobování a doručování zásilek, zdravotní služby a hasičů, obsluhy technické infrastruktury a údržby.

Zvýšená pozornost se věnuje zejm. udržitelné veřejné dopravě a šetrným formám přepravy osob. Sem patří především bezpečná infrastruktura pro pěší a cyklisty, vhodně provázaná s veřejnou dopravou. Důležitým prvkem je také řešení dopravy v klidu, což je pro mnoho měst jedním z klíčových úkolů. Často se zde naráží na protichůdné zájmy: pohodlnou dostupnost individuální automobilovou dopravou na straně jedné a potřeby snížení emisí, bezpečnost a využití prostranství více pro sociálně-kulturně-rekreační účely na straně druhé. Komplikovaná situace je v památkových zónách, zvláště pak neexistuje-li vzhledem k dané urbanistické podobě odpovídající alternativa řešení dopravní dostupnosti a dostupného parkování v klidu.

Vlastníci automobilů si za dlouhá léta zvykli na komfortní servis obcí, které se i dodnes často starají o dostatek parkovacích míst, mnohdy i nezaplatněných (byť tento trend se již pravděpodobně otočil ve prospěch placených prostor, zejm. tam, kde je zvýšená poptávka nebo tlak na víceúčelové využití prostoru). Řešení komplexním managementem mobility je proto mnohdy složité a může svádět k dílčím řešením.

K rozšiřování dopravní infrastruktury zbývá ve městech navíc málo prostoru, proto se politika orientuje především na stranu snižování poptávky (Šeflová, 2012).

Česká republika si dala za cíl preferovat šetrnou veřejnou dopravu a postupně utlumovat individuální automobilovou dopravu, řešit zpoplatnění vjezdu a parkování v centrech měst, investovat do elektromobility, cyklodopravy a infrastruktury pro pěší, podporovat záchytná parkoviště a bezpečná místa pro ukládání kol. To vše může mít dopad na podobu a využití veřejných prostranství. Pokud dojde ke změně účelového využití prostranství na úkor dopravy, bude zvýšeno využití zejm. pro sociálně-rekreační funkci. I to může mít své nežádoucí dopady, např. v tom, zda a nakolik budou uživatelé takové prostranství skutečně využívat, zda se nestane využívaným jen určitou malou či specifickou částí obyvatel atp. Základním doporučeným nástrojem je již mnohokrát zmiňované participativní plánování, podpořené celkovou komunikací města s jeho obyvateli i občasnými uživateli.

Obrázek č. 33 Příklad nevhodného řešení stání kol, kdy kola výrazně zasahují do chodníku i silnice (Prostějov)

Zdroj: Vlastní foto autora

Obrázek č. 34 Příklad vhodného řešení stání kol, vhodného pro všechny typy kol, vč. elektrokol (Prostějov)

Zdroj: Vlastní foto autora

Principy udržitelného rozvoje počítají s takovým plánováním veřejných služeb, aby byly co nejlépe dostupné pro jejich uživatele, zejm. pak pro ty se sníženou schopností pohybu nebo orientace. Tato dostupnost je dána kombinací umístění veřejných služeb a jejich propojení veřejnou dopravou, příp. pěší nebo cyklodopravou. Zatímco s umístěním určitých veřejných služeb lze pracovat spíše výjimečně, propojení stávajících míst poskytování služeb preferovanými způsoby dopravy, při zajištění jejich bezpečnosti, bude zřejmě častějším případem. Typickými službami na úrovni obcí jsou v této souvislosti služby úřadů a školní a nemocniční zařízení. Postupně je dáván důraz také na dostupnost služeb kulturního a sportovního charakteru a služeb uspokojujících rekreačně-odpočinkové potřeby obyvatel.

Přístup zvaný Management mobility spočívá v analýze dopravního chování uživatelů, podmínek, které k dopravě (do zaměstnání, do školy) mají a návrhu opatření pro využívání příznivějších způsobů dopravy. Výsledkem je pak typicky plán mobility s navrhovanými opatřeními (ÚÚR, 2013).

5.5 Zeleň a odpadové hospodářství ve veřejných prostranstvích

Ač se v rámci veřejných služeb jedná o oddělené služby, fyzicky zajišťované mnohdy odlišnými subjekty, pohled na účel a výsledek jejich poskytování je obdobný: snížení znečištění ovzduší, půdy a vody, obecně okolního prostředí. Přístup obyvatel k zeleni a vhodné řešení nakládání s komunálním i jiným odpadem je považováno za jeden ze základních přístupů udržitelného rozvoje v obcích. Kromě toho výrazně souvisí s potřebou snižování dopadů klimatických změn.

Tzv. zelenou infrastrukturu ve městech tvoří propustné plochy, městská zeleň a vodní prvky včetně retenčních a akumulacních ploch. Doplnuje tak „šedou infrastrukturu“ technologií a budov a tvoří její rámec nezbytný pro život lidí ve městě. V České republice je pozornost zaměřena na snižování městských tepelných ostrovů a zvyšování podílu veřejné zeleně v městských aglomeracích. Nutno dodat odpovídající veřejné zeleně, která se do měst hodí a je zároveň schopná lépe odolávat současným výkyvům počasí.

Mezi hlavní nástroje dosažení těchto cílů patří územní studie, generely, pasporty, územní plány, regulační plány, speciální plány udržitelné zeleně. Souvislost s veřejným prostranstvím je zde jasná: účelové vymezení prostoru pro zeleň a vodní prvky a jejich design, zapadající do celkového designu prostranství.

Je zároveň nutné si uvědomit, že jinak se bude chovat systém zeleně, který budeme pojímat jako rekreační prostor, ve kterém se budou lidé potkávat, jinak bude řešen veřejný prostor či zeleň v místech vymezených pro rychlou komunikaci, pro shromažďování lidí atp. Důležité je také, aby zelené plochy byly funkční, k čemuž lépe slouží ucelnější plochy než malé roztroušené ostrůvky zeleně. Zeleň, protože péče o ni je financována z veřejných prostředků, musí být účelná, musí fungovat (ÚÚR, 2013).

V případě odpadového hospodářství je veřejné prostranství ovlivněno primárně mobiliářem určeným ke sběru odpadu. V tomto případě je zde vzájemný vliv s veřejným prostranstvím především ve vizuální podobě odpadových nádob a zajištění jejich vyprazdňování tak, aby nedocházelo k nežádoucímu povalování odpadků mimo tyto nádoby. Ať se již jedná o řešení podzemních či klasických nadzemních odpadkových nádob, musí být součástí celkového řešení svozu odpadu ve městě a zároveň odpovídat designu a účelu daného veřejného prostranství. Moderní technologie pak mohou pomoci s managementem svozu odpadů.

Obrázek č. 35 Příklady řešení odpadových nádob formou podzemních kontejnerů (Písek, Strakonice, Prostějov)

Zdroj: Vlastní foto autora

Obrázek č. 36 Zajímavý příklad designu popelnic vztahující se ke známé historii města (Tábor)

Zdroj: Vlastní foto autora

Veřejná WC také mohou zasahovat do podoby veřejných prostranství. Výzkum veřejných prostranství v českých městech v letech 2018 a 2019 ukázal mj. i poměrně častý způsob realizace veřejných WC jakožto uzavřených prostor, mnohdy mimo hlavní veřejné plochy typu náměstí, avšak zároveň v jejich blízkém dosahu. Dalším zajímavým řešením jsou designově pojaté objekty veřejných toalet, díky čemuž objekt lépe zapadne do svého okolí, příp. přitáhne pozornost svým netradičním řešením. Nově rekonstruovaná či nově vystavěná veřejná WC fungují také často na plně automatický nebo poloautomatický provoz. Výhoda takových řešení je také v přístupnosti 24 hodin denně. Zpřístupnění WC až po zaplacení poplatku výrazně snižuje riziko vstupu a pobytu nežádoucích osob, a částečně tedy i znečištění prostor. Do budoucna však může být uživateli žádáno rozšíření platebních možností, což může pro obec znamenat dodatečné náklady na technické zabezpečení takového řešení.

Obrázek č. 37 Příklad automatizovaných veřejných toalet (Strakonice)

Zdroj: Webové stránky města Strakonice

Obrázek č. 38 Příklad řešení veřejných toalet na náměstí, doplněných o úchyty k parkování kol (Znojmo)

Zdroj: Vlastní foto autora

Shrnutí

Jak bylo poukázáno výše, souvislost veřejných služeb a veřejných prostranství je dána zejm. potřebou bezpečné dostupnosti služeb a vhodného začlenění jejich podoby a celkové infrastruktury do fyzické podoby veřejného prostranství. Zásadní spojení je zde v účelu veřejného prostranství, kdy největší provázanost je s dopravní infrastrukturou. Čím dál více bude kladen důraz na bezpečnost pohybu, snižování emisí, zajištění přístupnosti veřejných služeb pro osoby se zhoršenou mobilitou nebo orientací v prostoru a také ve změně využívání veřejného prostranství více pro účely sociálně-kulturní a rekreační. Zejména historická města, poněvčí pak se zachovanou středověkou dispozicí, bytovými jednotkami i obchody v centru, čeká nelehký úkol, jak těmto potřebám vyhovět. Důležité je přistupovat k plánování veřejných prostranství v rámci celkového plánování podoby města a účelu jednotlivých ploch,

a to se zapojením dotčených aktérů. Jak ukazují zkušenost ze zahraničí i z tuzemska, lépe se to bude dařit obcím, které dlouhodobě vhodně se svými občany komunikují.

5.6 Použité zdroje:

- Kratochvíl, P. (2015). Městský veřejný prostor. Praha: Zlatý řez. ISBN 978-80-88033-00-4.
- Liberdová, E. (2016). Řešení veřejných prostranství a budov pro osoby s omezenou schopností pohybu a orientace: správné příklady a chyby z praxe. 1. vyd. Praha: Profi Press s.r.o., 2016. ISBN 978-80-86726-78-6.
- Šeflová, J. (ed.) (2012). Veřejné služby měst a obcí. 1. vyd. Praha: Alfa Nakladatelství. ISBN 978-80-87197-60.
- ÚÚR (2013). VEŘEJNÝ PROSTOR, VEŘEJNÁ PROSTRANSTVÍ. Sborník z konference AUÚP, Znojmo 21.–22. 11. 2013. Mimořádná příloha časopisu Urbanismus a územní rozvoj č. 6/2013. 1. vydání, Brno. ISBN 978-80-87318-27-0.
- Česká republika 2030 – Udržitelná ČR 2030 [online]. URL <<https://www.cr2030.cz/>>
- Informační centrum OSN v Praze. Cíle udržitelného rozvoje (SDGs) [online]. URL <https://www.osn.cz/osn/hlavni-temata/sdgs/>

6 Modro-zelená infrastruktura měst

Veřejná prostranství jsou součástí uměle vytvořeného městského prostředí, ve kterém nelze výskyt přirozených přírodních prvků ze své podstaty očekávat. Proto je však nezbytné, aby byly na veřejných prostranstvích zakládány alespoň přírodě blízké prvky, které pomáhají zlepšovat jejich funkčnost a obyvatelnost. Mezi základní požadavky na otevřená prostranství měst patří schopnost efektivně zpracovat srážkovou vodu a poskytovat tepelný komfort návštěvníkům. Je možné řešit odtok vody a zčásti i termoregulaci veřejných prostranství s pomocí umělých technických prostředků. Jako efektivnější se ale ukazuje využívat ekosystémových služeb přírodě blízkých prvků založených na přítomnosti městské zeleně, půdního substrátu a vody (EEA, 2015; Dolowitz et al., 2018). V terminologii plánování města je takový funkčně propojený systém podpory přírodě blízkých procesů, jako jsou retence, infiltrace nebo evapotranspirace vody, označován jako modro-zelená infrastruktura.

Modro-zelenou infrastrukturu chápeme jako nástroj hospodaření s dešťovou vodou, ve kterém se preferují ekosystémové přístupy a vodohospodářská opatření jsou spojená se systémem zelených sítí (Ghofrani et al., 2017). V tomto smyslu koncept modro-zelené infrastruktury navazuje na univerzálnější koncept zelené infrastruktury aplikovaný podle pokynů Evropské komise (EEA, 2015; EC, 2013). V českém prostředí se zatím pojem modro-zelená infrastruktura frekventuje relativně málo a spíše v nepřesných odkazech na mezinárodní zdroje (Třebický a Novák, 2015). Zavádění nové terminologie modro-zelené infrastruktury samozřejmě ještě neznamená posun v plánovací praxi, ale může pomoci komplexnímu pojetí multifunkčního významu městských ekosystémů (Hoang a Fenner, 2016; Kazmierczak a Carter, 2010).

Veřejná prostranství by měla pomocí modro-zelené infrastruktury zajistit splnění následujících tří základních požadavků (Faltermaier et al., 2016). Pokud to umožňuje jejich struktura ploch, je třeba na veřejných prostranstvích zadržet a efektivně využít srážkovou vodu (Kopp et al., 2019). Především při intenzivních srážkách je nutné omezit zrychlený povrchový odtok do jednotného kanalizačního systému a jeho následně přímé přetoky do vodních toků. V souvislosti s adaptací veřejných prostranství na klimatické změny se požaduje podpořit výpar z vodních ploch, mokřadů a zeleně, a tak snížit vliv přehřátých povrchů městské krajiny, zejména v oblastech tepelných ostrovů měst (Giordano et al., 2013).

Aktuální trendy podporující zavádění modro-zelené infrastruktury jsou součástí systémových změn ve vodním hospodářství měst. Podpora vzniká inovacemi

a aplikacemi nových technologií (např. zelených střech, recyklace vody) a zároveň probíhá na organizační úrovni (např. budování vodohospodářsky decentralizovaných zón, sektorová integrace tématu vody v územním plánování).

Z pohledu tvorby veřejných prostranství je vhodné připomenout, že zavádění modro-zelené infrastruktury přináší nejen benefity vodohospodářské, ale také ekosystémové a sociální (Howe a Mitchell, 2012). Vybavenost veřejných prostranství funkční zelení s vodními prvky přináší řadu důležitých služeb (Woods Ballard et al., 2015). Dochází k omezení rizika povodní, podpoře a ochraně hydrologického cyklu. Přírodě blízké prvky napomáhají eliminaci zdrojů znečištění odtoku vody. Klíčový je příspěvek k tvorbě lepšího a udržitelného prostředí k životu lidí (Partnerství, 2015). A v neposlední řadě je významný také přínos pro životní prostředí organismů žijících v městské krajině.

Obrázek č. 39 Retenční nádrže podporují výpar, zavlažení půdy, biodiverzitu a také vytvářejí esteticky kvalitní součást veřejného prostranství v Lochotínském parku v Plzni

Zdroj: Foto autor

6.1 Význam modro-zelené infrastruktury na veřejných prostranstvích

Městská vegetace zkrášluje veřejná prostranství, vytváří stín a v létě snižuje horko z rozpálených povrchů. Pochopení zásadní role vody a vegetace ve městě vedlo k rozvoji konceptů zeleno-modré infrastruktury měst (Kopp et al., 2017). Abychom si uvědomili termoregulační význam vody pro veřejná prostranství, je třeba zdůraznit podporu procesu výparu. V přírodní zalesněné krajině se ve výparu uplatní nejméně 40 % srážkové vody a další výpar je následně dotován transpirací rostlin ze zásob půdní vláhy (Woods Ballard et al., 2015). V urbanizovaném prostředí s malým podílem propustných povrchů a nedostatkem vegetace se výpar redukuje na méně než 30 % vody ze srážek (Kopp, 2018). Pro zlepšení situace ve městech je klíčová funkce městské zeleně, protože ta dešťovou vodu nejprve zadrží na svých listech procesem intercepce, dále umožňuje vsakování, zpomaluje odtok a především vydatně podporuje výpar. Výpar z městské zeleně probíhá nejen jako fyzikální proces z povrchu půdního substrátu, vodních ploch a sněhové pokrývky (evaporace), ale velmi účinně též prostřednictvím fyziologických procesů. Transpirace vody začíná vedením půdní vláhy kořeny a rostlinou do listů, kde se voda uvolňuje do vzduchu (Kopp et al., 2017).

S výparem přímo souvisí termoregulační funkce zeleně ve městě. Jeden dub o ploše koruny 80 m² může denně vypařit 100–200 litrů vody. Na stejnou plochu 80 m² dopadá 450 kWh sluneční energie za den (Pondělíček a Bízek, 2016). Na transpiraci se využije 65 % sluneční energie, méně než 1 % energie se spotřebuje při fotosyntéze a zbylá třetina energie se přeměňuje na teplo nebo se odráží. Na umělých plochách městské krajiny, které jsou bez přítomnosti vody dostupné pro výpar, se mění energetická bilance ve prospěch tepla (70–80 %) a zásadně se omezuje využití výparem (10–20 %), zbytek energie se odráží zpět do atmosféry (Vítek et al., 2015).

Městská vegetace a vodní plochy ve městě, schopné vypařovat vodu, proto fungují jako vysoce účinné klimatizační zařízení. Zejména listnaté stromy v létě tvoří stín a snižují tak intenzitu slunečního záření, teplotu vzduchu mohou snížit až o 4 °C a povrchovou teplotu až o 12 °C. (Armson, 2013). Jediný velký strom dobře zásobený vodou chladí v létě výkonem 20 až 30 kW. Zastínění budovy dřevinami může dokonce v letní sezóně v mírném pásu snížit spotřebu energie až o 30 % (Plesníková a Plesník, 2018). V letním období působí nejvíce tepelný stres z horka na otevřených nezastíněných náměstích bez zeleně, naopak oblasti více zastíněné nebo se zelení jsou při vysokých teplotách vzduchu teplotně komfortnější (Lau, 2015).

Dosáhnout vhodných klimatických podmínek na veřejných prostranstvích lze různým prostorovým uspořádáním, použitím vhodných druhů materiálů, vegetace, vody nebo technickými prvky (Ali-Toudert a Mayer, 2007; Geletič a Lehnert, 2016).

Při vysokých teplotách vzduchu je důležité pro pocit tepelného komfortu využít stínění (vegetací nebo umělé), evaporaci (trysky stříkající vodu, mlžící systémy), případně uměle vytvořené proudění vzduchu (Vít, 2018).

Obrázek č. 40 Chrlič vody na náměstí Republiky v Plzni

Kašny s chrliči vody jsou jedinými prvky, které ve svém blízkém okolí mohou alespoň částečně napomoci termoregulaci historického náměstí bez zeleně (nám. Republiky v Plzni)

Zdroj:
Foto autor

Ovšem vnímání teplotního komfortu veřejných prostranství závisí nejen na fyzikálním stavu atmosféry (teplotě, rychlosti větru, vlhkosti vzduchu), ale také na individuální citlivosti jednotlivých lidí. Dále se projevuje efekt, kdy při přechodu z klimatizovaného prostoru ven z budovy je pocit teplotního diskomfortu zesílen (Lindner-Cendrowska a Blažejczyk, 2018).

Významným požadavkem na termoregulační funkčnost zeleně, zejména u travních a bylinných porostů, je dostatek vláhy, případně poskytovaný umělou zálivkou. Termoregulační vliv mají samozřejmě také vodní prvky veřejných prostranství, protože výpar z hladiny snižuje okolní teploty vzduchu o 2–4 °C a zároveň zvyšuje relativní vlhkost (Xu et al., 2010). Důležité jsou vodní prvky v různých podobách (fontány, kašny, trysky), neboť kapky vody pohlcují teplo ze vzduchu a tím ochlazují ovzduší v blízkém okolí (Müller et al., 2014).

Při plánování veřejných prostranství je třeba vzít v úvahu, že vegetace ovlivňuje lokální rozptýlení znečišťujících látek, což může ovlivňovat kvalitu ovzduší (Hewitt, 2009). Vegetační pásy mohou zlepšovat kvalitu ovzduší za bariérou. Při nevhodném tvaru korun stromů poblíž frekventovaných komunikací ale může zezeň kvalitu ovzduší zhoršovat tím, že naopak neumožňuje odvedení znečištěného vzduchu z prostranství ulic. Městská zezeň dokáže velmi efektivně tlumit hluk. Běžná protihluková stěna většinou zvuk pouze odráží. Je-li ale pokryta popínavými dřevinami, či je její součástí předsadba keřů a stromů, je protihluková funkce účinnější díky pohlcení a roztržštění zvukových vln o tisíce plošek listů a větviček (Kopp a Čubr, 2019). Stromy produkují látky, které pozitivně působí na naši psychiku a spolu s pohledem na zezeň snižují náchylnost k depresi. Tam, kde existují zelení bohatá veřejná prostranství v docházkové vzdálenosti, jsou na tom obyvatelé zdravotně po psychické a fyzické stránce lépe, nežli obyvatelé čtvrtí, kde zezeň chybí (Plesníková a Plesník, 2018).

Moderní města cíleně pěstují vztah obyvatel k zeleni a vodním prvkům, které jsou duševně a fyzicky osvěžující, přívětivou a esteticky hodnotnou součástí veřejného prostoru. Zatím spíše ojedinělými součástmi českých měst jsou promenády revitalizovanými říčními nivami, mokřadní biotopy jako ekosystémové i rekreační prvky, přírodní koupací biotopy nebo umělecká díla či dětská hřiště umožňující vnímat vodu všemi smysly (Kopp, 2018). Přitom právě propojení rekreační, psychosociální a ekosystémové funkce vody zvyšuje hodnotu projektů revitalizace veřejných prostranství, která zároveň slouží k zadržení vody v městské krajině.

Výsadba bylinných porostů podél komunikací přispívá veřejnému prostoru jako estetický prvek pomáhající zadržet a vypařovat vodu, je ovšem nutná zahradnická péče a zohlednění dopravní bezpečnosti.

Obrázek č. 41 Bylinná výsadba podél komunikace

Zdroj: Foto autor

6.2 Plánování prvků modro-zelené infrastruktury

Městská zeleň tvoří v územním plánu protiváhu zastavěných ploch, které doplňuje o veřejná prostranství určená k rekreaci, aktivnímu pohybu, nabírání duševních sil a posílení kvality životního prostředí města (Kopp a Čubr, 2019). Základním koncepčním dokumentem pro ochranu a rozvoj urbanistické zeleně jsou generely zeleně s vymezením „jednoznačných ploch generelu zeleně“. Jedná se o plochy parkových a sadovnických úprav na veřejných prostranstvích, do kterých by nemělo být zasahováno zábořem ploch. Mimo veřejná prostranství najdeme také plochy stromů, keřů a bylinné vegetace na plochách určených pro sport, na hřbitovech, v sadech a zahradách domů nebo v zahrádkářských koloniích. Plánování měst se zabývá otázkami, jaké je vhodné množství zeleně pro jednotlivé typy zástavby nebo jak daleko jsou lidé ochotni pěšky dojít do nejbližšího parku. Územní plán hlavního města Prahy

(Útvar rozvoje hl. m. Prahy, 2002) definuje koeficient zeleně, který stanovuje minimální podíl započitatelných ploch zeleně v území. Zápočet ploch zeleně v území vyplývá z podrobné kalkulace zeleně na rostlém terénu a ostatní zeleně mimo rostlý terén, například na budovách nebo na zpevněných plochách. V zahraničí se pro vyjádření ekosystémových služeb zeleně využívá například indexů Biotope Area Factor nebo Green Space Factor (Kopp et al., 2017). Pro podrobné plánování doporučeného množství zeleně lze využít webové aplikace s kalkulátory indexů.

Pokud není možné dostatek zeleně umístit na veřejná prostranství, je možné podpořit ekosystémové služby pomocí vegetačních prvků na sousedních budovách. Jedná se o vegetaci pokryté fasády, zezeň balkonů a teras či zelené střechy, tedy střechy pokryté substrátem s vegetací (Kopp a Čubr, 2019). Zelená střecha dokáže snížit odtok vody o 30 až 70 % podle mocnosti substrátu, typu vegetace a sklonu střechy. Používají se jak extenzivní typy zelených střech s menšími nároky na údržbu, většinou pokryté sukulentními rostlinami, tak střechy intenzivní, s větší vrstvou substrátu, porostlé vhodnými druhy bylin a potřebou pravidelné péče včetně zalévání (Kopp a Čubr, 2019). Vegetační povrch zároveň chrání střechu před slunečním žářem a snižuje náklady na klimatizaci budov. Termoregulační účinek výparu z vegetačních prvků budov má vliv na přilehlé veřejné prostranství v případě, že ho ovlivňuje výměnou vzduchu. Pokud je zelená střecha na výrazně jiné výškové úrovni, než je povrch plochy veřejného prostranství, klimatické ovlivnění je zanedbatelné. Omezením pro instalaci zelených střech v historických centrech měst může být památková ochrana budov.

Na veřejných prostranstvích s převahou zeleně lze podpořit zadržení a vsakování vody pomocí systému prvků, jako jsou umělé mokřady, poldry, průlehy, vsakovací rýhy či dešťové zahrádky (Vítek et al., 2015; Woods Ballard et al., 2015). Vsakování na prostranstvích s převahou umělých ploch umožňují vhodně volené povrchy – travňovací dlaždice, oblázkové cesty či pevné povrchy pro vodu částečně propustné, které se vytváří ze speciálních asfaltových nebo betonových směsí. Jejich propustnost je však omezena zanášením pórů nečistotami, proto dlouhodoběji slouží jen v případě pravidelné pečlivé údržby (Kopp, 2018). Podmínkou pro realizaci vsakovacích systémů jsou vhodné hydrogeologické podmínky a bezpečnost vsakování s ohledem na podpovrchovou zónu městského území (Vítek et al., 2015).

Pokud není možné vsakovat vodu z intenzivních srážek, je třeba ji alespoň dočasně zadržet před regulovaným odtokem do kanalizace. Pro tvorbu veřejných prostranství mají význam povrchové retenční nádrže, které přitom mohou sloužit retenci vody přítékající také z okolních soukromých pozemků a budov (Kopp a Preis, 2019). Přírodě blízké nádrže a městské mokřady jsou podporovány jako povrchové retenční prvky s účinkem na čištění vody s významným přínosem pro estetiku i biodiverzitu městského prostoru (Woods Ballard et al., 2015). Přestože je prioritou retenčních

nádrží jejich hydrologická retenční funkce, je třeba věnovat pozornost také jejich potenciálu pro tvorbu veřejných prostranství a podporu ekosystémových služeb (Kopp a Preis, 2019). Kvalita přírodě blízkých vlastností retenčních nádrží určuje, zda fungují jako hodnotná součást městské krajiny nebo se jedná pouze o technické prvky, tzv. šedou infrastrukturu (Moore a Hunt, 2012). Nádrže na veřejných prostranstvích můžeme podrobněji dělit na detenční (jen s dočasným naplněním) a retenční (Hill et al., 2017). Z pohledu potenciálního ekosystémového přínosu jsou významnější retenční nádrže, ve kterých stálý objem zadržené vody vytváří akvatické prostředí a vhodná morfologie břehové zóny pak určuje možnost rozvoje litorálních porostů (USEPA, 2009; Kopp a Preis, 2019).

Obrázek č. 42 Desing vodní plochy

Design vodních ploch ve městech je často výsledkem kompromisu mezi požadavky na jejich vodohospodářskou funkčnost, prostorovým omezením a předpisy na bezpečné zapojení do veřejných prostranství.

Zdroj: Foto autor

Synergické působení „zelené infrastruktury“ a „modré infrastruktury“ je možné ilustrovat na závislosti mezi doporučenými parametry pro funkční typy území měst (viz Tabulka č. 8). Rozloha zelených ploch je faktorem, který přímo ovlivňuje retenci vody, jejíž míru vyjadřují standardizované hodnoty odtokových koeficientů. Retenční schopnost území je ovšem na výšce a hustotě pokryvu vegetací závislá jen zčásti, do úvahy je třeba vzít také sklonitost, hydrologické vlastnosti podpovrchové zóny nebo míru zálivky městské zeleně. Jinými slovy, vztah mezi zelení a odtokem je významný, ale nikoliv jediný faktor určující odtokový proces v městské krajině (Kopp et al., 2017).

Tabulka č. 8 Standardy koeficientu zeleně a koeficientu odtoku – srovnání veřejných ploch a vybraných typů zástavby

Typy funkčního využití území	Koeficient zeleně	Koeficient odtoku
Veřejné plochy s převahou zeleně	0,90	0,15
Veřejné plochy s převahou nepropustných ploch	0,20	0,80
Kompaktní městská zástavba	0,15	0,80
Rozvolněná městská zástavba	0,45	0,50
Zástavba rodinných domů	0,40	0,35
Rozvolněná zástavba rodinných domů	0,75	0,30

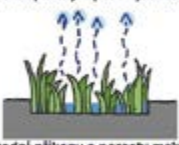

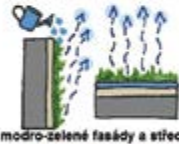

Zdroje: Útvar rozvoje hl. m. Prahy 2002; Kopp a kol., 2017; Woods Ballard a kol., 2015

Obrázek č. 43 Kontrastní přechod mezi kompaktní městskou zástavbou historického jádra Plzně a veřejnými plochami s převahou zeleně. Zatímco historická jádra měst mají většinou nedostatek zeleně, v okolních páslech bývalých hradeb se nabízí potenciál pro fungující systém modro-zelené infrastruktury. Ilustruje to kontrastní přechod mezi kompaktní městskou zástavbou historického jádra Plzně a veřejnými plochami s převahou zeleně.

Zdroj: Foto autor

Obrázek č. 44 Přehled prvků modro-zelené infrastruktury veřejných prostranství

Typ	Doporučení	Lokalizace
 <p>vodní plochy s porosty makrofyt</p>	<p>rostliny s vysokým výparem - ostřice a rákosiny</p>	 <p>parky, zdravotnické areály, velké zahrady</p>
 <p>vodní příkopy s porosty makrofyt</p>	<p>rostliny s vysokým výparem - ostřice a rákosiny</p>	 <p>ulice a náměstí</p>
 <p>zavlažovaná městská zeleň</p>	<p>k zavlažování využívat dešťovou vodu</p>	 <p>parky, zahrady, malé plochy zeleně</p>
 <p>plávající vegetační ostrůvky</p>		 <p>stojaté vody, kanály</p>
 <p>modro-zelené fasády a střechy</p>		 <p>budovy, podzemní garáže</p>
 <p>vodotrysky a vodní hry</p>	<p>nejlépe vyšší vodotrysky a pohybující se voda</p>	 <p>náměstí</p>
 <p>vodní plochy</p>	<p>(1) línkové vodní prvky příčně k proudění vzduchu (2) větší efekt z více menších ploch (průměr do 10 m)</p>	 <p>parky, velké zahrady, náměstí</p>

V. Čubr © ZČU v Plzni

Zdroj: Ilustrace Václav Čubr, podle Faltermaier et al., 2016, převzato z publikace Kopp et al., 2017

6.3 Použité zdroje

- Ali-Toudert, F. a Mayer, H. (2007). Thermal comfort in an east-west oriented street canyon (Germany) under hot summer conditions. *Theoretical and Applied Climatology*, 87, s. 223–237.
- Arnson, D., Rahman, M. a Ennos, A. (2013). A Comparison of the Shading Effectiveness of Five Different Street Tree Species in Manchester, UK. *Arboriculture & Urban Forestry*, 39, s. 157–164.
- Dolowitz, D. P., Bell, S. a Keeley, M. (2018). Retrofitting urban drainage infrastructure: green or grey? *Urban Water Journal*, 15 (1), s. 83–91.
- EC (2013). *Building a Green Infrastructure for Europe*. Luxembourg: European Commission, Publications Office of the European Union.
- EEA (2015) *Exploring nature-based solutions: The role of green infrastructure in mitigating the impacts of weather- and climate change-related natural hazards*. Luxembourg: European Environment Agency, Publications Office of the European Union.
- Faltermaier, M., Stock, H. a Tonndorf, T. (eds.) (2016). *Stadtentwicklungsplan Klima – KONKRET. Klimaanpassung in der Wachsenden Stadt*. Berlin: Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt.
- Geletič, J. a Lehnert, M. (2016). GIS-based delineation of local climate zones: The case of medium-sized Central European cities. *Moravian Geographical Reports*, 24(3), s. 2–12.
- Ghofrani, Z., Sposito, V. a Faggian, R. (2017). A Comprehensive Review of Blue-Green Infrastructure Concepts. *International Journal of Environment and Sustainability*, 6 (1), s. 15–36.
- Giordano, F., Capriolo, A. a Mascolo, R. A. (2013). *Planning for adaptation to climate change. Guidelines for municipalities*. Roma: Istituto Superiore per la Protezione e la Ricerca Ambientale.
- Hewitt, C. N. a Jackson, A. V. (eds.) (2009). *Atmospheric science for environmental scientists*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Hill, M. J., Biggs, J., Thornhill, I., Briers, R. A., Gledhill, D. G., White, J. C., Wood, P. J. a Hassall, C. (2017). Urban ponds as an aquatic biodiversity resource in modified landscapes. *Global Change Biology*, 23, s. 986–999.
- Hoang, L. a Fenner, R. A. (2016). System interactions of stormwater management using sustainable urban drainage systems and green infrastructure. *Urban Water Journal*, 13 (7), s. 739–758.
- Howe, C. a Mitchell, C. (eds.) (2012). *Water Sensitive Cities*. London, IWA Publishing.
- Kazmierczak, A. a Carter, J. (2010). *Adaptation to climate change using green and blue infrastructure. A database of case studies*. Manchester: University of Manchester.
- Kopp, J. (2017). Voda ve městech – výzvy a řešení pro 21. století. *Geografické rozhledy*, 27(1), s. 8–11.
- Kopp, J. a Čubr, V. (2019). Parky, nebo parkoviště? Plánování zeleně pro udržitelná města. *Geografické rozhledy*, 28(5), s. 34–37.
- Kopp, J. a Preis, J. (2019). The potential implementation of stormwater retention ponds into the blue-green infrastructure of the suburban landscape of Pilsen, Czechia. *Applied Ecology and Environmental Research*, 17(6), s. 15055–15072.

- Kopp, J., Novotná, M. a Frajer, J. (2019). Městská síť komunikací jako součást modro-zelené infrastruktury. In Rychlost s tichostí - veřejný prostor 21. století. Sborník přednášek a příspěvků. Plzeň: BRENS EUROPE a.s., s. 43–54.
- Kopp, J., Raška, P., Vysoudil, M., Ježek, J., Dolejš, M., Veith, T., Frajer, J., Novotná, M. a Hašová, E. (2017). Ekohydrologický management mikrostruktur městské krajiny. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Lau, K., Lindberg, F. a Rayner, D. (2015). The effect of urban geometry on mean radiant temperature under future climate change: a study of three European cities. *International Journal of Biometeorology*, 59, s. 799–814.
- Lindner-Cendrowska, K. & Błażejczyk, K. (2018). Impact of selected personal factors on seasonal variability of recreationist weather perceptions and preferences in Warsaw (Poland). *International Journal of Biometeorology*, 62, s. 113–125.
- Moore, T. L. C. a Hunt, W.F. (2012). Ecosystem service provision by stormwater wetlands and ponds – a means for evaluation? *Water Research*, 46(20), s. 6811–6823.
- Müller, N., Kuttler, W. a Barlag, A. B. (2014). Counteracting urban climate change: adaptation measures and their effect on thermal comfort. *Theoretical and Applied Climatology*, 115, s. 243–257.
- Partnerství (2015). Generel veřejných prostranství v Plzni. Brno: Partnerství o.p.s.
- Plesníková, M. a Plesník, J. (2018). Zeleň prospívá fyzickému a duševnímu zdraví. *Ochrana přírody*, 2018(5), s. 36–39.
- Pondělíček, M. a Bízek, V. (eds.) (2016). Adaptace na změny klimatu. Hradec Králové: Civitas per Populi.
- Třebický, V. a Novák, J. (2015). Metodika tvorby místní adaptační strategie na změnu klimatu. Praha: CI2.
- USEPA (2009). Stormwater wet pond and wetland management guidebook. Ellicott City: United States Environmental Protection Agency, Center for Watershed Protection Protection Agency.
- Útvar rozvoje hl. m. Prahy (2002). Metodický pokyn k Územnímu plánu sídelního útvaru hlavního města Prahy. Praha: Útvar rozvoje hl. m. Prahy.
- Vít, V. (2018). Klimatologické aspekty venkovních ploch restaurací v centru Plzně. Bakalářská práce. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta ekonomická.
- Vítek, J., Stránský, D., Kabelková, I., Bareš, V. a Vítek, R. (2015). Hospodaření s dešťovou vodou v ČR. Praha: ZO ČSOP Koniklec.
- Woods Ballard, B., Wilson, S., Udale-Clarke, H., Illman, S., Scott, T., Ashley, R., Kellagher, R., 2015. The SUDS manual (C753). CIRIA, London.
- Xu, J. et al. (2010). Evaluation of human thermal comfort near urban waterbody during summer. *Building and Environment*, 45, s. 1072–1080.

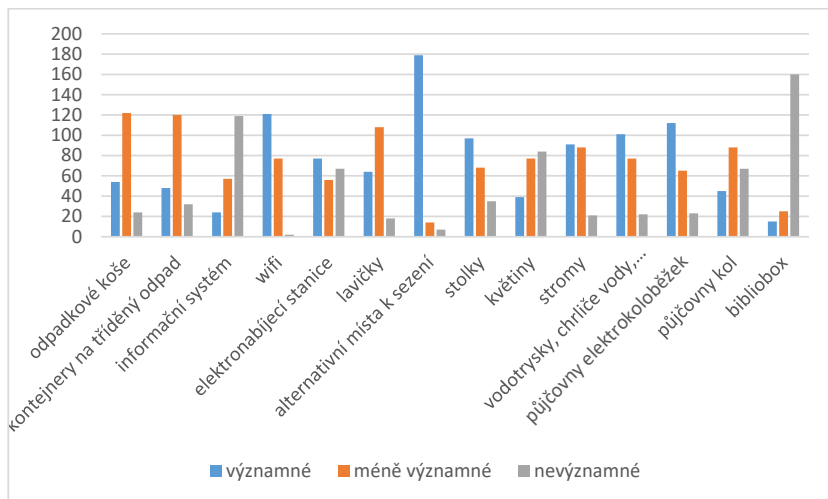
7 Městský mobiliář ve veřejném prostranství: empirický výzkum

Funkčnost a tím i kvalita veřejného prostranství je dotvářena i městským mobiliářem. Městský mobiliář lze členit na **základní**, kam lze řadit např. odpadkové koše, informační systémy, osvětlení, stromy, vodotrysky a fontány. Většinou jsou pevně zabudovány a tvoří nedílnou součást veřejných prostranství. **Ostatní** mobiliář ovlivňuje jeho funkční využití a lze sem řadit lavičky či jiná alternativní místa k sezení, květinovou výzdobu, různé prostředky k aktivitám ve veřejném prostoru (např. hrací stolky) a různé prvky, které využívají nové technologie (např. wifi připojení, elektrokoloběžky, nabíjecí místa).

Významným prvkem veřejného prostranství jsou lavičky nebo jiná místa k sezení. V rámci terénního šetření bylo zjištěno (dotazování), že právě možnost si sednout ve veřejném prostranství patří k jednomu z nejdůležitějších aspektů kvality u všech věkových skupin (18–35 let, 36–60 let a 60 a více let; v každé skupině bylo osloveno 200 respondentů v různých městech), přičemž nejmladší věková skupina preferuje více alternativní místa k sezení jako například na stavebních prvcích oproti klasickým lavičkám (viz následující grafy), kdežto další dvě věkové skupiny preferují klasické lavičky. Tento trend je jistě důležitým zjištěním pro plánování budoucí podoby veřejného prostranství.

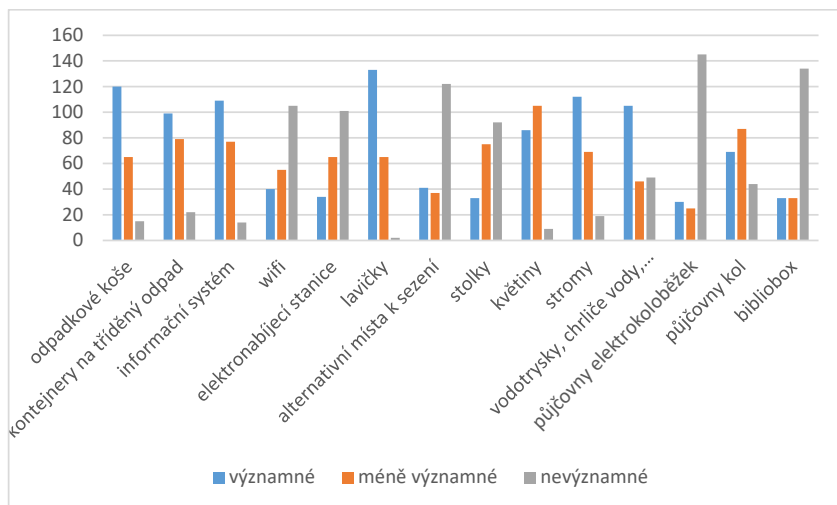
Zároveň je z tohoto pilotního výzkumu patrné, že každá věková skupina preferuje jiné prvky ve veřejném prostranství, což by nemělo být opomíjeno při plánování revitalizace, ale zahrnuto funkčního využití veřejného prostoru.

Graf č. 9 Který z uvedených prvků ve veřejném prostranství považujete za důležitý? (věková skupina 18–35 let)

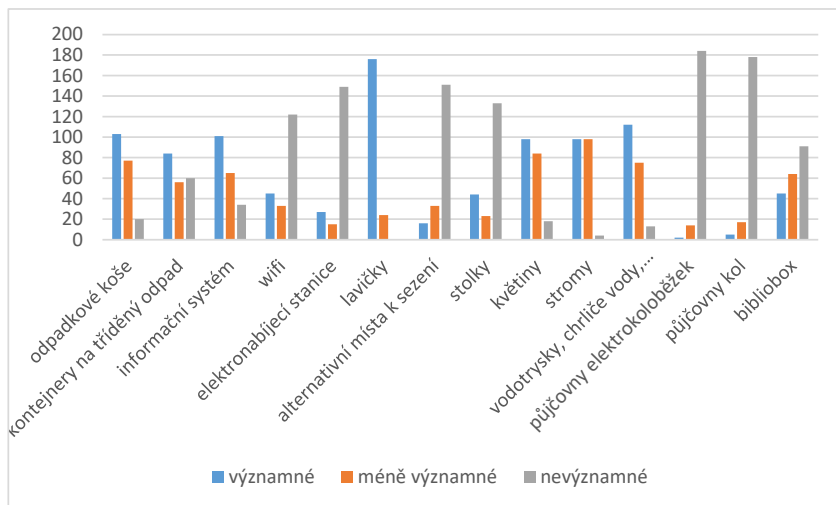
Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 10 Který z uvedených prvků ve veřejném prostranství považujete za důležitý? (věková skupina 36–60 let)

Zdroj: Vlastní výzkum

Graf č. 11 Který z uvedených prvků ve veřejném prostranství považujete za důležitý? (věková skupina 60 a více let)

Zdroj: Vlastní výzkum

7.1 Příklady dobré praxe: alternativní řešení posedových míst ve vybraných městech ČR

V některých městech se lze setkat i s alternativními prvky k sezení, kde sedací plochy jsou umístěny např. na stavebních prvcích (obrubníky, schody apod.). Příkladem takového řešení je náměstí Republiky ve Žďáře nad Sázavou (viz následující obrázky), kde k sezení na stavebním prvku je motivováno umístěním drátěné sochy sedícího muže.

Obrázek č. 45 Lavičky na obrubníku na náměstí Republiky ve Žďáře nad Sázavou

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 46 Lavičky na stavebním prvku u schodiště na náměstí Republiky ve Žďáře nad Sázavou

Zdroj: Autorka

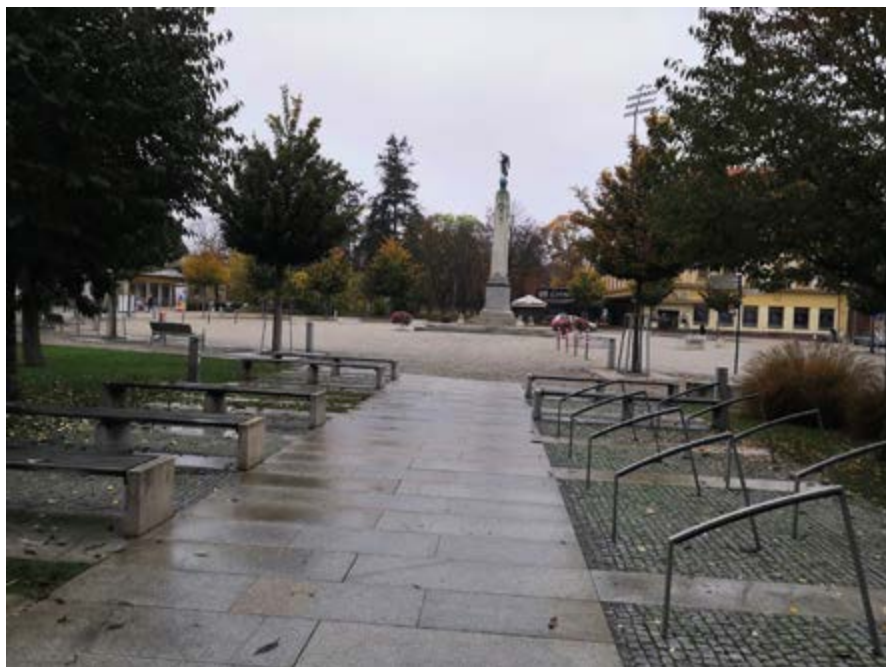
Některá náměstí jsou z hlediska jejich umístění (např. v blízkosti škol) a předpokládanému využívání určitou cílovou skupinou (mladí lidé) plně koncipována jako alternativní (viz následující obrázky).

Obrázek č. 47 Studentské náměstí v Kadani

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 48 Komenského náměstí ve Znojmě

Zdroj: Autorka

Prostory k posezení jsou vkusně doplněny květinami, které jsou umístěny v designových kontejnerech a dotváří tak příjemné prostředí (viz následující obrázek). Toto řešení umístění zeleně je vhodné zejména tam, kde památkáři nepovolí přímo výsadbu do země.

Obrázek č. 49 Stolky a křesílka na Starém náměstí v Sokolově a květinová výzdoba v kontejnerech

Zdroj: Autorka

Pro podporu různých aktivit a vytváření prostoru k dialogu je vhodné umisťovat lavičky a křesílka do rozličných uskupení a doplnit je například hracím stolem (viz následující obrázky).

Obrázek č. 50 Masarykovo nám. ve Dvoře Králové

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 51 Masarykovo náměstí v Benešově

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 52 Masarykovo náměstí v Benešově

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 53 Masarykovo náměstí v Říčanech u Prahy

Zdroj: Autorka

Některá náměstí vzhledem k tomu, že centrem prochází jedna, dvě či dokonce tři dopravní tepny či hlavní průtahy, mají mnohdy omezené možnosti v jejich celkové revitalizaci. Vedení města pak přistupuje k jejich rozdělení a vyčlenění části náměstí jako klidové a odpočinkové zóny. Příkladem je Palackého náměstí v Dačicích (7,5 tis. obyvatel), kde jeho horní část byla revitalizována a vybavena celou řadou městského mobiliáře (lavičky, dobíjecí stanice pro elektrokola a elektromobily, wifi lavičky, knihovnička apod.). Umístění náměstí v kopci je plně využito terasovitým řešením se sezením na schodech. Byla revitalizována původní zeleň a doplněna novými stromy. Tento prostor skýtá různorodé využití (viz následující obrázky).

Obrázek č. 54 Palackého náměstí v Dačicích

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 55 Knihovnička na Palackého náměstí v Dačicích

Zdroj: Autorka

Alternativní sedací místa vždycky přitahují a jsou inspirativní. Využití přírodních materiálů, které jsou stylově zasazeny do prostředí a nabízí neotřelý zážitek. Příkladem může být řešení v ulici Na Vyhliídce v Mělníku nebo na Staroměstském náměstí v Mladé Boleslavi (viz následující obrázky).

Obrázek č. 56 Ulice Na Vyhliídce a ulice Na Ausperku v Mělníku

Zdroj: Autorka

Obrázek č. 57 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi

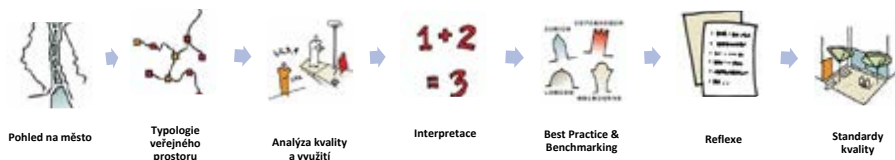
Zdroj: Autorka

8 Analýza metod hodnocení kvality veřejného prostranství v ČR

Tato kapitola je zaměřena na deskripci, analýzu a komparaci aplikovaných přístupů, metod, technik, a dílčích nástrojů metodik hodnocení kvality veřejného prostranství aplikovaných v ČR od devadesátých let dvacátého století. Metodika zadávání územních plánů zpracovaná Fakultou architektury ČVUT říká, že „*kvalitu obytného prostředí nelze jakýmkoli způsobem kvantifikovat či parametrizovat, komplexnímu vyhodnocování se lze jen přibližovat pomocí postupné aproximace*“ (Jehlík, J. a Plos, J., 2015). Identifikace a vyhodnocení kvality veřejného prostranství je základem formulace požadavků kladených na tyto typy prostor při tvorbě jejich koncepce. Kvalitu veřejných prostranství, jako objektu reálného světa, lze stejně jako jakékoliv jiné systémově dynamické objekty vzniklé lidskou činností, obtížně kvantifikovat jako celek (Aleš, 2018). Je tedy nutné soustředit se na tvorbu metodik, které umožňují zachytit ty podstatné aspekty veřejných prostranství, které lze následně využít v plánovacím procesu. Předmětem hodnocení je kvalita veřejného prostranství, konkrétně náměstí.

8.1 Hodnocení kvality veřejného prostranství podle času

Základní přístup k hodnocení kvality veřejného prostranství, obecně akceptovaný teorií a odbornou praxí v ČR, je založen na myšlenkách architekta Jana Gehla (Gehl, 2000) (Gehl, 2012), který definoval základní kvalitativní požadavky kladené na veřejné prostory v obecné rovině. Podle Gehla (Gehl, 2000) je přítomnost lidí a jejich aktivit jedním z nejdůležitějších kritérií při posuzování kvality veřejných prostorů. Lze předpokládat, že kvalitní fyzické veřejné prostory budou stimulovat míru výskytu doplňkových volitelných společenských aktivit nad rámec aktivit nezbytných. Proces hodnocení kvality veřejného prostranství je zobrazen na následujícím obrázku.

Obrázek č. 58 Postup hodnocení kvality veřejného prostranství

Zdroj: Gehl Architects (2004)

Postup vychází ze základní myšlenky hodnocení kvality veřejných prostranství v souvislosti se způsobem, jakým ho lidé využívají. Tento univariantní přístup (Teplá, 2007) vychází z doby strávené ve veřejném prostoru jako jednoho z hlavních faktorů určení jeho kvality a je vyjádřen vztahem

$$K = Q \times t, \quad (1)$$

kde K je kvalita veřejného prostranství, Q je počet lidí a t je strávený čas.

Jednofaktorový kvantitativní model (1) Gehl (Gehl, 2000) (Gehl Architects, 2004) dále rozšířil o další kvalitativní hodnocení veřejných prostranství:

- bezpečí – pocit bezpečí, veřejná doprava,
- fyzický komfort, pohodlí – podmínky pro chůzi, zastavení a posezení, rozhovor a naslouchání, vizuální vjemy, možnosti dalších aktivit a interakce,
- prožitek,
- měřítko – charakter přilehlých budov,
- klima,
- estetická kvalita – kvalita materiálů, zpracování, aj.

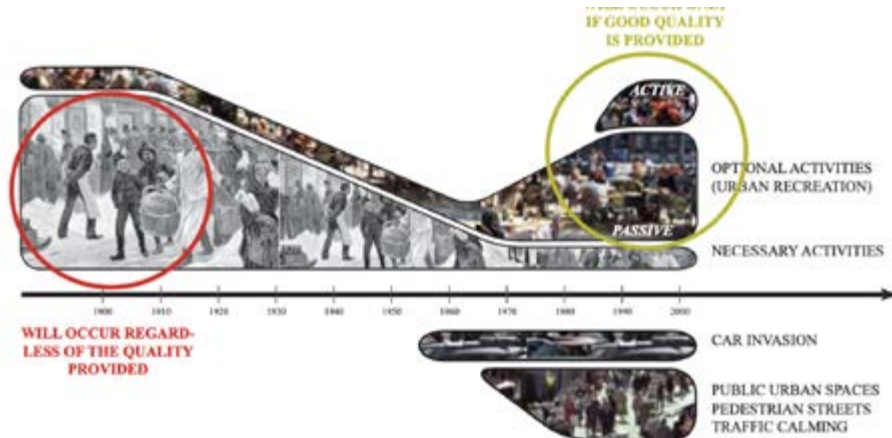
Tabulka č. 9 Hodnocení kvality veřejného prostranství podle Gehla

	Ochrana proti provozu a nehodám – pocit bezpečí	Ochrana proti zločinu a násilí – pocit bezpečí	Ochrana proti nepříjemným smyslovým zážitkům
Bezpečí	Ochrana pro chodce. Odstraňování strachu z provozu.	Živá veřejná sféra. Přehledné ulice. Překrývání funkcí denních a nočních. Dobré osvětlení.	Vítř. Děšť se sněhem. Chlad a horko. Znečištění. Prach, hluk, oslnění.
Komfort	Příležitost k procházkám	Příležitost k zastavení/pobytu	Příležitost k sezení
	Prostor pro pěší. Zajímavé fasády. Žádné překážky. Dobré povrchy. Dostupnost pro každého.	Efektivní okraj, atraktivní zóny pro zastavení a pobyt. Podpora pro stání. Fasády s dobrými detaily vyzývající k pobytu.	Zóny k sezení. Využití výhod výhledu, slunce, lidí. Dobrá místa k sezení. Lavičky pro odpočinek.
	Příležitost k vidění	Příležitost mluvit a poslouchat	Příležitost pro hru a cvičení
	Přiměřené zobrazení vzdáleností. Neomezené výhledy. Zajímavé výhledy. Osvětlení.	Nízká hluchnost. Městský mobiliář vybízející k hovorům.	Fyzická aktivita, cvičení. Hry a pouliční zábava bez ohledu na roční období.
Požitek	Měřítko	Možnost využívat pozitivní aspekty klimatu	Positivní smyslové zkušenosti
	Budovy a prostory projektované v lidském měřítku.	Světlo a stín. Teplo a chlad Úkryt před větrem.	Kvalitní design a detaily. Kvalitní materiály. Pěkné výhledy. Stromy, rostliny, voda.

Zdroj: Vaďurová (Vaďurová, 2010) podle (Gehl, J., Gemzoe, L. a kol., 2006)

Jacobs (Jacobs, Allan B., 1995) na základě empirických studií na základě tohoto pojetí akcentuje přítomnost flóry, čistotu a údržbu. Tento model vychází z hypotézy závislosti fyzického prostředí na druhu vykonávaných aktivit. Historický vývoj aktivit od činností nutných charakterem daného veřejného prostranství po aktivitu dobrovolné ilustruje obr. 59.

Obrázek č. 59 Vývoj aktivit na veřejných prostranstvích

Zdroj: Gehl Architects (2004)

Whyte (Whyte, William H., 1980) se zabýval otázkou motivace lidí k přítomnosti na veřejném prostranství. Odlišný pohled zaujímá Carmona (Carmona, M., 2015). Zaměřuje se na legislativu a uplatňované politiky, na jejichž základě je veřejný prostor obecně utvářen. Ve spojení se základním pojetím podle Gehla (Gehl, 2000) (Gehl, 2012) umožňuje propojení obou přístupů měřit vymezená kritéria kvality a vymežit míru vlivu jejich tvorby prostřednictvím formulace politik a legislativy. Komparaci prezentovaných přístupů sumarizuje Aleš (Aleš, 2018), viz Tabulka č. 10.

Tabulka č. 10 Komparace přístupů

	Gehl	Jacobs	Whyte	Carmona
Prostor	zástavba podél chodníku lidské měřítko	zástavbou zřetelně vymezený prostor		
Lidé		potkávání jiných lidí		
Chodník	ochrana chodců před nehodami pocit bezpečí před auty nejít v davu žádné překážky v chůzi	pocit bezpečí před auty nejít v davu		nejít v davu žádné překážky v chůzi
Parter	měníci se podněty v parteru průhled do přízemí domů	vizuálně otevřený parter	retail v přízemí domů	aktivní výlohy
Domy	oči na ulici	obdobná výška budov vzájemný výrazový respekt budov zajímavá průčelí s podněty		
Vybavení	stromy místa k sezení sezení s krytými zády a dobrým výhledem dobré materiály a řešení povrchů a mobiliáře	stromy dobré materiály a řešení povrchů a mobiliáře	stromy místa k sezení sezení s dobrým výhledem dobré materiály a řešení povrchů a mobiliáře	stromy místa k sezení nízké lampy dobré materiály a řešení povrchů a mobiliáře odlišení materiálů od okolních ulic
Mikroklima	teplotní komfort nízká hladina hluku čistý vzduch	teplotní komfort	teplotní komfort nízká hladina hluku čistý vzduch	
Čistota		údržba a uklizenost		údržba a uklizenost
Bonus	dobře sladěný celek	Magic of Design		

Zdroj: Aleš (Aleš, 2018) (Tilley, J., Šilhánková, V. Navrátilová, J., 1996)

8.2 Hodnocení kvality veřejného prostranství PPS

Metodika hodnocení veřejného prostranství podle organizace Project for Public Spaces (PPS) posuzuje kvalitu ve třech hlavních dimenzích. Vychází z konceptu vytváření veřejného prostranství jako místa (Placemaking) pro sociální, ekonomickou a kulturní interakci. Na základě systematické analýzy veřejných prostranství (od roku 1975) byly identifikovány klíčové atributy kvality veřejného prostranství (Project for Public Spaces, 2019).

První dimenze zahrnuje klíčové atributy podle čtyř kritérií vizualizovaných na Obrázku č. 60 (The Place Diagram):

- dostupnost,
- typy aktivit,
- pohodlí a image,
- přátelskost.

Obrázek č. 60 The Place Diagram

Zdroj: Project for Public Spaces (2019)

Druhá dimenze zahrnuje kvalitativní aspekty prostranství a třetí dimenzi tvoří měřitelné aspekty veřejného prostranství.

Hodnocení kvality veřejného prostranství na základě sociální pohody

Šilhánková (Šilhánková, 2003) definuje pět měřitelných kritérií hodnocení kvality veřejného prostranství. Klasifikace vychází z tzv. funkčního pojetí charakteristik veřejných prostranství:

- dostupnost,
- přehlednost,
- lidské měřítko,
- vybavenost,
- vytvoření příjemného klimatu.

8.3 Metodika hodnocení veřejného prostranství dle Svobodové

Svobodová (Svobodová, 2009) odvozuje z přístupů k hodnocení kvality veřejných prostranství dle Gehla (Gehl, 2000) metodiky projektu PPS (Project for Public Spaces, 2003) a hodnocení dle Šilhánkové (Šilhánková, 2003) vlastní metodiku, sestávající ze tří fází:

- identifikace veřejných prostor pomocí dostupných map,
- terénní mapování všech veřejných prostranství prostřednictvím místního šetření,
- pozorování,
 - zaznamenávání charakteristik o uživatelích veřejných prostranství do formulářů,
 - pořizování poznámek v terénu.

V rámci místního šetření se metodika zaměřuje zejména na hodnocení fyzického prostředí, a to prostřednictvím následujících charakteristik:

- dostupnost – výskyt nepřekonatelných bariér,
- přehlednost – geometrická kompozice cest,
- přívětivé klima – rušivé elementy (hluk, auta, dostatek zeleně, dostatek míst, celkový stav),
- celková image.

Pozorování je prováděno prostřednictvím strukturovaného pozorování metodou mapování chování (Navrátilová, J. Šilhánková, V., Tilley, J., 1996). Chování lidí na

veřejných prostranstvích je zaznamenáváno do připraveného formuláře, viz Tabulku č. 11, jako základního nástroje. Cílem je na základě zkoumání těchto aktivit identifikovat, čím veřejný prostor „žije“, a tyto poznatky využít při hodnocení celkové kvality.

8.4 Metodika Nadace Partnerství

Nadace Partnerství (Nadace Partnerství, 2019) zabývající se zlepšováním kvality veřejných prostranství se zaměřuje na odhalení hlavních problémů a nedostatků veřejného prostranství. Identifikuje příležitosti pro zlepšení, shromažďuje přesná a objektivní data pro vyhodnocení a tvorbu strategie rozvoje. Metodika hodnocení veřejného prostranství vychází z pojetí Gehla (Gehl, 2012) a PPS (Project for Public Spaces, 2003) a zahrnuje dvanáct indikátorů kvantitativně hodnotících zvolená kritéria (Nadace Partnerství, 2019):

- pohoda prostředí,
- možnost chodit,
- možnost stát,
- možnost sedět,
- možnost hrát si,
- dostupnost,
- dopravní bezpečnost,
- sociální bezpečnost,
- lidské měřítko
- komunikující parter,
- zvuky,
- kvalita vzduchu,
- vizuální zážitek.

8.5 Metodika hodnocení veřejného prostranství dle Teplé

Teplá (Teplá, 2007) identifikuje šest základních hodnot veřejných prostranství:

- místo setkávání,
- zdroj zážitků a inspirace,
- fórum pro politickou reprezentaci,
- místo sociálního učení a výměny informací,
- místo sociální inkluze,
- místo pro toleranci a podporu kosmopolitismu.

Z těchto charakteristik hodnot evaluace veřejného prostranství sestavuje na základě Gehla (Gehl, 2000) a PPS (Project for Public Spaces, 2003) indikátory kvality veřejných prostranství:

- dostupnost,
- pohodlný pohyb,
- množství a charakter aktivit,
- podmínky pro zastavení, posezení, rozhovor a naslouchání,
- podmínky pro příležitostné akce,
- pocit bezpečí,
- vzhled a měřítko,
- zvláštnosti místního klimatu,
- sociabilita.

Svobodová (Svobodová, 2009) aplikuje ve formuláři rozdělení dle genderových charakteristik a věkové struktury uživatelů veřejných prostranství (muž – žena; 0–6 let, 7–18 let, 19–35 let a 36–60 let, 61 let a více. Identifikované aktivity uživatelů veřejných prostranství jsou rozděleny do následujících skupin:

- sezení,
- stání,
- procházení (se),
- jídlo/pití,
- mluvení,
- venčení psa,
- hraní si,
- čtení/studování.

Kromě strukturovaného pozorování je prováděno také prosté pozorování – systematické poznámky o celkové atmosféře v průběhu pozorování.

Vyhodnocení kvality veřejných prostranství dle Svobodové (Svobodová, 2009) probíhá v následujících krocích:

- stručný popis historie obecného okolí vč. prostorové alokace v grafickém vyjádření,
- hodnocení základních charakteristik obyvatelstva,
- identifikace zkoumaných veřejných prostranství,
- hodnocení zkoumaných fyzických charakteristik vč. fotodokumentace a schématického nákresu,
- hodnocení sociálních charakteristik
 - struktura uživatelů,
 - aktivity.

Tabulka č. 11 Formulář pro strukturované pozorování

Mapování chování		Pohlaví	Věk				Typ člověka/soc. skupina	Činnosti						Poznámky						
Datum:	Čas:		M		Ž			0-6	7-18	19-35	36-60	61+	Sedí		Stojí	Chodí	Jí/pije	Mluví	Venčí psa	Hraje si
Den v týdnu:		Skupina																		
		1																		
		2																		
		3																		
		4																		
		5																		
		6																		
		7																		
		8																		
		9																		
		10																		
		11																		
		12																		
		13																		
		14																		
		15																		
		16																		
		17																		
		18																		
		19																		
		20																		
Celkem																				

Zdroj: Svobodová (2009)

8.6 Koeficient využití veřejného prostoru

Na základě analogie mezi koeficientem ekologické stability vyjadřujícím rovnováhu prvků v krajině artikulovala Vaďurová (Vaďurová, 2012) metodiku hodnocení veřejného prostranství jako agregovaného indikátoru života města. Metodika je založena na analýze čtyř následujících indikátorů:

- základní hodnocení veřejných prostorů a jejich typizace podle Šilhánkové (Šilhánková, 2003),
 - podle základního prostorového charakteru/typu,
 - ulice (obchodní, obytná, bulvár, městské třídy, nábřeží, pasáž),
 - náměstí, náves, tržiště (obytné, oddechové, dopravní, rozptylové, slavnostní aj.),
 - zeleň (obytná, oddechová, rekreační, reprezentativní),
 - ostatní plochy (např. sídlištní prostory, parkoviště, hřiště apod.)
 - podle převládající funkce,
 - společenská/slavnostní/reprezentační,
 - obchodní,
 - shromažďovací/rozptylová,
 - dopravní,
 - rekreační/oddechová,
 - obytná,
 - podle významového typu,
 - lokální,
 - místní,
 - okrskový,
 - celoměstský,
 - kvalitativní charakteristika,
 - stabilní,
 - nestabilní,
 - stav vybavenosti
 - výborný,
 - dobrý,
 - nevyhovující,
- mapování chování a sčítání chodců,
 - technika sčítání chodců (aktivity a jejich četnost),
 - technika mapování chování (podmínky a trasy),
- dostupnost veřejného prostoru (počet občanů žijících v dosahu 300 m od konkrétního veřejného prostoru; podává obraz o tom, jaký potenciál z hlediska návštěvnosti prostoru představuje jeho nejbližší okolí),

- spokojenost obyvatel s místním společenstvím [dotazníkové šetření dle metodiky indikátoru ECIA.1 (CI2, o. p. s., 2013)],
 - míra spokojenosti občanů s životem v obci/měště,
 - míra spokojenosti s možnostmi účastnit se místního plánování a rozhodování o věcech veřejných,
 - vnímání pocitu bezpečí obyvateli.

Praktická aplikace metodiky je realizována prostřednictvím formuláře, jehož obsah je zobrazen v následující tabulce.

Tabulka č. 12 Formulář pro komplexní hodnocení kvality veřejného prostranství

Hodnocení kvality veřejného prostoru – shrnutí			
Základní hodnocení veřejných prostorů, typizace			
Název			
Základní prostorový typ			
Funkce			
Významový typ			
Kvalitativní charakter			
Stav vybavenosti			
Mapování a sčítání chodců			
Graf – denní průběh průměrného celkového objemu pozorovaných osob			
Graf – relativní četnosti jednotlivých činností			
Dostupnost místního veřejného prostoru (počet obyv. s dostupností do 300 m)			
Obr. – kartogram vyhodnocující dostupnost metodou do 300 m			
Spokojenost obyvatel s místním společenstvím			
Spokojenost občanů s místním společenstvím			
Spokojenost s možnostmi účastnit se místního plánování			
Vnímání bezpečnosti obyvateli města			

Zdroj: Vačurová (2012)

Na základě sestavené metodiky Vaďurová (Vaďurová, 2010) odvodila Koeficient využití veřejného prostranství vyjadřující rovnováhu koexistujících složek veřejného prostranství (2). Koeficient lze stanovit pomocí dílčích koeficientů stability veřejného prostranství, indexu významu veřejného prostranství a indexu funkce veřejného prostranství. Využití veřejného prostranství je měřeno na základě komparace teoretické využitelnosti s jeho praktickým využitím.

$$K_D = \frac{\log P}{K_{VP} \times V \times F}, \quad (2)$$

kde K_D je koeficient využití veřejného prostranství, P je průměrný počet lidí, V je index významu veřejného prostranství a F je index funkce veřejného prostranství.

Koeficient stability veřejného prostranství KVP je číslo, které nabývá hodnot od nuly do jedné a stanovuje poměr potenciálu využitelnosti veřejného prostranství ku skutečnému stavu jeho využívání. Klasifikace základního hodnocení veřejných prostranství a jejich typizace je provedena podle Šilhánkové (Šilhánková, 2003). Metoda výpočtu je založena na zhodnocení dle předcházející metodiky, kdy je veřejné prostranství zařazeno do kategorie prostorového typu, funkčního typu, významového typu, je pozorován průměrný denní počet lidí, kteří daný prostor využívají, a dále jejich spokojenost. Kombinace informací z těchto ukazatelů dává představu o kvalitě území (Vaďurová, 2010).

Hodnoty uvedeného koeficientu se pohybují v rozmezí od 0 do 1 a jsou obecně klasifikovány jako (Vaďurová, 2010):

- $KVP = 0,8$ až 1 prostorový typ – náměstí. Nejvyšší hodnoty ze všech prostorových typů má náměstí jak na základě teoretických poznatků, tak i z výsledků praktického hodnocení.
- $KVP = 0,3$ – $0,5$ prostorový typ – ulice. Prostorový typ ulice může mít nejrůznější charakter, od kombinace funkce, prostorových parametrů, velikosti, po její polohu v sídle, od čehož se odvíjí potenciál společenského využití ulice.
- $KVP = 0,5$ – $0,8$ prostorový typ – zeleň. Plochy zeleně vykazují vyšší hodnoty využitelnosti, index se nachází v uvedeném rozpětí z toho důvodu, že zeleň se může vyskytovat v podobě od parků či parkově upravených ploch, které nabízejí velké možnosti využití, až po zbytkové plochy funkčně anonymní zeleně. Zeleň v sobě skrývá převážně rekreační funkci, svou roli ve využívání tohoto typu veřejného prostoru hraje jeho dostupnost.
- $KVP = 0$ – $0,3$ prostorový typ – ostatní plochy. Prostory většinou nemají jasnou funkční náplň, často se jedná o zbytkové plochy bez jasného prostorového vymezení. Potenciál pro využití veřejného prostoru jako místa pro společenský

život je velmi omezen, proto je koeficient tohoto prostorového typu nastaven na nízkých hodnotách.

Index významu veřejného prostranství V . Vychází z metodiky hodnocení významu prostoru v organizmu města. Hodnoty uvedeného koeficientu jsou obecně klasifikovány jako (Vaďurová, 2010):

- $V = 1$ – celoměstsky významný prostor. Celoměstsky významné prostory mají nejvyšší hodnotu indexu V , což je dáno vysokým stupněm možného společenského využití. Odehrávají se na nich nejvýznamnější kulturní akce, lemují je celoměstsky význačné instituce, jako divadla, radnice, kostely (díky těm prostor společensky žije). Často jsou tyto prostory pěšími zónami v centrálních částech měst, např.
- $V = 0,95$ – okrskově významný prostor. Veřejný prostor splňuje obdobná kritéria jako prostor celoměstský, má však takový význam pouze pro danou čtvrť či okrsek. Převažuje zde kulturně společenská funkce, dále jsou zastoupeny funkce obchodní i dopravní. Vzhledem k potenciálu využití je index vysoký, i když hodnot celoměstského prostoru nedosahuje.
- $V = 0,85$ – místně významný prostor. Hodnoty pro veřejný prostor tohoto významu jsou oproti okrskovým sníženy při výskytu ploch zeleně s rekreační funkcí.
- $V = 0,8$ – lokálně významný prostor. Do této kategorie spadají z veřejných prostorů zejména prostorový typ ulice, zeleň a ostatní plochy. Rovněž se v této významové kategorii nacházejí plochy zeleně významu rekreačního, obytného a společenského, tyto plochy zeleně většinou nejsou pojmenovány. Vzhledem k charakteru těchto prostorů je hodnota indexu i pro místní úroveň veřejného prostoru nastavena na poměrně vysoké úrovni.

Index funkce veřejného prostoru F je dán předpoklady pro využití prostoru daného jeho funkcí:

- $F = 2$ – společenská/slavnostní/reprezentační funkce veřejného prostoru. Veřejné prostory, u nichž dominuje společenská funkce, potvrzují, že potenciál využití veřejného prostoru tohoto typu je maximální. Indexu společenské funkce je proto přiřazena ze škály přidělených hodnot ta nejvyšší.
- $F = 1,5$ – obchodní funkce veřejného prostoru. Veřejným prostorem s převažující obchodní funkcí byla donedávna například tržnice, prostor, který nevykazuje známky kvality (zastaralé povrchy, nerovnost terénu, nedostatek mobiliáře aj.). Činnosti spojené s obchody doprovázejí mnoho možností a příležitostí dalších aktivit a sociálních kontaktů.
- $F = 1,9$ – shromažďovací/rozptylová funkce veřejného prostoru. Např. prostor před hlavním vlakovým nádražím aj. vykazující vysoké možnosti potenciálního využití prostoru. Vzhledem k těmto skutečnostem je indexu přiřazena vysoká hodnota z dané škály.

- $F = 0,3$ – dopravní funkce veřejného prostoru. Funkci dopravní mají převážně ulice, není to ale pravidlem. Například některá náměstí zastávají jednoznačně funkci dopravní. Prostor, který vykazuje minimální možnosti využití pro pěší. Obdobná skutečnost je u všech veřejných prostorů s dopravní funkcí. Dá se souhrnně říci, že automobilová doprava je v přímé kolizi s využitím veřejného prostoru pro společenský život, míra sociálních kontaktů je na minimální úrovni. Z toho vyplývá nízká hodnota indexu.
- $F = 1,9$ – rekreační funkce veřejného prostoru. Z veřejných prostorů do této kategorie spadá převážně prostorový typ zeleň. Prostory této funkce vykazují vysokou míru potenciálního využití, jsou místem sociálních kontaktů, nejrůznějších aktivit. Lidé do prostoru přicházejí na základě vlastního rozhodnutí. Z těchto důvodů má rekreační funkce vysokou hodnotu indexu.
- $F = 1$ – obytná funkce veřejného prostoru. Nejvíce zastoupený u prostorového typu ulice, hlavně lokálního významu, ale i významu místního. Prostor, který je využíván jeho nejbližšími obyvateli. Zde hraje roli dostupnost veřejného prostoru. Hodnota využití těchto prostorů není zanedbatelná, index je nastaven na číslo jedna.

Na základě provedené analýzy odvodil Aleš (Aleš, 2018) výsledný soubor kritérií vhodných pro hodnocení kvality veřejného prostranství:

- prostor,
 - zástavbou zřetelně vymezený prostor,
 - lidské měřítko prostoru,
- lidé,
 - potkávání jiných lidí,
- chodník,
 - ochrana chodců před nehodami,
 - pocit bezpečí před auty,
 - nejlít v davu,
 - dostatečný průchod,
- parter,
 - měnící se podněty v parteru,
 - vizuálně otevřený parter,
- domy,
 - obdobná výška budov,
 - vzájemný výrazový respekt budov,
 - zajímavá průčelí s podněty,
 - oči na ulici,
- vybavení,
 - stromy,

- dobrá místa k sezení,
- dobré materiály, detaily a zpracování,
- mikroklima,
 - teplotní komfort,
 - nízká hladina hluku,
 - čistý vzduch,
- čistota,
 - údržba a uklizenost.

Aleš (Aleš, 2018) dále formuluje kvantitativně doporučené hodnoty a metodiku hodnocení jednotlivých kritérií.

8.7 Trvale udržitelný rozvoj a jeho indikátory

Nástroje využitelné pro hodnocení kvality veřejného prostranství v širším pojetí zahrnuje obecně koncept trvale udržitelného rozvoje a pro tyto potřeby odvozené přístupy, metody a techniky k jeho analýze a hodnocení (Vaďurová, 2010). Charakteristiku trvale udržitelného rozvoje reglementuje zákon č. 183/2006, Sb. – § 1: „Územní plánování soustavně a komplexně řeší funkční využití území, stanoví zásady jeho organizace a věcně a časově koordinuje výstavbu a jiné činnosti ovlivňující rozvoj území. Územní plánování vytváří předpoklady k zabezpečení trvalého souladu všech přírodních, civilizačních a kulturních hodnot v území, zejména se zřetelem na péči o životní prostředí a ochranu jeho hlavních složek – půdy, vody a ovzduší.“ Vaďurová (Vaďurová, 2010) udává příklady řady indikátorů udržitelného rozvoje teoreticky využitelných pro hodnocení kvality veřejného prostranství – Evropské indikátory udržitelného rozvoje (ECI), Společné evropské indikátory (ECI, European Common Indicators), Urban Audit, Indikátory Komise OSN pro trvale udržitelný rozvoj, CE-ROI Core Set (Urban Environment – Related Indicators), Cities 21, Local Evaluation 2, atp. Na vývoji indikátorů se dále intenzivně podílejí mezinárodní nevládní organizace – zejména IUCN (The World Conservation Union) – Světový svaz ochrany přírody, WRI (World Resources Institute) – Světový ústav zdrojů atd. Nicméně, primární smysl těchto indikátorů leží v odlišné obsahové rovině, proto jsou vhodné jako sekundární podpůrný zdroj a pro stěžejní evaluační kritéria použít konkrétně formulované nástroje.

Shrnutí

Cílem této kapitoly byla komparace metod hodnocení veřejného prostranství aplikovaných v ČR od devadesátých let dvacátého století. Na základě analýzy a komparace teoretických a empirických studií v ČR lze odvodit trend směřování vývoje metodiky hodnocení kvality veřejného prostranství. Převažující většina praktických aplikací a teoretických konceptů v ČR vychází koncepčně z díla renomovaných autorů Gehla, Whyte a koncepce PPS. Přístupy a dílčí metodiky jsou postaveny na základních myšlenkových konceptech publikovaných a realizovaných těmito autory. Dílčí metodiky pro konkrétní specifické prostory lze charakterizovat spíše jako myšlenkové deriváty těchto základních tezí, než originální techniky k hodnocení kvality veřejného prostranství.

8.8 Použité zdroje k podkapitole

- Aleš, Dominik. 2018. Disertační práce. Metodika hodnocení kvality hlavních ulic. Praha : ČVUT v Praze. Fakulta architektury. Ústav urbanismu, 2018.
- Carmona, M. 2015. London's local high streets: The problems, potential and complexities of mixed street corridors. *Progress in Planning*. August 2015, Volume 100, stránky 1–84.
- CI2, o. p. s. 2013. Indikátor ECI A.1 – Spokojenost s místním společenstvím. CI2, o. p. s. [Online] 2013. [Citace: 28. říjen 2019.] <https://ci2.co.cz/cs/indikator-eci-a1-spokojenost-s-mistnim-spolecenstvim>.
- Gehl Architects. 2004. Zurich Public Spaces. BURRI public elements AG. [Online] 2004. [Citace: 28. září 2019.] <https://www.burri.world/en/file/4129/download?token=Cs0fEcnH>.
- Gehl, J. 2000. Život mezi budovami. Brno : Nadace Partnerství, 2000. 80-85834-79-0.
- Gehl, J., Gemzoe, L. a kol. 2006. New city life. Copenhagen : The Danish Architectural Press, 2006. 87-7407-365-6.
- Gehl, Jan. 2012. Města pro lidi. Brno : Partnerství, o. p. s., 2012. 978-80-260-2080-6.
- Jacobs, Allan B. 1995. Great Streets. Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 1995. 978-0-262-60023-1.
- Jehlík, J. a Plos, J. 2015. Metodika zadávání územních plánů [A] Koncepce a návrh / Monografie týmu hlavního řešitele. 1. vyd. Praha : ČVUT v Praze – Fakulta architektury, 2015. 978-80-01-05702-5.
- Nadace Partnerství. 2019. Příklady dobré praxe. [prostranstvi.cz](http://www.prostranstvi.cz). [Online] 2019. [Citace: 15. říjen 2019.] <http://www.prostranstvi.cz>.
- Navrátílová, J. Šilhánková, V. Tilley, J. 1996. Metodika operativního zlepšení veřejného prostoru. Útvar koncepce a rozvoje města Plzně . [Online] 1996. [Citace: 6. srpen 2019.] <https://ukr.plzen.eu/>.
- Project for Public Spaces. 2003. Trying To Get To Your Destination? Project for Public Spaces. [Online] Project for Public Spaces, 2003. [Citace: 1. srpen 2019.] <https://www.pps.org/info/placemakingtools/casesforplaces/gr-place-feat>.

- . 2019. What Makes a Succesfull Place? Project for Public Spaces. [Online] 2019. [Citace: 8. listopad 2019.] <https://www.pps.org/article/grplacefeat>.
- Svobodová, H. 2009. Diplomová práce. Hodnocení kvality veřejných prosotor ve Vršovicích. Praha : Univerzita Karlova v Praze. Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2009.
- Šilhánková, V. 2003. Veřejné prostory v územně plánovacím procesu. Brno : VUT, 2003. 80–214-2505-9.
- Teplá, M. 2007. Bakalářská práce. Společenská hodnota veřejných prostranství. [Online] 2007. https://is.muni.cz/th/103165/fss_b/Martina_Tepla_Bakalarska_prace.pdf.
- Tilley, J., Šilhánková, V., Navrátilová, J. 1996. Metodika operativního zlepšení veřejného prostoru. Brno: Magistrát města Brna, 1996.
- Vaďurová, J. 2010. Disertační práce. Veřejné prostory jako indikátory kvality života města. Brno : VUT v Brně. Fakulta architektury. Ústav teorie, 2010–2012. Veřejné prostory jako indikátory kvality života města. Regionální rozvoj mezi teorií a praxí. 2012, 02.
- Veřejné prostory jako indikátory kvality života města. Vaďurová, J. 2012. 02, Hradec Králové: Civitas per Populi, 2012, Regionální rozvoj mezi teorií a praxí, stránky 33–46. 1805-3246.
- Whyte, W. H. 1980. The Social Life of the Small Urban Spaces. New York: Project fo Public Spaces, 1980. 0-9706324-1-X.

9 Město jako hybridní prostor: participativní potenciál mobilních technologií

Prostor je *základní podmínkou lidské existence a předpokladem lidské vztahovosti* (Diamantaki, 2014). Spojuje nás a rozděluje. Dává nám pocítit svobodu, pokud se v něm můžeme (osoby, zboží, statky) volně pohybovat, nebo nás vězní, pokud pohybu brání (Bauman, 2000; Tuan, 1977). Základní badatelskou otázkou přitom není náš vztah k prostoru jako takovému, ale vztahy s ostatními *in a via space*. Jak si všímá Diamantaki (2014), toto antropocentrické vnímání prostoru nám umožňuje pochopit vliv technologií na strukturaci prostoru, resp. místa a komunity. Curry (1998, s. 15) k tomu dodává: „není možné plně pochopit technologie určité doby, aniž bychom pochopili způsoby konceptualizace prostoru a času dané doby, stejně jako není možné pochopit tyto konceptualizace bez pochopení tehdy dostupných technologií.“

Strukturace, resp. restrukturační prostoru zásadně ovlivňuje kvalitu jeho zažívání. Příkladem může být omezení možnosti pohybu v prostoru (město, kontinent), či jeho restrukturační v zájmu bezpečí (viz výjimečné stavy v řadě evropských měst a zemí jako reakce na teroristické útoky). Stephen Graham (2011) hovoří v této souvislosti o militarizaci myšlení, která podle něj vede v současnosti k rekonfiguraci městského prostoru – prostoru naší každodennosti. Vztah mezi mocí a architekturou, jež se může stát jejím významným nástrojem, nám koneckonců ukázal již Bentham (1791) ve své úchvatné vizi Panopticonu. Sibley (1995, s. 75) upozorňuje na přehlížení sociální funkce architektury v současné urbánní geografii a kritizuje její strnulé chápání zastavěného prostředí, resp. prostoru jako neaktivního kontextu pro *něco jiného*, jako ono *where* v kantovské tradici – tedy jako mrtvý prostor. Pro vysvětlení vztahu mezi člověkem a architekturou používá slavnou poznámku Arthura Millera „*the fish is in the water and the water is in the fish*“.

V předmluvě ke knize *The Culture of Exception* píše Zygmund Bauman (2005), že město člověku umožňuje poznat sebe samého tím, že z něj dělá cizince. Ve zdravém městě podle něj určitá míra komunikační anarchie mezi neznámými, na rozdíl od separace a uzavírání se před nimi, lidi obohacuje. Tato myšlenka má pro téma naší knihy zásadní význam. Popírá totiž klasickou dichotomii řád/chaos a z ní plynoucí analogii pořádek = bezpečí, hluboce vrytou v myslech většiny obyvatel urbanizovaného

světa. Dříve, než se jí začnu blíže věnovat, je nutné zastavit se u fenoménu, který platnost tradičních dichotomií problematizuje, čímž značně komplikuje komunikaci nejen v každodenním životě jednotlivců, ale i při správě věcí veřejných na lokálních či globálních úrovních, tedy i při správě města, které je středobodem našeho zájmu v této publikaci. V současnosti totiž čelíme novému typu lingvistické, resp. sémiotické anarchie, při níž dochází ke splývání, mlžení, rozmazávání významů dříve striktně oddělených oblastí, domén, symbolických rovin. Dichotomie vnitřní/vnější, domov/zahraničí, soukromé/veřejné, přítel/nepřítel, válka/mír, výjimečný stav/normální stav, válka/zábava, virtuální/reálné – dříve základní kameny společenského uspořádání na makro- i mikroúrovni, zajišťující jakkoli nedokonalou, ale přesto rovnováhu – se dnes hroutí a nutí nás přemýšlet o nových podobách organizace a obsahu nejen městského prostoru.

Podle strukturalistické teorie je význam znaku vyvozován jednak z jeho kontextu (syntagmatická dimenze) a jednak ze skupiny, k níž přináleží (paradigmatická dimenze). Stěžejním konceptem strukturalistů je pak koncept binárních opozic, které strukturují naše chápání světa skrze chápání významu znaků. V sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století podrobil strukturalisty silné kritice zejména Jacques Derrida (1997) a jeho následovníci ve snaze poukázat na svazující a opresivní důsledky života v „binárních opozicích“ (muž/žena, bílý/černý, bohatý/chudý atd.), a to svým konceptem „dekonstrukce“. Troufám si tvrdit, že díky novým technologiím zažíváme v současnosti druhou vlnu dekonstrukce významů, v níž se rozmazávají a mlží tradiční koncepty jako přítel/nepřítel, válka/mír, veřejný/soukromý, svoboda/kontrola, reálný/virtuální, pravidlo/výjimka apod. Společné chápání významů je přitom pro život člověka ve společnosti klíčové. Když se významy míchají a mlží, komunikace se komplikuje a spolu s ní i možnosti společného rozhodování, na němž je fungování města postaveno.

Digitální technologie narušily tradiční vnímání prostoru a času. Popřely základní opozice, které doposud strukturovaly nejen náš životní prostor, ale také naše aktivity v něm. Vezměme si například tyto dichotomie: přítomnost/nepřítomnost, tady/tam, blízko/daleko, uvnitř/vně. Díky digitálním technologiím dokážeme být současně (ne) přítomni na více místech najednou. Díky rychlosti informace nás události vzdálené zasahují, jako by se udály přímo před našima očima. Strach a otázky bezpečnosti tak často v městských prostorech explodují, aniž by měly bezprostřední příčinu. Mlžení významů tak přeneseně spoluvytváří náš městský prostor a participuje na jeho organizaci, řízení i prožívání.

Tolik krátce k načrtnutí výchozího bodu mé argumentace. Postoupíme-li dále, tedy k diskusi o revitalizaci veřejných prostranství v centrech měst, narazíme hned na tři terminologické problémy, resp. na rozdílné chápání významu pojmů. Jaký je

rozdíl mezi *prostranstvím* a *prostorem*? Jak definovat slovo *veřejný*? A co si máme představit pod pojmem *revitalizace*? Na začátku jakékoli (ať již akademické, či veřejné) diskuse ohledně podoby center našich měst je potřeba chápání těchto pojmů sladit. Neučiníme-li tak, budou dost pravděpodobně důvodem jejího neúspěchu nikoli názorové a koncepční neshody, nýbrž komunikační šumy.

9.1 Prostor/prostranství

Termín *veřejný prostor* je hojně užívaný, jeho význam ovšem není pevně definován, ukotven. Jeho konotace ve vědeckém diskurzu jsou tedy závislé na oboru, v němž je používán. Pro některé může označovat náměstí, ulici, park, stát či město stejně jako média, internet či občanskou společnost. Urbanisté a krajinní architekti jej chápou primárně jako fyzický prostor (prostranství) a zajímá je jeho interakce s lidmi, sociologové města diskutují veřejný prostor v kontextu sociální dynamiky, sociální geografové a politologové jej zkoumají v kontextu občanské společnosti a lidských práv. Výraz *space* označuje v angličtině jak prostranství, tak prostor, tedy jak hmotnou, tak nehmotnou podstatu veřejného prostoru. V češtině užíváme k označení fyzických atributů veřejného prostoru výraz *prostranství*, resp. veřejné prostranství. Podle Thomase (1991) je veřejné prostranství (*space*) pouze jednou částí, fyzickou manifestací, veřejného prostoru (*realm*). Pro porozumění tématu revitalizace městských center (a následujícímu textu) je nutné toto volné užívání základního pojmu zakotvit:

- veřejné *prostranství* (*public space*) je *forma*, veřejný *prostor* (*public realm*) je *obsah* – spojené nádoby, hardware a software;
- obsah je „co“, forma je „jak“;
- obsah je hmota, látka; forma je vnitřní organizace obsahu;
- obsah je dynamická stránka celku (systému), zatímco forma je soustavou stabilních vztahů k předmětu.

Je tedy jasné, že městský veřejný prostor se neobejde bez prostranství, stejně jako se veřejné prostranství neobejde bez veřejného prostoru. Budu-li tedy v následujícím textu akcentovat fyzické atributy veřejného prostoru, použiji termín *prostranství*, ve všech ostatních případech budu hovořit o prostoru jako sloučenině obou, hmotných i nehmotných, prvků.

Nesoulad obou složek vede v horším případě k nefunkčnosti veřejného prostoru, v tom lepším k přirozenému „odhození“ staré formy a ke vzniku formy nové, lépe odpovídající rozvinutému obsahu – tedy k *revitalizaci*. Chceme-li měnit design městských prostranství, musíme si především položit otázku, čím chceme tato naplnit. Změna formy jde totiž ruku v ruce se změnou obsahu. Na starém hardwaru nový

software nepoběží. Shodnout se na vizi, resp. revitalizaci veřejného prostranství je však v realu stále těžší. Mimo jiné i proto, že *revitalizace* sama o sobě představuje další problematický pojem.

9.2 Veřejný/soukromý

Mehta (2014) je přesvědčen, že zatímco dříve lidé záviseli na veřejném prostranství z důvodu uspokojení základních potřeb, dnes náměstí a tržiště zajišťují spíše jejich sociální a psychologické potřeby. Kvalitní veřejný prostor ve městech tak podle něj musí být především vnímavý, demokratický a smysluplný, tedy naplněný nějakým významem. Hlavní rolí veřejného prostoru je podle něj socializace. Thomas (1991) identifikuje čtyři sociální role veřejného prostoru: 1. aréna veřejného života; 2. místo setkávání různých sociálních skupin; 3. prostor pro zobrazování symbolů; 4. součást komunikačního systému mezi různými městskými aktivitami. Z toho podle Mehty (2014) vyplývá následující: kvalitní veřejný prostor je *dostupný* a *otevřený*, *smysluplný* svým designem a aktivitami, které podněcuje; vytváří pocity *bezpečí* a fyzického, smyslového a ekologického *komfortu*.

Podle Sorkina (1992) definuje veřejný prostor především to, čím *není*: soukromý prostor. Jak vidíme, existence kolektivního chápání binárních opozic je pro tento typ definice klíčová. Druhá vlna dekonstrukce však takovýto způsob myšlení komplikuje. Jak upozorňuje dlouholetý pozorovatel a kritik současné podoby demokracie, filosof Giorgio Agamben (2016), zatímco klasického řeckého občana definovala dichotomie soukromý/veřejný, kdy *oikos* představoval místo reproduktivního, tedy soukromého života a *polis* bylo místem pro politickou aktivitu, dnešní občan se posouvá do jakési „zóny neurčitosti“ *mezi* soukromým a veřejným, kde není možné jasně určit hranice. Setkáváme se tak s tzv. *semiveřejnými prostory* (např. nákupní centra) a *privatizací* veřejného prostoru. Přitom podle Sorkinovy definice je právě privatizace koncem veřejného prostoru. Není totiž možné definovat veřejný prostor jako prostor otevřený, sociální a zároveň jej zpřístupňovat jen někomu. A to přesně se v privatizovaných, resp. semiveřejných prostorech děje.

Mizení veřejného prostoru je současnou teorií urbanismu, ale nejen tou, silně reflektováno (viz např. Ouředníček, Špačková, Novák, 2013). Hrozí totiž, že město jako prostor otevřený komunitám se stane směsicí tzv. *gated communities* – uzavřených rezidenčních komunit. Ty jsou jejich obyvateli chápány jako bezpečné, ovšem depolitizované prostory. Nemají veřejné prostory, a dokonce jsou v nich občanská práva do značné míry popírána restrikcí pohybu. V protikladu k ideji *polis*, a sice že existuje cosi, co je pro všechny občany společné, tedy cosi, co mohou sdílet, jsou

gated communities součástí procesu privatizace, který naopak souvisí se silícím skepticizmem ohledně schopností státu dohlížet na pořádek v ulicích a chránit majetek a životy svých občanů a silícím přesvědčením, že občané se mohou ochránit nejlépe sami (Dillon, 1994).

Podle studie Nemétha a Schmidta (2011) jsou však veřejná prostranství v soukromém vlastnictví (nákupní centra, parky, hřiště apod.) stále častěji místy, z nichž se veřejný prostor ve skutečnosti vytrácí. Dochází zde v mnohem větší míře k omezování sociální interakce, k nihilizaci občanských svobod a k exkluzi nežádoucích skupin. Autoři ve svém výzkumu zjišťují, že veřejné prostory v soukromém vlastnictví jsou většinou nikoli otevřené, ale exkluzivní, a že jejich hlavním znakem není interakce, ale kontrola. Jinými slovy, manažeři veřejných prostranství v soukromém vlastnictví mnohem více tíhnou k používání policejních a dohledových prvků kontroly chování uživatelů daného prostranství (CCTV, řád užívání, restriktivní cedule, ochranka atd.).

Ve své pozoruhodné studii nazvané *Retailising Space Architecture* se Mattias Kärrholm (2012) zabývá procesem plánování západoevropských měst a jejich architekturou od konce 19. století a ukazuje, jak byli tehdejší urbanisté fascinováni „synchronizujícími strategiemi“, tj. synchronizováním lidí, jejich aktivit a dopravních toků za jediným účelem – efektivitou výroby. Veškeré plánování a výstavba velkých měst se soustředily na přetavení materiálního světa v předvídatelné, hladce a podle plánu fungující prostředí. Předpisy územního plánování přiřazovaly jednotlivým oblastem města specifické funkce, čímž docházelo k vytváření homogenizovaných, předvídatelných a synchronizovaných prostranství, v nichž měla každá aktivita předem určené místo. Postupně tak utichla Lefebvreova (2004) idea rytmů městského života jako *symfonie* – ulice, náměstí, parky současných měst zpívají jednohlasem odpovídajícím jejich funkci.

Komericializace a homogenizace velkých částí městských center navíc vede k tomu, že aktivity, které dříve stmelovaly a elektrizovaly komunitní život a zasévaly v něm semínka změn jako dětské hry, pouliční umělci, festivaly či lokální spolky, jsou z těchto míst vytlačovány. Stejně jako další skupina – ne-konzumenti (non-consumers). Jak si všímá Sibley (1995), hranice mezi konzumující a nekonzumující veřejností se posilují, přičemž ne-konzumace je vnímána jako forma deviace spolu s tím, jak se komerční (tedy ke konzumaci určené) prostory v centrech měst rozšiřují na úkor prostorů veřejných. Ke stejnému závěru došel v českém kontextu například Pavel Pospěch (2015) ve svém výzkumu zaměřeném na regulování prostorů nákupních center prostřednictvím průmyslových kamer, lokálních nařízení a směrnic a architektonického designu. Tyto nástroje odlišují nákupní centra a komerční zóny od tradičních městských veřejných prostranství, neboť označují a vylučují všechny, kdo nevyhovují představě ideálního konzumenta, zejména tedy bezdomovce a mládež

ohrožující regulovaný prostor již pouze svým potenciálním chováním porušujícím pravidla.

Stát blahobytu je tak stále více chápán jako *system řízení rizik* soustředující se nikoli na sociální blahobyt komunit, ale na lokalizaci a kontrolu chování a možného jednání rizikových „ne-občanů“. Phil Scraton (2004) tento trend nazývá „autoritářskou obrodou“ (authoritarian renewal), při níž se původně homogenní státní občanství kouskuje, rozpadá, občané se dělí do skupin, z nichž některé jsou preventivně profilovány, sledovány, zatímco jiné nikoli. Právo je tímto způsobem používáno k potlačení práv. „Vnitřní nepřítel“, osoby označené za rizikové, bezcenné, bezprizorní – Afroameričané v New Orleans, obtížní obyvatelé pařížských *banlieus*, Romové tábořící na předměstích Neapole či Říma, obyvatelé brazilských *favel* na okrajích turisticky atraktivních míst, žebráci, bezdomovci, pouliční prodavači – jsou nechány napospas, napadány, násilně vylučovány. Tuto strategii „vymístování“ určitých skupin obyvatelstva z center měst a veřejných prostranství, která je důsledkem jejich privatizace, dále v českém kontextu popsali např. Hejnal (2013a, 2013b, 2014) nebo Vašát, Gibas a Poláková (2017).

David Sibley (1995, s. XV) vnímá tyto tendence jako sociální důsledek určité urbanistické politiky *společnosti vyloučení* a vysvětluje: „Jelikož se moc ve společnosti projevuje monopolizací prostoru a odsouváním slabších skupin do jeho okrajových částí, měl by se každý text zabývající se sociální geografii kapitalismu věnovat také otázce vyloučení.“ Vyloučení probíhá podle Sibleyho ve společnosti často rutinně, bez povšimnutí, což z něj činí opravdu vážný problém. Podle Grahama (2011) tak utopistické sny o inkluzivní blahobytné společnosti často metamorfózuji do reality společnosti exkluzivní, založené na trestající a preventivní kontrole.

Tyto trendy dokazují, jak nezbytné je trvat na ideji „veřejného“ (nejen) v městských centrech. Jak důležité je evaluovat kvalitu veřejného prostoru v rámci veřejného prostranství. Pokud se budeme zabývat pouze formou a obsah nám zmizí, resp. degeneruje, stanou se z našich měst tábory – místa, kde suverénní moc činí z výjimek pravidla (Agamben, 2005). Zajímavá je v tomto kontextu opět studie Nemétha a Schmidta (2011), na jejímž základě autoři navrhuji konceptuální model evaluace kvality veřejného prostranství, který definuje „veřejné“ (publicness) jako vztah mezi vlastnictvím, managementem a užíváním/uživateli daného prostranství. Jako nástroj evaluace doporučují tzv. *index designu veřejného prostoru* (public space index, PSI), který udává kvalitu veřejného prostoru na základě následujících parametrů: 1. nařízení a pravidla upravující užívání prostranství; 2. přítomnost dohledu a kontroly; 3. design a vzhled architektonických prvků diktujících správné chování; 4. omezení vstupu a prostorová separace za účelem kontroly prostranství.

Podle Madanipoura (1999) má „veřejné“ tři dimenze: *dostupnost* (access) prostoru a aktivit, které se v něm odehrávají; *agency* – přítomnost kontrolních a rozhodovacích

složek a *cíle* (interests), tedy ty, na něž aktivity v daném prostoru míří. Kohn (2004) ve stejném duchu rozlišuje následující dimenze: vlastnictví, dostupnost a intersubektivitu (typy interakcí a podnětů, které prostranství nabízí).

Právě dnes, kdy veřejný prostor v našich městech čelí náporu privatizace, měli by se městští designéři a architekti soustředit spíše na podporu a tvorbu podmínek pro rozkvet veřejného *života* místo omezeného soustředění na veřejná *prostranství*.

9.3 Revitalizace: obnova či oživení?

Původním významem slova revitalizace je *obnova* či *oživení*. Obnova znamená návrat k původnímu tvaru, oživení pak návrat života. Již zde vidíme první rozpor, který musejí všechny zúčastněné strany procesu revitalizace městských center řešit. Chceme se *vracet* k původnímu nebo *adaptovat* zastaralé na nové potřeby? Chceme skutečně *oživovat* centra měst, tj. zaplnit je lidmi, aktivitami, dynamikou? Jakkoli provokativně mohou tyto otázky znít, míří k podstatě problému revitalizace veřejných prostranství jakožto *multi-level* a *multi-actor* procesu, a sice k identifikaci potřeb a artikulaci představ, resp. skutečných záměrů. Až příliš často se totiž v našem každodenním životě setkáváme s revitalizovanými (tj. obnovenými, upravenými, vyčištěnými) prostranstvími *bez* života. A až příliš často máme pocit, že je to normální, tedy, že to tak má být. Revitalizace veřejného prostranství se scvrkává v renovaci městského mobiliáře – v naleštěnou formu bez obsahu. To ale není revitalizace ve smyslu oživení, tedy návratu vitality. Vitalita neznamená pořádek. Vitalita je aktivita, hemžení, rojení, skotačení a štěbetání. Základními elementy vitality jsou podle Gehla (2000), Jacobsové (1961), Attoea a Logana (1989) či Maase (1984) lidé a prostranství, v nichž se odehrávají jejich každodenní aktivity a kde probíhá interakce.

Jak ale určit kvalitu či míru vitality městských prostranství? Studie zkoumající tento problém kvalitativní optikou se zaměřují na estetickou či vizuální složku (Landry, 2016) či na zajištění zdravého životního stylu, tedy na místa pro odpočinek (March et al., 2012). V těchto studiích se nejčastěji využívá terénního výzkumu prostřednictvím pozorování a dotazování (Filion a Hammond, 2003; Wu, J. et al., 2018). Mají-li být tyto kvalitativní přístupy objektivní, je však nutné doplnit sledování o další relevantní data, jako např. dostupnost, aktivity rezidentů, ekonomická konektivita, pohostinnost či sociální péče. Tyto metody jsou ale časově velmi náročné a reprezentativnost získaných dat bývá často zpochybňována (Yue et al., 2014; Lu et al., 2017). Stále častěji se tak výzkumy vitality současných měst odvracejí od *evaluace k měření*, neboť jedním ze znaků vitality je i množství lidí na určitém místě v určitý čas (Jacobs, 1961; Montgomery, 1998). Velkým pomocníkem jsou v tomto směru rychle

se rozvíjející informační a komunikační technologie schopné zachytit, tedy sledovat přesnou denní aktivitu velkého množství rezidentů na daném místě (Lu et al., 2017; Chi et al., 2015; Li et al., 2015). Další výzkumný nástroj pak představují mobilní technologie, které jakožto lokativní média poskytují další cenná, protože *in situ* data (Yue et al., 2017; Wu, C. et al., 2018; Wu, J. et al., 2018).

Stále častěji se tedy ve studiích městské vitality setkáváme s využitím konceptu Big Data a s přesvědčením, že rozložení hustoty obyvatelstva je ukazatelem vitality, tedy že vitalita místa může být měřena počtem lidí, které přiláká (Yue et al., 2017). To je ovšem velmi krátkozraké a povrchní přesvědčení. Urbánní sociologie chápe městskou vitalitu jako soubor více druhů vitality: ekonomické, sociální, kulturní. Neznamená to ovšem, že by jako taková byla pouhou prostorovou reprezentací ekonomických, sociálních a kulturních aktivit. Jane Jacobsová (1961) uvádí čtyři důležité faktory městské vitality: míchání prostorových funkcí, větší množství malých rezidenčních oblastí, bohaté historické centrum a husté osídlení. Gehl (2000) se zaměřuje na každodenní sociální interakci lidí v městském prostředí a akcentuje tři základní předpoklady vitality: míchání prostorových funkcí, pomalá doprava a otevřené obytné bloky. Pro Katze et al. (1994) jsou zásadními faktory ovlivňujícími městskou vitalitu kompaktní prostor, podmínky pro pěší a adekvátní hustota zástavby. Také Adedeji a Fadamiro (2015) zdůrazňují přívětivost veřejného prostranství vůči chodcům, jeho vizuálně příjemný design a dopravní bezpečnost.

Jak tedy vidíme, nejen kvantitativní (snadno měřitelné), ale i kvalitativní proměnné (hůře měřitelné) ve smyslu pocitů z daného prostoru, sensorických vjemů a atmosféry – jakýsi *genius loci* – jsou významnými indikátory kvality veřejných prostranství, na něž je nutné myslet nejen při plánování výstavby, ale i při plánování revitalizace. Suma sumárum, chceme-li vytvořit kvalitní veřejný *prostor*, musíme z něj vytvořit *místo*, resp. jeho forma i obsah by měly kolemjdoucí pobízet k zastavení – k pauze v pohybu – neboť právě tehdy se prostor mění na místo, familiární, blízké, oblíbené (Tuan, 1977). Kvalitu veřejného prostranství totiž neurčuje to, kolik lidí jím *projde*, ale kolik lidí se v něm *zastaví*.

Místo je tam, kde je pauza naplněna objekty a pocity. Vitální veřejná prostranství jsou jak prostorem pro jedny, tak místem každodenních aktivit pro druhé. Stále tedy platí, že počet lidí na veřejném prostranství nemůže být dostatečným měřítkem jeho vitality. Musíme pátrat hlouběji a ptát se, co zde lidé dělají, jaký vztah k němu mají, co je nutí se zde zastavit? Zácpy? Davy turistů? Nákupní centra? Nebo lavičky, u nichž se potkají s přáteli, park, kde si mohou na chvíli oddechnout, kavárna, kde si dají každý den svou ranní kávu a přečtou si noviny? Stromy a fontány, které nabídnou klid a příjemné klima? Zahrady, kde mohou být sami, ale kde se také mohou potkávat s ostatními? Jakákoli revitalizace musí tedy vést k oživení/obnově funkce prostranství jako veřejného prostoru, nikoli k opravě funkčnosti mobiliáře.

Následující řádky se tedy zaměří na to, čím jsou dnes veřejná prostranství naplněna – na veřejný městský prostor jakožto obsah (každodenní aktivity a interakce lidí) – a na možné způsoby jeho revitalizace ve světle boomu nových technologií.

9.4 Bezpečí vs. svoboda

Za privatizací, exkluzí, svazováním restrikcemi a všudypřítomným dohledem, tedy trendy, které jsme doposud sledovali a označili za maligní, stojí jednoduchá dichotomie: bezpečí vs. svoboda. Jak poznamenal Tuan (1977, s. 3), „místo je bezpečí, prostor je svoboda. Jsme upoutáni k jednomu a toužíme po druhém“. Odvěký dynamický vztah, nekončící boj uvnitř nás samých, uvnitř našich měst. Pomyslným jazýčkem na vahách je přitom *strach*.

Zajímavým příspěvkem do diskuse o rostoucí úloze bezpečí v současné společnosti a o dopadech tohoto fenoménu na architekturu nejen našich měst jsou práce Nan Ellinové (1996, 1997, 2001, 2006). Strach hrál podle Ellinové významnou roli při budování měst od počátku historie lidstva. Od prvních jeskyní a rurálních obydlí po vysoké mrakodrapy hledal člověk úkryt před bouřkou, mrazem či horkem. Spojováním obydlí si lidé vzájemně poskytovali pomoc při obraně před nepřáteli. Naše potřeba ochrany se ovšem podle Ellinové stále vyvíjela, a tak časem již pouhá koncentrace lidí k obraně nestačila. Zdroje ohrožení začaly vybuchovat i uvnitř měst samotných a lidé se začali bát jeden druhého. Faktor strachu podle ní v posledních desetiletích značně stoupl, měřeno počtem uzamčených aut, domovních dveří, bezpečnostních systémů, popularitou uzavřených rezidenčních komunit, počtem legálně držaných zbraní a monitorovacími systémy namířenými na veřejný prostor, nemluvě o záplavě katastrofických zpráv šířených médii. Důvody našeho zesíleného pocitu ohrožení nachází Ellinová v akceleraci změn v našich životech a mizení veřejného prostoru, ve zvětšující se propasti mezi bohatými a chudými a v sílícím vlivu moderních technologií.

Strach byl podle Ellinové (2001) potlačován vědeckými způsoby, což mělo za následek zvláštní typ reakcí jako odpovědi na postmoderní strach: 1. retribalizaci (hledání kořenů, návrat ke starým zvykům, vynalézání „nových“ tradic, v architektuře pak ožívování lokálních tradičních stylů), 2. nostalgii (návrat k minulosti, tradičním hodnotám, institucím, přírodě) a 3. eskapismus (extrémnější forma odklonu od širší komunity či úteků do fantastických světů).¹⁷

¹⁷ V urbanismu se jedná např. o *gated communities*, tematické parky, zábavní, nákupní a rekreační komplexy.

Zvyšující se pocit ohrožení přeměnil podle Ellinové většinu veřejných prostranství ve městech v kontrolovaná a strážena místa. Veřejná odpočívadla, fontány s pitnou vodou, lavičky či neorganizovaná tržiště – ztělesňující vitalitu, nepředvídatelnost, spontaneitu a kreativitu uvnitř měst – neustále mizí. Lidé dnes podle Ellinové raději setrvávají doma. Aktivity, které dříve vykonávali venku, mohou dnes vykonávat uvnitř u svých počítačů a televizí. A pokud jdou ven, činí tak ve striktně kontrolovaných prostředích obchodních center, tematických parků či sportovních arén. Ven již zkrátka nechodíme proto, abychom se vnořili do anonymního městského davu toužící po nečekaných zážitcích či setkáních, charakteristickém to znaku dřívějšího městského života. Nečekané zážitky a setkání jsou přesně tím, co nechceme. Ven se chodí za specifickým účelem, se specifickou destinací v hlavě a s přesným povědomím o tom, kde zaparkujeme a s kým se setkáme.

V posledních letech náš strach umocnila destabilizace kategorií času a prostoru novými technologiemi – v mobilním světě je totiž i strach mobilní, tekutý – a po 11. září také příchod nového, neuchopitelného, a přitom všudypřítomného nepřítel.

Čím silnější je dohled a kontrola, tím méně se dá o prostoru hovořit jako o veřejném, resp. o kvalitním veřejném prostoru. Tolik akademická půda. V reálu se však setkáváme s opatřeními opačnými, tedy takovými, která (většinou z podnětu občanů, či „pro dobro“ občanů) veřejný prostor kontrolují a čistí. Jinými slovy strach vede ke kontrole, dohledu, „čištění“. Tedy, zatímco sociální vědci chápou privatizaci veřejného prostoru jako hrozbu, v praxi se používá jako „security measure“, záruka bezpečnosti, jako nástroj udržující „očištěnou komunitu“ (purified community) (Sennett, 1970). Jak si všímá Sibley (1995), prostorová očista (spatial purification) se stává hlavním znakem dnešní organizace sociálního prostoru.

Pokud tedy města charakterizoval odjakživa dynamický dualismus řád/chaos, bezpečí/svoboda, konformita/různost, pak výše popsané trendy naznačují odumírání jedné poloviny města. Imperativ bezpečnosti jako závoj strachu nastoluje řád, potírá nepořádek – pravidly svázaný tábor pohlcuje svobodomyšlnou agoru, města sílí, rozšiřují se, ovšem ztrácejí duši.

9.5 Neviditelný dohled

Nejlepší technologie je ta, kterou nevidíme. Vývojáři IT technologií dnes mají jediný úkol: nechat technologii zmizet. Ovšem to, že zmizí z našeho dohledu, neznamená, že neexistuje, že nedohlíží. Miniaturizace technologií dnes podle Kluitenberga (2006) vede k paradoxní situaci, a sice že se mohou objevit kdekoli, tedy i na místech, kde bychom je nečekali. Naše splývání s mobilními technologiemi způsobuje, že je bereme jako danost, přirozenou součást našeho života, našeho životního prostoru.

Nezpochybnujeme je, nehledáme je, stáváme se netečnými, a tedy mnohem zranitelnějšími.

Také Murakami Wood (2009, s. 262) si všímá této významné funkce technologie v naší každodennosti: „To, co se v dřívějším způsobu organizace prostoru chápalo jako dočasné či naprosto nepřijatelné, stává se dnes nepozoruhodným, obyčejným, normálním a tedy nezpochybnitelným.“ *Surveillance* (dohled) či *dataveillance* (management a třídění dat získaných sledováním) jsou chápány jako přínos, poskytování služeb (od zdravotní péče po vzdělání). Sledování lidí, jejich aktivit, srdečních rytmů a výrazů tváře se prezentuje jako veřejná služba. Ve většině případů nejsou data nijak zneužívána, jak ale Murakami Wood upozorňuje, pravděpodobnost, že se stejná praxe obrátí proti komukoli z nás, je stále vyšší. Jako příklad uvádí stále častější využívání CCTV na veřejných prostranstvích. Většina lidí jimi projde zcela anonymně, bez povšimnutí, nicméně někteří pozornost upoutají, ať již svým neobvyklým, tedy podezřelým chováním, či vizáží. Z této situace klíčí čtyři zásadní problémy, jimž musíme podle Murakamiho Wooda čelit nejen na veřejných prostranstvích našich měst, ale i v našem každodenním životě: problém potenciality, problém „zaměření“, problém anticipace a problém identifikátora.

Problém potenciality znamená, že v atmosféře všudypřítomné kontroly a dohledu ospravedlněných nezpochybnitelným imperativem bezpečí jsme všichni potenciálně podezřelí.

Problém zaměřování (targeting) souvisí s dlouhodobým trendem splývání vojenského a civilního využívání technologií kontroly, sledování, komunikace a simulace. Jak upozorňuje Graham (2011), kontrolní technologie původně určené pro vojenské účely se stávají nepostradatelnými pro bezmála všechny aspekty života a konzumu ve vyspělých průmyslových velkoměstech a komerční varianty těchto technologií se zpětně uplatňují ve službách armády. Tato stále více propojená zařízení poskytují nesmírné množství dat a informací, na jejichž vyhodnocení je zapotřebí vyspělých automatizovaných počítačových algoritmů. Na nich pak závisí, kdo nebo co bude označeno za „normální“, a tedy hodné *ochrany*, a kdo nebo co bude považováno za „abnormální“, a tedy maligní ohrožení hodné *zaměření*. Takovéto kontrolní technologie se podle Grahama ve stále větší míře vpíjejí do městského prostředí, jeho infrastruktury a každodenního života – jinak řečeno, stávají se městem.

Vyspělé kontrolní technologie známé pod označením C3I – *command, control, communications and information* – se zabydlují ve městech ve stále větší míře (často po nich volají sami obyvatelé). Trendem současnosti přitom jsou tzv. anticipatorní technologie schopné předvídat, předjímat potenciálně rizikové chování lidí. Zásadní roli v něm hraje proces „stopování“ (tracking). Velkoměsta jsou totiž stále více definována tím, nakolik jsou schopná detekovat nepřítele ještě dříve, než tak začne chápat on sám sebe. V tomto kontextu se tedy dnes pro každého z nás stává doslova

existenciální otázkou, jakým způsobem jsou cíle identifikovány a odlišeny od „ne-cílů“.

A tak se dostáváme k poslednímu problému, a sice k roli identifikátora potenciálně nebezpečných. Kdo rozhoduje o tom, do jaké kategorie budu zařazen? Zatímco dříve tuto roli vykonával „vládcé“, resp. autorita, dnes tuto funkci přebírá software. Nacházíme se tak v situaci, kdy počítače, resp. programátoři, resp. počítače schopné se samy učit (machine learning) nikoli kameramani ve skutečnosti vyhodnocují, co je a co není normální situace v každodenním životě lidí na určitém místě. Dlouhodobým pozorováním obvyklého chování a aktivit v dané lokalitě dokáží rozpoznat „abnormální“ jev, událost. Velmi rozporuplnou se zde stává např. technologie identifikace obličeje *face recognition*, která podle mnohých přispívá ve svých důsledcích k *morální panice*, tedy k přesvědčení, že určité tváře jsou předurčeny k páchání teroru a zla. Der Derian (2009) v této souvislosti hovoří o moci nového typu, která nemá podle jeho slov problém vidět nás, ovšem my máme velký problém vidět ji – *power of surveillance*.

9.6 Automobilové války

Spojitost mezi globální geopolitikou paliv a městským životním stylem shledává Graham (2011) doslova akutní; suburbánní a exurbánní životní styl totiž podle něj utváří bezkonkurenční závislost na automobilech, resp. dodávkách ropy – závislost, která se stále zvyšuje spolu s tím, jak urbanizace v podobě tzv. sídelní kaše rozlévá město hluboko do prostoru venkova. Paradoxním ztělesněním amerického životního stylu a militarizované každodennosti je pro Grahama SUV,¹⁸ jehož prodej na počátku 21. století zastínil prodej konvenčních osobních automobilů.¹⁹ Graham chápe současný automobilismus v širším kontextu populární kultury, geopolitiky, vojenské strategie, energetické bezpečnosti, válek o přírodní zdroje atd. Je totiž podle něj zcela očividné, že SUV úzce souvisí se způsoby vedení války a s násilím ve společnosti. A nejen to, „SUV kultura“ přispívá podle Grahama k mizení veřejného prostoru, prosazování antidemokratických a autoritativních postupů v rámci městského života. Rétorika uživatelů, prodejců a výrobců SUV využívá podle Grahama militaristických analogií, aby navodila pocit, že městský život jako takový se rovná sociální formě darwinovské „války“, v níž, pokud chcete přežít, potřebujete disponovat specifickým typem vozidla. Vztah řidiče a města se scvrkává na setkání s nepřátelskou

¹⁸ Sport utility vehicle – sportovní užitkové vozidlo.

¹⁹ Paradoxní je přitom samotný ideál individualismu přinášející automobilistům jistou formu svobody – osvobození od setkávání se či závazků *vůči* světu kolem.

a nevyzpytatelnou *jinakostí*. Město za okýnkem se stává brutálním, hobbesovským prostorem ohrožení a strachu, zatímco automobil poskytuje mobilní, bezpečný a civilizovaný úkryt.

9.7 Mláďi a jeho „boj“ o město

Představa městských veřejných prostranství jako prostorů „čistých“ a bezpečných se niterně dotýká také další skupiny obyvatel města – mládeže. Tato věková kategorie tak nebojuje s liminalitou pouze ve smyslu sociálním – nachází se tzv. *in-between*, tedy někde mezi dětstvím a dospělostí, ani tady, ani tam – ale také ve smyslu prostorovém. Mládež našich měst bojuje kromě místa ve společenském uspořádání, tedy za svá práva, také o svůj prostor, resp. o svá prostranství, z nichž je systematicky vytlačována.

Ulice a náměstí současných měst jsou v zájmu bezpečnosti „čištěny“ od všech aktivit nesouvisejících s pohybem – tedy transitem – a i ty jsou vytlačovány ve prospěch automobilů či podléhají regulaci a kontrole. Britská studie z roku 2007 ukázala, že rádius, v němž se mohou děti kolem svých domovů volně pohybovat, se od sedmdesátých let minulého století sčvrkl o téměř 90 % (James, 2007). Abbott-Chapman a Robertson (2009, s. 421) citují spisovatelku Susy Smithovou, která popisovala své dětství v Británii ve čtyřicátých a padesátých letech minulého století: „S velkou vděčností vzpomínám na to, jak jsem si mohla venku hrát sama. Bylo to naprosto bezpečné a potloukat se samotní jsme brali jako samozřejmost.“ Tento pocit svobody a současně bezpečí je pocitem, který dnešní děti na ulicích měst jen tak nezažijí. Jak upozorňuje Maloneová (2002), městský prostor je ovládán „geografiemi moci“, které hodnoty a kulturu mladých chápou jako problém vyžadující regulaci. Jedná se tak o Saidovy (1979) *imaginativní geografie*, které v praxi demonizují mládež jako celek.

Kromě privatizace, purifikace a sekuritizace se tak ve městech setkáváme s dalším fenoménem, který z tamních prostranství činí prostory *bez* veřejnosti, a sice s *adultifikací*. Podle Maloneové (1999) se totiž veřejné prostory ve městech stávají prostory „pro dospělé“, přičemž mládež je nucena obývat místa „na okrajích“. Autorka tak rozlišuje *otevřený prostor*, v němž je diverzita akceptována a kde se mohou mladí lidé cítit příjemně, a *uzavřené prostory*, v nichž je konformita regulována takovým způsobem, že se zde mladí lidé cítí nepatříčně (*out of place*). Podle jejích slov lze kvalitu současných veřejných prostranství popsat jako proces přechodu od *otevřeného* k *uzavřenému* prostoru. Poflakování v nákupních centrech nahradilo pouliční hrátky. Driskel et al. (2008) tuto institucionalizovanou exkluzi mládeže nazývají *adultifikací* prostoru. Ve své studii o dospívání v New Yorku prováděli rozhovory

s teenagery a zajímalo je, kam spolu nejráději chodí. Téměř všichni označili park za nejoblíbenější, ale zároveň nejnebezpečnější místo. Svě vyloučení z veřejných prostranství si uvědomovali a poukazovali na to, že jejich design je určený především malým dětem a starým lidem. V takovémto designu však liminální kategorie mládeže jako těch, kteří nejsou ani malí, ani dospělí, nýbrž *in-between* nenachází své místo. Nemůžeme se tedy divit, že druhou nejčastější odpovědí byl MacDonald.

Velkou měrou k nelehké situaci mládeže uvnitř současných měst přispívají i moderní technologie kontroly a dohledu. Určené k odhalení či dokonce předvídání kriminálních aktivit vrhají tyto technologie na hloučky mladých podezření, aniž by k němu byl nějaký důvod, což vede k další exkluzi z veřejných či semiveřejných prostorů – volný pohyb bez podezření již není možný ani v nákupních centrech. Jak upozorňuje Shields (1989), nákupní centra vnesla do veřejného prostoru a každodenního života nevidaný stupeň dohledu s téměř Orwellovským laděním. V tomto kontrolovaném prostředí se teenageři nemající mnoho jiných možností, kde se scházet, stávají spolu s jinými „rizikovými“ skupinami terčem pozornosti ochranky. Přítom pouhá jejich přítomnost v místě vytváří deviaci (viz také Terzi a Tonnelat, 2017; Mitchell a Staeheli, 2006; Tonnelat, 2007). Na základě analýzy několika empirických studií teenagerských subkultur došel Sibley (1995) k zjištění, že jako ohrožení nejsou ve veřejných prostorech vnímáni dospělí muži, či neukázněné skupinky mladých *per se*, nýbrž jejich přítomnost v místech, která jsou chápána jako součást „normálního rodinného prostoru“. Vyloučení tak jsou podle Sibleyho neuvědomovaným znakem městského života, přičemž právě fakt, že exkluze probíhá bez povšimnutí, jaksi rutinně, z ní činí skutečně vážný, protože systémový problém.

Jakkoli se nám může zdát, že problematizace mládeže se týká především adolescentních gangů a že tato stigmatizace nezahrnuje mladé jako jednotlivce, musíme si uvědomit, že právě „grouping“, tedy sdružování, „být součástí“ skupiny, je pro tuto životní fázi klíčové. Jak připomínal Brown a Lohr (1987), adolescenti se identifikují s určitou skupinou nejen proto, aby tak rozvíjeli vlastní identitu a pozitivní *self concept*, ale také proto, aby se vymezili vůči rodičům a budovali svou vlastní autonomii. Samozřejmě, že v těchto skupinách může docházet k deviantnímu chování. Proto také Thornberry a Krohn (1997) upozorňovali, že jedním ze způsobů, jak se z (v mnoha ohledech přirozeně) deviantní mládeže může stát ještě deviantnější (a tedy skutečně riziková), je interakce s deviantními kamarády. Ironií tak je, že obvyklé zacházení s problémovou mládeží končí většinou jejím vyloučením z veřejných prostor do míst „na okraji“, kde se setkává s ostatními, které potkal stejný osud. Místo socializace a inkorporace tak mládež zažívá exkluzi a integraci se skutečně rizikovými skupinami.

Na základě svých diskusí s teenagery definoval Lieberg (1995) tři klíčová témata ve vztahu mládeže a města, resp. jeho veřejných prostranství v životě mladých:

1) učit se od města; 2) používat město jako jeviště; 3) opanovat a změnit město. Jak je vidět, mládež a dospělí mají mnoho společného a mohou se vzájemně mnohem naučit. Důležitým aspektem socializace v městském prostředí a zakoušení svobody v něm je *anonymita* (Lofland, 1973; Lieberg, 1995) – žít mezi cizími a přitom mít možnost seznámit se v průběhu krátkých setkání. Tato možnost slouží jako velmi důležitá sociální funkce, která učí teenagery identifikovat a kategorizovat cizí lidi, což je zásadní dovednost pro kontakt a spolupráci s ostatními. Spíše než segregace a exkluze pomáhá mladým získávat tyto sociální dovednosti integrace a inkluze.

9.8 Co s tím?

Jak vidíme, pro revitalizaci veřejného prostoru v našich městech pouhá obnova veřejných prostranství stačit nebude. Veřejný prostor je totiž nutné znovu *objevit*. A to nejen *pro* ty, kdo po něm volají, ale především *spolu s* nimi. Následující řádky tedy nastíní podobu nástrojů potřebných pro společnou stavbu, tvarování a ovlivňování veřejného prostoru uvnitř měst. Stěžejní myšlenkou v pozadí pak je idea Davida Harveyho (2012, s. XVI), který snil o tom, že zase nastane doba, kdy „ti, kdo město staví a udržují při životě, budou mít primární nárok na to, co stvořili, a že jedním z jejich požadavků bude, aby město tlouklo ve stejném rytmu jako jejich srdce.“

Tridib Banerjee (2001) ve své studii poukazuje na nelehkou pozici urbanistů, kteří se potýkají s rostoucí poptávkou po odpočinkových zónách, parcích, hřištích (pro děti i seniory), tedy otevřených prostorech různého typu na jedné straně, a neschopností lokálních municipalit na tyto požadavky reagovat formou komplexního plánování. Je tedy podle něj dost pravděpodobné, že těchto úkolů se bude ve stále větší míře ujímat prostřednictvím tzv. grassroots iniciativ neziskový či soukromý sektor, čímž se jen posílí fragmentace politického prostoru městských oblastí a zesílí boj o lokální kontrolu jejich veřejných prostranství. Jak jsme viděli, tyto nekoordinované aktivity mají tendenci ústít v exkluzi, kontrolu veřejných prostranství, zvýšený dohled a tvorbu uzavřených rezidenčních komunit. Kromě kritické analýzy budoucnosti veřejných městských prostranství proto Banerjee navrhuje jedenáct taktik či doporučení, která mají urbanisté následovat, chtějí-li se udržet ve „hře o veřejný prostor“ a zároveň se podílet na zvyšování jeho kvality:

1. Aktivně podporujte parky a otevřená prostranství.

Což neznamená pouze reagovat na iniciativy jiných, ale také být sami kreativní, zejména v hustě obydlených a zastavěných oblastech. Rozšiřujte chodníky, revitalizujte prostory pod silničními nadjezdy či na střeších parkovacích domů, dohlížejte na to, aby řešení byla oprávněná a spravedlivá.

2. Buďte mediátory v diskuzích mezi veřejným, soukromým a neziskovým sektorem. Společenské problémy by se měly řešit v rámci spolupráce všech tří sektorů. Urbanisté tak hrají klíčovou roli v definování kreativních řešení za specifických podmínek.

3. Revidujte existující standardy pro tvorbu a údržbu veřejných prostranství. Mnoho norem v této oblasti pochází z poloviny minulého století. Mají tak spíše podobu specifikačních vstupů a identifikujících zásad než na výstupy orientovaných výkonnostních kritérií, která mohou vyústit v kreativní alternativy jak pro soukromý, tak pro veřejný prostor. Urbanisté by měli tyto staré standardy přepsat.

4. Soustřeďte se spíše na koncept veřejného života než veřejného prostranství. Urbanisté tradičně ztotožňují veřejný život s veřejnými prostranstvími a z této premisy následně vycházejí principy územního plánování a urbanismu. Veřejný život zatím rozkvétá v privátních prostorách zábavních parků, kaváren, klubů, knihoven a na jiných „třetích místech“ (third places). Cílem urbanistů při jejich plánování městského designu, komunitních projektů a rozvoje smíšené zástavby by se měla stát pohostinnost veřejných prostranství.

5. Zabraňte zneužívání veřejného prostoru za účelem tvorby tzv. analogous cities.²⁰ Bojujte proti vytváření prostorů a spojení izolujících privilegovanou veřejnost a vylučujících veřejnost „ostatní“.

6. Obnovujte stárnoucí a upadající oblasti. Přeměňte obchůdky kolem hlavních ulic, zkomírající pod tlakem eshopů, v životaschopné veřejné prostory, v nichž bují veřejný život.

7. Podporujte maloobchodníky a rozmanitost „třetích míst“, v nichž bují veřejný život.

Zde si mohou urbanisté vzít příklad z Francie, kde vláda dotuje kavárny nabízející hudbu a jinou zábavu v komunitách, kde veřejný život strádá. Takovýto přístup totiž

²⁰ Toto je narážka na kapitolu Trevora Boddyho (1991) *Underground and Overhead: Building the Analogous City* v knize, již editoval M. Sorkin *Variations on a Theme park: The New American City and the End of Public Space*. Boddy v ní poukazuje na sílící tendenci ke konformitě, k níž nás nutí sám urbanistický design a již ztělesňují tzv. Analogická města (Analogous Cities), v nichž soukromé komerční prostory nevedou k diverzifikaci, ale spíše k uniformitě a konformní spotřebě. Ve jménu bezpečí a bezpečnosti budují soukromí developéři – s pomocí veřejných agentur – sítě podzemních tunelů, nadzemních mostů a chodníků, jimiž tyto izolované prostory propojují. Právě tato pavoučí síť soukromých spojení vytváří Boddyho Analogické město, či město plné nepřirozených, umělých prostorů, v nichž vládne stejnost a do nichž se chudí a nechtění nedostanou.

skvěle kombinuje podporu lokálního podnikání se stimulací veřejného a komunitního života.

8. Kreativně využívejte mechanismy jako „linkage fees“²¹ pro zlepšení kvality veřejných prostranství a veřejných aktivit.

San Francisco například vytvořilo z linkage fees fond na opravu a údržbu parků a prostranství. V Los Angeles developeři přispívají jistým procentem ze svých projektů na rozvoj pouličního umění. Ačkoli tyto poplatky vnímají developeři často jako autoritativní akt, naučili se je akceptovat jako cenu za podnikání.

9. Projektujte ulice jako veřejná prostranství.

Ulice a chodníky hrají ve veřejném životě města zásadní roli. Přesto je dnes v konvenčním územním plánování jejich design podřízen diktátu dopravy a parkovacích standardů a jsou chápány jako pouhý cirkulační prvek celého plánu.

10. Chápejte pohostinnost a veřejný život jako cíle při projektování ulic.

11. Reagujte na měnící se požadavky stále různorodější městské populace.

Přistěhovalci s sebou přinášejí nové nákupní zvyklosti, nové způsoby trávení volného času, neformální ekonomiku a závislost na veřejném prostoru. Právě oni jakožto členové minoritních etnických skupin v hojném počtu využívají parky, probouzejí pouliční život i obchod. Územní plány a obchodní regulace však tyto aktivity často potlačují. Pohostinnost veřejného prostoru a spontaneitu veřejného života mohou podpořit právě urbanisté tím, že tyto regulační praktiky změní.

Banerjee (2001) se, jak vidíme, soustředil na roli urbanistů v procesu tvorby a údržby městského veřejného prostoru. Z jeho doporučení jasně vyplývá, že revitalizovat veřejná prostranství nelze od stolu či počítače. Chceme-li veřejný prostor ve městě změnit, či udržet, nemůžeme jej jen *počítat a kreslit*. Musíme jej *(za)žít*. S tím souvisí znalost sociálních, ekonomických, psychologických, environmentálních i politických souvislostí. Pro kvalitní zpracování plánu revitalizace veřejného prostranství tak urbanisté, architekti a stavaři potřebují širší tým schopný postihnout plánované změny v jejich komplexitě. Bez kooperace to zkrátka nejde. Spolupráce však nemůže probíhat pouze na úrovni municipality, místní vlády, tedy rozhodovacího orgánu. Zadavatelem změny a jejím konečným uživatelem je totiž především městská veřejnost, tedy samotní obyvatelé města. Bez jejich zapojení do celého procesu nelze od revitalizace očekávat, že bude skutečně vitální. Participace je tak

²¹ Jedná se o druh místního poplatku, který jsou povinni platit developeři, a jenž je použit na rozvoj stávajících či výstavbu nových bytových jednotek, rezidenčních čtvrtí či podporu různých programů dostupného bydlení.

v dnešní době nejen základním principem celé myšlenky revitalizace, ale také nástrojem její realizace.

Cilliersová a Timmermans (2014) hovoří v této souvislosti o *kreativním participativním plánování* (creative participatory planning), v němž jsou klíčové dva kroky: 1) *identifikace stakeholderů* (každý projekt je totiž závislý na jiných stakeholderech a kvality lze dosáhnout pouze za účasti všech, které identifikujeme jako relevantní) a 2) *určení role stakeholderů* (určení rozhodovací autority a míry modifikace aktuálních rozvojových plánů s ohledem na potřeby a přání koncových uživatelů, tedy veřejnosti).

Co se týká identifikace stakeholderů, Cilliersová a Timmermans zdůrazňují, že veřejná prostranství jsou dějištěm aktivit různých skupin, které o sobě často vůbec nic neví. Stakeholdery by tak měli být jak *jednotlivci* (obyvatelé dané lokality), kteří dané místo užívají, mají na něm svůj zájem, či by byli poškozeni, kdyby toto zaniklo, tak *profesionální stakeholderi* s odbornými znalostmi (urbanisté, inženýři, projektanti, lokální autority, developeři, neziskové organizace a další dotčené skupiny).

Jak ovšem Cilliersová a Timmermans trefně poznamenávají, participace nemůže být vynucená. Závisí tedy na ochotě klíčových osob, ať již z důvodu zájmu, zvědavosti či společenské odpovědnosti. Identifikace stakeholderů pak podle názoru autorů musí probíhat *ad hoc* a reflektovat specifické výzvy, dimenze a problémy daného místa (stejně jako specifičnost stakeholderů a uživatelů samotných). Míra participace na jeho plánování pak podle Cilliersové a Timmermanse spoluurčuje kvalitu daného prostranství.

Nan Ellinová (2006) rozpracovala teorii tzv. *integrálního urbanismu* (Integral Urbanism), jež by měla nabídnout řešení, jak z urbanismu vymazat strach a vrátit do něj rozum, kreativitu a lidského ducha. V současném urbanismu totiž podle ní převládá tendence k reaktivním a preventivním opatřením, která ústí v sekuritizaci, privatizaci a purifikaci. Místo této architektury strachu tak Ellinová navrhuje proaktivní přístup k městskému prostoru, který nazývá právě integrálním urbanismem. Participace v něm hraje klíčovou roli při tvorbě komunity, v přesměrování chování obyvatel a v posilování a udržování heterogenity.

Ochota spolupracovat, resp. ochota použít nástroje participativního plánování na straně investora a ochota využít této nabídky na straně veřejnosti jsou přítom Achillovou patou celého přístupu, po němž teorie volá, ale praxe neslyší. Municipality totiž bojují jak s nezájmem občanů, tak se svým strachem, že se tito začnou zajímat. Participace je často noční můrou municipalit. A v tuto chvíli je nutné se znovu ptát: znamená revitalizace městských center skutečně otevření veřejného prostoru/prostranství všem? Návrat k přirozené anarchii města jako tržiště plného života (vitality), hemžení a aktivity? Znamená revitalizace veřejných prostranství také revitalizaci participace na jejím plánování? Jak konstatují Cilliersová a Timmermans

(2014), kvalitní veřejná prostranství mají smysl a funkci. Přitahuje-li lidi, znamená to, že místo je funkční. Obsahově prázdná (tedy beze smyslu, nesmyslná) veřejná prostranství, kde lidé nemají důvod se zastavit, natož tam jít, jsou z tohoto pohledu nefunkční.

Ve chvíli, kdy ochota spolupracovat z různých důvodů chybí, nabízí se ještě jiný typ nástroje, který může na první pohled vypadat antisystémově, ale ve skutečnosti má v občanské společnosti a jejím veřejném prostoru tradiční místo – kontrapolitika. Je-li veřejnost hluchá a netečná, je potřeba ji probudit. Rozhodně k tomu není potřeba násilí, stačí jemné štouchnutí. Stephen Graham (2011) nabízí jakožto řešení současného lobotomizovaného stavu veřejného prostoru a společenské angažovanosti šest strategií (counter-geographies): 1) odhalení a zviditelnění (*exposure*); 2) vzájemné srovnání (*juxtaposition*); 3) osvojení (*appropriation*); 4) zpochybnění (*jamming*); 5) zesměšnění (*satire*); 6) spolupráce (*collaboration*). Tyto strategie využívají digitální technologie, které podle Grahama stvořily nový životní prostor veřejnosti – virtuální komunity, sociální sítě a on-line aktivismus.

Z bludného kruhu nezájmu o potřeby a problémy měst je podle Grahama nutné vykročit, a to prostřednictvím tzv. *kontrapolitiky*, která bude tento proces zpochybňovat, bude se ptát, zda nově vznikající společenské a prostorové hranice a bezpečnostní strategie dosáhly i něčeho jiného, než že pouze roztočily šílený kolotoč strachu a izolace. Kosmopolitní představy bezpečnosti musejí být podle Grahama otevřeny, nebo dokonce založeny na *rozdílnosti* ve smyslu rozmanitosti a musejí působit proti přirozené tendenci překládat *rozdílnost* jako *nebezpečí*. Kontrapolitika a její strategie tak mohou přispět k revitalizaci veřejných prostranství jako identifikátoři problému a iniciátoři změny – jako adrenalin, který tělo probudí z letargie a donutí k činnosti.

Síla zde představených nástrojů (ať již jako formy rezistence nebo kooperace) spočívá především v tom, že vytyčují Lefebvreevy (1970) *liminální sociální prostory možností* (liminal social spaces of possibility), kde „něco jiného“ je nejen *možné*, ale přímo *nutné* pro definici revolučních trajektorií. Toto „něco jiného“ přitom podle Lefebvrea nutně nevyvěrá z nějakého připraveného plánu, ale jednoduše z každodenních činností, pocitů, přání a potřeb lidí hledajících ve svém životě smysl. Právě tyto praktiky podle něj vytvářejí *heterotopní prostory* (heterotopic spaces). Pro revitalizaci veřejných prostranství, resp. veřejného života ve městech nemusíme čekat na velkou revoluci, změna je možná v každém kratičkém okamžiku, při spontánních setkáních, kdy si různorodé heterotopní skupiny najednou uvědomí, byť na kratičkový moment, potenciál kolektivní akce stvořit „něco jiného“. Jinými slovy, stejně jako je součástí revitalizace veřejných prostranství výsadba stromů a květin, musí být jejím úkolem zasévat semínka spontaneity, z nichž vyrostou ostrůvky heterotopie a utvoří tak barevný, různorodý, tepající veřejný prostor.

Ti, kdo usilují o změnu veřejného prostoru, ať již jsou to akademici, umělci, aktivisté, sociální pracovníci, urbanisté či politici, setkávají se během svých snah s mnoha překážkami. Dvě nejzásadnější zmiňují Ellinová (2006) a Graham (2011). Podle Ellinové jde o typickou lidskou tendenci držet se osvědčeného a příliš neexperimentovat, což činí z jakékoli, byť prospěšné, změny velmi těžký úkol. Graham zase zmiňuje marginalitu takového úsilí, které není schopné ve veřejném prostoru silněji rezonovat, v důsledku čehož osloví jen zasvěcené a zanícené, zatímco širokou veřejnost zanechá chladnou. Chceme-li revitalizovat veřejná prostranství a veřejný život v nich, musíme především vyvolat zájem, diskusi a potřebu. V tomto smyslu se nám díky novým technologiím otevírají nové možnosti. Ano, stejné technologie, které podle zde zmiňovaných autorů přispívají či přímo způsobují konec veřejného prostoru v našich městech, mohou tento znovu objevit, oživit, obnovit – revitalizovat.

9.9 Hybridní prostor

Integrální urbanismus Nan Ellinové staví na participaci obyvatel měst. Jakkoli citlivý a inovativní tento koncept je, zůstává stále spíše „top-down“ přístupem, který zůstává bezzubým tváří v tvář neochotě politických elit, municipalit a stakeholderů. Mobilní technologie dávají angažované a koneckonců i té netečné veřejnosti do rukou specifický participativní nástroj, který své uživatele propojuje v čase a prostoru, poskytuje jim permanentní přístup k informacím a dává jejich hlasu zaznít v novém, *hybridním* prostoru.

Mobilní technologie vypustily internet z budov, kanceláří a pokojů ven na ulici, na náměstí, do parku a do přírody. V tzv. *post-desktop paradigmatu* (Diamantaki, 2014) se internet odpoutává z *místa*, tedy stolního počítače staticky připojeného k zásuvce, a uniká do fyzického *prostoru*. Stává se všudypřítomným, pervazivním, splývá s životem jako takovým a díky tendenci k miniaturizaci technologií také neviditelným, kterážto vlastnost, jak jsme viděli, má pro naše životy nedozírné důsledky. Přítomnost těchto mikrotechnologií si přestáváme uvědomovat. Internet se tedy díky mobilním technologiím stal „outdoor“, ale to není vše, stal se také mobilním a nositelným (wearable). „Když mizí tradiční distinkce mezi fyzickým a digitálním prostorem, objevuje se hybridní prostor, v němž již není nutné pro *připojení* fyzický prostor opouštět“ (de Souza e Silva, 2006, s. 264). Hybridní prostor je tedy prostorem, v němž mizí dualita online/offline a nahrazuje ji *online/offline hybridita* (Šimůnková, 2019). Hybridní prostor je prostorem lidské každodennosti a interakcí, prostorem, v němž fyzické a digitální splývá v jediné sociální prostředí utvořené mobilitou jeho uživatelů propojených skrz mobilní

technologie.²² Tato změna si bezpochyby zaslouží pozornost a hlubší zkoumání, neboť jak upozorňuje Gehman (2014), s příchodem hybridního prostoru již před sebou nemáme paralelní *reálné* a *virtuální*, ale zcela nový svět s novou realitou. Jinými slovy náš starý referenční rámec, platný od počátku lidské civilizace²³, mizí a takovýto extrém lze považovat za změnu vskutku dramatickou.

Důležitým rysem online/offline hybridity jako nového způsobu našeho *being in the world* je skutečnost, že přechody mezi aktivitami online a offline si neuvědomujeme. Mobilní přístroje se stávají součástí našeho těla, používáme je zcela automaticky, bez reflexe. Být v prostoru města online kdykoli a kdekoli se stává normou a potřebou. Konektivita se tak stává dalším indikátorem kvality veřejného prostranství. Hybridní prostory ve městech již nejsou proměnnou ale konstantou.

Kritice již byly moderní technologie podrobeny výše. Nyní se soustředíme na *možnosti*, které nám v souvislosti s veřejným prostorem ve městech a jeho revitalizační nabízejí.

De Souza e Silva (2006) považuje za velký přínos mobilních technologií tzv. lokativní média (location-awareness, location-based, GPS-based services), která nám podle ní umožňují fyzický prostor *znovuobjevovat*. Hybridní prostor je podle Souzy e Silvy svým způsobem vysvobozením člověka z jeho imobility hlášané technopessimisty jako konečný důsledek naší potřeby *bytí* online. Díky GPS můžeme objevovat dosud nepoznané kouty urbánního prostoru, můžeme se pohybovat venku, a přitom být online. Důsledkem tohoto spojení je zaplnění městského prostoru geowebem (system or user-generated spatial annotations and information), který jako digitální vrstva „překrývá“ (či doplňuje/rozšiřuje) konkrétní místa digitálními informacemi (layers of geo-coded data). To, co bylo dříve *digital-only* se dnes mísí s fyzickým díky lokativním technologiím, které získávají data z fyzického prostředí a doplňují je o data z digitální sítě. Jak poukazují de Souza e Silva a Gordon (2011), „nové technologie nám dávají povědomí o místech (locations) a místům zase povědomí o nás“. Ano, toto je *surveillance*, ovšem důležité je, *kdo* se dívá.

9.9.1 Možnosti participace v hybridním prostoru města

Prostory a místa (žitá a prožívaná) jsou podle Lefebvrea (1992) sociálními konstrukty a jako takové mohou být změněny interakcemi a sociálními praktikami, jež se v nich odehrávají. Nejen projektanti, ale sami obyvatelé mohou měnit veřejná prostranství,

²² Gehmann (2014) jej nazývá *skutečnou virtualitou* (real virtuality).

²³ Ke třem dimenzím prostoru a jedné dimenzi času musíme v hybridním prostoru přidat ještě dimenzi digitální.

a to tím, jak je (ne)obývají. Takto vlastně participují na jejich podobě jednoduše tím, jak v nich žijí své každodenní životy. Význam či smysl míst ve městech utvářejí podle Jensena (2009, s. 140) jejich *morfologické vlastnosti a pohyb*: „během svého pohybu lidé nejen město sledují, ale spíše je svou mobilitou, resp. jejími praktikami utvářejí.“ Tento typ participace můžeme nazvat *neuvědomovanou participací*, tedy participací *bytím*. Následující řádky se zaměří spíše na druhý typ participace – *participaci aktivní*, tedy participaci *žitím*.

Gehl (1987) navrhl v souvislosti s aktivitami ve veřejných městských prostorech jejich dělení na *nezbytné, dobrovolné a sociální*. Nezbytné aktivity jako cesta do práce či do školy probíhají rutinně a bez ohledu na kvalitu prostředí. Dobrovolné aktivity jako procházky či zastavení/pobývání v parku na lavičce se dějí pouze v případě, kdy dané prostředí splňuje optimální podmínky pro takovou činnost. Sociální aktivity potom vyžadují nejvyšší stupeň kvality okolního prostředí. Gehlův model tak potvrzuje fakt, že kvalitu veřejného prostranství nelze „měřit“ pouze počtem obyvatel či intenzitou pohybu v něm, ale že záleží i na *typu* aktivit, které se v něm odehrávají. A nejen to, podle tohoto modelu lze rozdělit znaky kvality veřejných prostranství na ty, díky nimž je daný prostor *funkční* – je používán –, a na ty, díky nimž je *smysluplný* – lidé se v něm cítí dobře a rádi se sem vrací, čímž naplníme předpoklady kvalitního veřejného prostoru podle Cilliersové a Timmermanse (2014).

Hybridní prostor – jakožto sloučenina vzniklá ze splynutí fyzického a virtuálního prostoru, resp. ze situace, kdy je fyzický prostor pokryt digitální vrstvou – vnáší do veřejných prostranství měst „hybridní mobilní praktiky“ (Šimůnková, 2019), při nichž se mísí aktivity *nezbytné s dobrovolnými a sociálními* na jednom místě a v jednom okamžiku. Během cesty do práce, do školy, do obchodu či k lékaři se mohou lidé socializovat, být v kontaktu s ostatními obyvateli měst, dokonce mohou hlasovat, komentovat, chatovat s radními, diskutovat, sdílet. Co činí hybridní prostor a mobilní technologie ideálním podhoubím pro participativní plánování je tedy fakt, že obyvatelé města mohou spolupracovat i „za pochodu“, tedy i při jiných každodenních činnostech. Díky permanentnímu připojení a mobilním aplikacím si mohou všimnout věcí a dění kolem sebe, zaznamenávat své dojmy, zkušenosti, nápady a především je sdílet s ostatními, aniž by je to časově či emocionálně zatěžovalo. Mohou dokonce v městském prostoru objevovat místa, o nichž neměli ani tušení. Důležité je samozřejmě sloveso „mohou“. Permanentní spojení má i své stinné stránky jako například nový druh sociální a prostorové absence, tzv. new absence (Šimůnková, 2019), kdy ačkoli s někým zdánlivě sdílíme stejný prostor (stůl v restauraci), pohroužení do sociálních sítí a internetu jsme de facto psychicky nepřítomni.

Faktem nicméně zůstává, že hybridní prostor nám nabízí nové možnosti přístupu k veřejnému prostoru našich měst a nové nástroje na znovuobjevení a revitalizaci městského prostředí. Díky lokativním médiím a mobilnímu připojení můžeme

objevovat venkovní prostor, a přitom být online. V hybridním městě má každé místo, každá budova, lavička, strom, kavárna, tedy každý prvek jeho morfologického uspořádání, svá geodata, díky nimž je identifikovatelné a je možné k němu v rámci geowebu přiřazovat data jiného druhu (obrazová, grafická, textová atd.), sdílet je a šířit – z *e-participace* se díky chytrým telefonům stává *m-participace* (Ertiö, 2015). Jinými slovy, mobilní technologie mění anonymní *prostory* měst na *místa* tím, že jim přiřazují významy, resp. spojují je s každodenními aktivitami, pocíty a postoji svých uživatelů. Hybridní prostor měst tak není abstraktním virtuálním prostředím nezávislým na lidském časoprostoru. Naopak, díky lokativním médiím jsou naše aktivity a pohyb v něm svázány s konkrétními místy v městském prostoru, čímž tento nabývá nových významů a stává se čitelnějším, potenciálně pochopitelnějším.

9.9.2 Mobilní aplikace jako nástroj participativního plánování

Od pouhého nástroje sběru a sdílení dat se mobilní aplikace postupem času a díky technologickému pokroku přeměnily v nástroj dialogu a konsensu (Nuojuua, 2009), díky němuž se obyvatelé měst mohou podílet na plánovacím procesu (Ertiö, 2015). Z jednosměrného toku dat od občanů k zastupitelstvu, či od zastupitelstva k občanům se stává tok obousměrný. Jinými slovy, zatímco dříve byli jedinými producenty informací o městském prostředí urbanisté, projektanti a jiní odborníci, dnes se díky informačním technologiím stávají zdrojem informací sami občané (Stratigea, Papadopoulou a Panagiotopoulou, 2015). Mobilní aplikace se stávají komunikačním nástrojem, nástrojem demokratického rozdělení moci, a sílí tak jejich sociální a politický potenciál. Kromě aplikací vytvořených municipalitami (např. MetroPulse) či vědeckými komunitami (např. ChangeExplorer)²⁴ se objevují i aplikace „občanské“ (civic apps), vytvářené samotnými obyvateli měst (Desouza, 2012; Desouza & Bhagwatwar, 2012).

Münster (2017) dělí formu participativního plánování pomocí informačních technologií do tří kategorií podle míry zapojení obyvatel na informační, konzultační a kolaborativní. Má-li plánování charakter informační, znamená to, že obyvatelé informují nebo jsou informováni o blízkých či budoucích projektech. Komunikace je v tomto případě jednosměrná. Konzultační forma participativního plánování chápe obyvatele jako „lokální odborníky“, tedy jako stakeholdery, kteří nejlépe znají prostor, v němž žijí. Cílem je získat od nich co nejvíce informací a ty pak použít při plánování konkrétního projektu (např. Stereopublic, Widenoise). Kolaborace je

²⁴ Další mobilní aplikace pro participativní plánování lze nalézt zde: <http://www.udg.org.uk/appse-for-urban-life-and-design-Smartphone-Apps-List>.

nejintenzivnější formou participativního plánování. Zde se náhodná, krátkodobá spolupráce mezi obyvateli města, jejich zastupiteli a stakeholdery mění v dlouhodobou a především společnou „misi“, při níž informace proudí obousměrně (např. Local Circles, Community PlanIt).

V hybridním prostoru se díky možnostem chytrých telefonů mění také povaha dat a informací, jež v obousměrném komunikačním toku mezi obyvateli a municipalitami proudí. Zatímco dříve tímto způsobem obyvatelé šířili spíše své osobní názory, dnes mohou sbírat „důkazy“, informovat o konkrétních problémech v aktuálním čase a na konkrétním místě, participovat na jejich řešení, a to pak zpětně hodnotit (např. aplikace SeeClickFix, FixMyStreet). A co víc, chytré telefony umožňují vnímat žitý prostor všemi smysly, resp. toto vnímání zaznamenávat. Z *landscape* se tak v hybridním prostoru stává *sensescape* a z mobilních telefonů prodloužení našich smyslů, *sensing machine*, nástroj hodnocení kvality městského prostředí, který integruje objektivní data a subjektivní pocity (Vasilikou, 2016). Kvalitu městského prostředí tak díky digitálním nositelným senzorům (wearables) můžeme evaluovat nejen na základě toho, co vidíme, ale především na základě toho, co při pohybu v daném prostředí cítíme. A to doslova. Městský prostor má své vůně, zápachy, teplotu, zvuky. Díky mobilním technologiím lze tyto příjemné či nepříjemné počitky zaznamenat do tzv. interaktivní sensorické mapy města, která může být velkým pomocníkem při jeho revitalizaci. Tento „emocionální“ přístup k městu je součástí širšího proudu tzv. emocionální kartografie (Nold, 2009) a tzv. urban emotions konceptu (Zeile et al., 2015), tedy přístupu, který se v urbánní sociologii objevuje od dob Baudelaireova „flaneura“, Debordova „dérivé“ či Lynchových „mentálních map“, ovšem na síle získává až díky mobilním technologiím.

Je s podivem, že stejné technologie, které zbavují města lidskosti, mohou do jejich útrob život a pocity vrátit. K tomu, aby bylo mobilní participativní plánování úspěšné, je zapotřebí splnit následující podmínky: 1) participace občanů od raných fází projektu plánování; 2) technologická gramotnost, resp. *know-how-to-handle* všech zúčastněných stran; 3) jasná představa o transformaci sesbíraných dat v konkrétní činy/změny a 4) směřování k tzv. *ongoing engagement* (Wilson et al., 2019), tedy trvalé angažovanosti občanů namísto sporadických konzultací.

Poslední bod nás přivádí opět na začátek přemítání o principech a podmínkách revitalizace městských center, a sice k myšlence, že na počátku všeho stojí uvědomění si problému (citlivost, všímavost a starost o své okolí) a ochota jej řešit, resp. participovat na jeho řešení – tedy ochota řešit problémy města participativními metodami.

Rozhodne-li se komunita daného města (tedy občané, stakeholderi a zastupitelé) využít k plánování, revitalizaci či managementu městského prostoru mobilní participativní aplikace, obvykle se hned na počátku setkají s problémem, jak svůj projekt veřejnosti prezentovat, vysvětlit, jak veřejnost oslovit, zaujmout, povzbudit k aktivitě

a udržet její pozornost. K tomuto účelu často využívají dva typy nástrojů, jimiž svou mobilní aplikaci rozšiřují: gamifikaci, v podobě různých odměn za informaci či participaci (body, úkoly, výzvy vedoucí k prožití jistého dobrodružství, výsledkové tabule, virtuální mince atd.) nebo hybridní hru, v níž je projekt přeměněn v misi a datamining probíhá v rámci herního narativu.

9.10 Město jako gameboard

Hybridní prostor je prostor doslova prošpikovaný technologiemi. Ty mohou mít povahu totalitní ve smyslu všudypřítomného dohledu, kontroly či exkluze, ale také hravou, osvobozující a socializující. Nezáleží přitom jen na „programátorovi“ a jeho intencích, ale také na uživateli/terčích daných technologií a jejich schopnosti potenciál technologie využít či kreativně zneužít (creative misuse). Hybridní prostor je podle Souzy e Silvy (2006), autorky jeho konceptualizace, především hravým (playful) a herním (playable) prostorem.

Podle Huiizingy (1968) není hra typickým znakem určitého vývojového stádia v lidském životě. Nehrají si pouze děti. Člověk je podle něj „hravý tvor“ – homo ludens. Hravost je stavem mysli, který umožňuje uniknout, byť jen na kratičkový okamžik, tlakům a tenzím každodenní reality. Hra je podle něj aktivita výjimečná, odehrávající se v tzv. magickém kruhu (magic circle) a jako taková je oddělená od „vážného“ života. Naproti tomu Fink (1960) ve své *Ontology of play* označuje hry za klíčovou součást našeho života, přičemž jeho dělení na vážný život a hru naprosto odmítá. Toto chápání hry a hravosti je pro pochopení hybridního prostoru jako nástroje participativního plánování klíčové. V hybridním prostoru se totiž možnosti a důvody ke hře vynořují kdykoli a kdekoli. Hravost se tak může stát *taktikou* obyvatel hybridního prostoru – taktikou, která v certeauovské terminologii odráží tlaky „mocných“, tedy *strategii*. Hrát si totiž můžeme i vážně. Můžeme si pohrávat se zavedeným řádem věcí, můžeme k tomu použít mobilní technologie a Grahamovy kontrageografie. Hra jako taktika se v hybridním prostoru mění z výjimečného okamžiku na permanentní, všudypřítomnou a interaktivní možnost – z proměnné se stává konstantou.

Nejryzejší způsob, jak se pohybovat v hybridním prostoru, je hrát HRGs²⁵ či tzv. *location-based games* (de Souza e Silva, 2006; de Souza e Silva a Sutko, 2008, 2009; Hjorth, 2011). Jedná se o mobilní hry, které se díky geolokačním technologiím neodehrávají ve fantastických prostorech herního narativu, ale přivádějí hráče přímo do fyzického prostoru města. Hráči jsou tak povzbuzováni k pohybu ve městě, namísto statického sezení u počítače, ale také k objevování nových míst či ožívování

²⁵ Hybrid reality games

míst zapomenutých. Navíc se jedná o tzv. multi-user games, tedy hry o více hráčích, kteří hraním utvářejí specifickou sociální komunitu. Místo v simulovaném virtuálním prostředí se tak hráči pohybují ve fyzickém světě, přičemž jejich pohyb se díky GPS přenáší do virtuální mapy. HRGs tak mění město v interaktivní hrací plochu. Hráči se procházejí městem sledující na svých mobilních zařízeních ostatní hráče, kteří jsou si plně vědomi toho, že jsou sledováni, čímž podle de Souzy e Silvy a Hjorthové (2009) dochází k unikátnímu spojení: hráčů navzájem a hráčů s jejich okolím. Prolinání fyzického a digitálního světa, tedy online i face-to-face komunikace, je ideálním kompromisem, který nezabavuje hráče jejich „lidských atributů“ a zároveň je obohacuje o nové vjemy a prožitky. Tyto hry jsou v současnosti úspěšně využívány k revitalizaci míst a komunit po celém světě či ke sběru dat a nápadů pro vědecký výzkum (urban games, serious games atd.). V HGRs přitom nejde primárně o příběh, ale o interakci mezi hráčem, fyzickým prostředím a ostatními hráči. Primárním cílem není vítězství či umístění, ale *zážitek* ze spontánních setkání, které hra iniciuje. HRGs tak mohou uvnitř měst revitalizovat jak skomírající autenticitu a spontaneitu, tak sociální blízkost (social proximity) – mohou naučit jejich obyvatele spolupracovat s neznámými lidmi, neboť v zápalu hry, jak zjistily de Souza e Silva a Shellerová (2014), tato bariéra mizí, a to zcela bezděčně. Tato nová situace otevírá cestu k novým způsobům vnímání městského prostoru, městské mobility a veřejného života.

HRGs mohou být využívány jako nástroj participativního plánování (Šimůnková, 2018). Ve formě mobilní aplikace, se správně zvoleným narativem a dobře mířeným marketingem mohou být diskusním fórem, komunikačním kanálem, nástrojem sběru dat i stmelující silou. HRGs mohou aktivizovat občany k participaci na řešení konkrétního akutního problému jejich města nebo na jeho dlouhodobé strategii. Sociální, komunitní a participativní charakter HRGs vede přitom k jisté formě smíření. Jakožto platforma, na níž se mohou v jeden okamžik (nehledě na zastaralá pravidla analogového časoprostoru) sejít různí lidé z různých míst, mohou HRGs měnit *kontrapolitiku* v *kolaboraci*, rebélii ve spolupráci, boj ve hru. Zároveň již ze svého principu HRGs naplňují veřejná prostranství měst aktivitou, a to doplňkovou a sociální, což samo o sobě (nehledě na herní narativ) dle Gehlova modelu zvyšuje jejich kvalitu.

Hravost jako *modus vivendi* hybridního prostoru, potažmo HRGs jako jeho nástroj, vnáší do městského života ještě jeden důležitý prvek, a sice nepředvídatelnost. Samozřejmě, život v dnešních velkoměstech je již tak dost nepředvídatelný. Na každém rohu číhá nebezpečí, problém či překvapení. Nepředvídatelnost je v dnešních městech potlačována jako nechtěný element. „V preindustriálních městech byl prostor chaotický, chování bylo řízené. V moderním městě je chování chaotické, prostor je řízený,“ všimla si v sedmdesátých letech minulého století Loflandová (1973, s. 82). Dnes je chaos potírán na všech úrovních. V uspořádaném, čistém, uklizeném, kontrolovaném prostoru měst a městeček 21. století je předvídatelnost

indikátorem kvality veřejného prostoru – mocně k ní přispívají právě anticipatorní technologie. Takový způsob myšlení o prostoru ovšem nevede k jeho revitalizaci, ale spíše dezinfekci a konzervaci. Hravá nepředvídatelnost je zdrojem heterotopie, po níž volal Lefebvre, heterogenity a vitální neuspořádanosti, jež chybí Ellinové (2006) a Loflandové (1973), a socializace, jak zmiňuje de Souza e Silva (2006). Tím, že změním městský prostor v hrací plochu, či přenesením hry z počítače do fyzického prostředí, změním familiární místa v neznámé oblasti, v nichž se díky mobilním technologiím potkají lidé, kteří by se normálně nepotkali. Hybridní prostor našich měst je tak především *sociálním prostorem* a jako takový má silný participativní potenciál. Zamýšlíme-li se nad revitalizací městských veřejných prostranství, musíme tato chápat novou perspektivou jako hybridní veřejné prostory.

Perspektiva městského prostoru jako prostoru hravého a herního, resp. využití mobilních technologií (aplikací, her apod.) k managementu veřejného prostoru a k jeho participativnímu plánování se zhmotnila v konceptech *Playable City* a *Playful City*, k nimž se přihlásila města jako Bristol, Soul, Austin, Melbourne, Sao Paulo ad.²⁶ Jejich cílem je především oživení komunitního života, vzkříšení zapomenutých a zchátralých oblastí či upozornění na akutní i chronické problémy daného města. Koncept *Playable City* doplňuje myšlenku *Smart City* tím, že upřednostňuje kouzlo náhodného, pohostinnost, vřelost a otevřenost namísto kalkulu a efektivnosti. Jak zmiňují Fischer a Hornecker (2017), koncept *Playable City* je postaven na myšlence, že hravé veřejné aktivity posilují identifikaci obyvatel s jejich městem, podporují kreativní využití veřejných prostředků a aktivní participaci veřejnosti na rozvoji města. Takové projekty mohou mít podobu interaktivních dokumentů (viz Gaudenzi, 2013; Šimůnek, 2014), pouličního umění, interaktivních smart instalací na veřejných prostranstvích, hravého městského designu, kreativního hackování či zneužívání smart city technologií (viz Nijholt, 2017) či právě aplikací a HRGs. Pro hraní v prostoru a jeho hackování či kreativní zneužívání je zapotřebí využít a „upravit“ již existující smart city prvky (senzory, CCTV, smart osvětlení apod.). Příkladem takovéto aropriace byla již v roce 2009 městská hra (urban game) s názvem *Treasure Hunt* vyvinutá ve Velké Británii. Úkolem hráčů bylo prozkoumávat městské oblasti a fotit co nejvíce CCTV kamer. Své fotografie pak v rámci herní aplikace nahrávali, čímž spoluvytvářeli mapu městského surveillance systému. Účelem této hry tedy bylo zvýšit povědomí obyvatel o dohledu, jehož jsou terčem. Novější verze této hry nazvaná *Camover* se odehrávala v ulicích Berlína v roce 2013.

Je-li hybridní prostor ze své podstaty *prostorem sociálním* a mobilní technologie jeho srdečním svalem a komunikačním nástrojem, není třeba pochybovat o jeho sociotvorném a inovativním potenciálu v oblasti veřejného prostoru měst. Interaktivní,

²⁶ Viz <https://www.playablecity.com>

participativní aplikace a hybridní hry jsou díky svému komunikačnímu a komunitnímu charakteru skvělým komunikačním kanálem, skrze nějž mohou všichni stakeholdeři diskutovat a prosazovat jakoukoli myšlenku, aktivitu či projekt veřejné povahy, stejně jako zpochybňovat zkostnatělé, staromódní či maligní stereotypy a zvyklosti. Virtuální komunity, sociální média, smart mobs (Rheingold 2003; Castells 2015), flash mobs (Molnár 2014) apod. tak ve veřejných prostranstvích měst testují limity svobodného shromažďování a posilují občanskou a politickou angažovanost jejich obyvatel. A to nejen těch s volebním právem, ale také teenagerů, neboť právě oni jsou v hybridním prostoru domorodci – *hybrid space natives*. Zatímco tedy Ling (2010) a Middaugh et al. (2017) hovořili o *mobile youth culture*, jejímž společným homogenizujícím znakem je příslušnost k mobilní generaci (ve smyslu mobility i používání mobilních technologií), se vznikem hybridního prostoru jsou to právě mladí našich měst, na nichž lze nejlépe pozorovat nové typicky adolescentní *hybridní praktiky* (Šimůnková, 2019), které je spojují nehledě na jejich geografickou, etnickou či kulturní vzdálenost do jedné *hybrid urban youth culture*.

9.10.1 Závěr jako začátek „něčeho jiného“

Veřejný prostor není pouze veřejné prostranství.

Revitalizace neznámá pouze obnovu.

Cílem revitalizace musí být přeměna prostranství v místa.

Prostorem lidé procházejí, v místech se zastavují a setrvávají – místo je pauza v pohybu.

Místo je tam, kde je pauza naplněna objekty, aktivitou, smysly a pocity – vitalitou.

Nové technologie nejsou pouze příčinou smrti veřejného prostoru – jsou také nadějí na jeho vzkříšení.

Město je mrtvé. Ať žije město!

9.11 Použité zdroje

Abbott-Chapman, J. a Robertson, M. (2009). Adolescents' favourite places: Redefining the boundaries between private and public space. *Space and Culture*, 12(4), s. 419–434.

Adedeji, J. A. a Fadamiro, J. A. (2015). Urban open space transition and management in Lagos, Nigeria. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 26(6), s. 951–965.

Agamben, G. (2005). *State of exception*. Chicago: University of Chicago Press.

- Agamben, G. (2016). From the state of control to the praxis of destituent power. In S. E. Wilmer a A. Žukauskaitė, eds., *Resisting biopolitics: Philosophical, political, and performative strategies* (s. 21–34). Oxford: Routledge.
- Attoe, W. a Logan, D. (1989). *American urban architecture: Catalysts in the design of cities*. Oakland, CA: University of California Press.
- Banerjee, T. (2001). The future of public space: Beyond invented streets and reinvented places. *Journal of the American Planning Association*, 67(1), s. 9–24.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity.
- Bauman, Z. (2005). Foreword. In B. Diken a C. B. Laustsen, eds., *The culture of exception: Sociology facing the camp* (s. vii–viii). Oxford: Routledge.
- Bentham, J. (1791). *Panopticon or the inspection-house*. London: T. Payne.
- Boddy, T. (1991). Underground and overhead: Building the analogous city. In M. Sorkin, ed., *Variations on a theme park: The new American city and the end of public space* (s. 123–153). New York: Hill and Wang.
- Brown, B. B. a Lohr, M. J. (1987). Peer-group affiliation and adolescent self-esteem: An integration of ego-identity and symbolic-interaction theories. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(1), s. 47–55.
- Castells, M. (2015). *Networks of outrage and hope. Social movements in the internet age* (2nd ed.). Cambridge: Polity Press.
- Cilliers, E. J. a Timmermans, W. (2014). The importance of creative participatory planning in the public place-making process. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 41(3), s. 413–429.
- Curry, M. R. (1998). *Digital places: Living with geographic information systems*. New York: Routledge.
- De Souza e Silva, A. (2006). From cyber to hybrid. *Mobile Technologies as interfaces of hybrid spaces*. *Space and Culture*, 9(3), s. 261–278.
- De Souza e Silva, A. a Sutko, D. M. (2008). Playing life and living play: How hybrid reality games reframe space, play, and the ordinary. *Critical Studies in Media Communication*, 25(5), s. 447–465.
- De Souza e Silva, A. a Sutko, D. M. (2009). *Digital cityscapes: Merging digital and urban playspaces*. New York: Peter Lang.
- De Souza e Silva, A. a Gordon, E. (2011). *Net Locality: Why location matters in a networked world*. Malden/Oxford: Wiley-Blackwell.
- De Souza e Silva, A. a Hjorth, L. (2009). Playful urban spaces. Historical approach to mobile games. *Simulation & Gaming*, 40(5), s. 602–625.
- De Souza e Silva, A. and Sheller, M., eds. (2014). *Mobility and locative media: Mobile communication in hybrid spaces*. Abingdon: Routledge.
- Der Derian, J. (2009). *Critical practices in international theory. Selected essays*. New York: Routledge.
- Derrida, J. (1997). *Of grammatology*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Desouza, K. (2012). *Challenge.gov: Using competitions and awards to spur innovation*. IBM Center for the Business of Government. Dostupné z: <http://www.businessofgovernment.org/report/challengegov-using-competitions-and-awards-spur-innovation> (staženo 23. 7. 2019).

- Desouza, K. a Bhagwatwar, A. (2012). Citizen apps to solve complex urban problems. *Journal of Urban Technology*, 19(3), s. 107–136.
- Diamantaki, K. (2014). The ambiguous construction of place and space. In U. Gehman a M. Reiche, eds., *Real Virtuality: About the destruction and multiplication of world* (s. 245–268). Bielefeld: Transcript-Verlag.
- Dillon, D. (1994). *Fortress America*. Planning, June, s. 8–12.
- Driskell, D. et al. (2008). Growing up in the New York: Youth space, citizenship, and community change in a hyperglobal city. *Environment and Planning A*, 40, s. 2831–2844.
- Ellin N. (1997). *Architecture of fear*. New York, NY: Princeton Architectural Press.
- Ellin, N. (1996). *Postmodern urbanism*. New York, NY: Princeton Architectural Press.
- Ellin, N. (2001). Thresholds of fear: Embracing the urban shadow. *Urban Studies*, 38(5–6), s. 869–883.
- Ellin, N. (2006). *Integral urbanism*. New York, NY: Routledge.
- Ertiö, T.-P. (2015). Participatory apps for urban planning – Space for improvement. *Planning Practice & Research*, 30(3), s. 303–332.
- Filion, P. a Hammond, K. (2003). Neighbourhood land use and performance: The evolution of neighbourhood morphology over the 20th century. *Environment and Urban Planning B*, 30, s. 271–296.
- Fink, E. (1960). The ontology of Play. *Philosophy Today*, 4(2), s. 95–109.
- Fischer, P. T. a Hornecker, E. (2017). Creating shared encounters through fixed and movable interfaces. In A. Nijholt, ed., *Playable cities, gaming media and social effects* (s. 163–185). Singapore: Springer.
- Gaudenzi, S. (2013). *The living documentary: From representing reality to co-creating reality in digital interactive documentary*. Doctoral dissertation. Goldsmiths (Centre for Cultural Studies), University of London.
- Gehl, J. (1987). *Life between buildings*. New York: Van Nostrand-Reinhold.
- Gehl, J. (2000). *New city spaces*. Danish Architectural Press: Copenhagen.
- Gehman, U. a Reiche, M., eds. (2014). *Real Virtuality: About the destruction and multiplication of world*. Bielefeld: Transcript-Verlag.
- Graham, S. (2011). *Cities under siege: The new military urbanism*. London: Verso.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities. From the right to the city to the urban revolution*. London: Verso.
- Hejnal, O. (2013a). Anachoristic homeless: Purification and transgression of public space. *Český lid*, 100(4), s. 449–467.
- Hejnal, O. (2013b). „Já si je najdu, ty vole. Dyt' máme furt stejný místa.“ Místa bezdomovců ve veřejném prostoru. *Lidé města*, 15(3), s. 419–441.
- Hejnal, O. (2014). „Naše ruiny jsou našim domovem“: Bezdomovci, domov a sociální organizace. *Sociální studia*, 11(4), s. 33–49.
- Hjorth, L. (2011). Mobile@game cultures: The place of urban mobile gaming. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 17(4), s. 357–371.
- Huizinga, J. (1968). *Homo Ludens: A study of the play element in culture*. Boston: Beacon Press.
- Chi, G., Liu, Y. a Wu, H. (2015). Ghost cities analysis based on positioning data in China. *Computer Science*, 68, s. 1150–1156.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York, NY: Random House.

- James, V. (2007). Lost in the concrete jungle. *Geographical Magazine*, 79(11), s. 34–38.
- Jensen, O. B. (2009). Flows of meaning, cultures of movements – Urban mobility as meaningful everyday life practice. *Mobilities*, 4(1), s. 139–158.
- Kährholm, M. (2012). Retailising space architecture. Retail and the territorialisation of public space. Aldershot: Ashgate.
- Katz, P., Scully, V. J., a Bressi, T. W., (1994). *The new urbanism: Toward an architecture of community* (Vol. 10). New York: McGraw-Hill.
- Kluitenberg, D. (2006). The network of waves. Living and acting in a hybrid space. open! Dostupné z: <http://www.onlineopen.org/the-network-of-waves> (staženo 23 čvc. 2019).
- Kohn, M. (2004). *Brave new neighbourhoods. The privatization of public space*. New York: Routledge.
- Landry, B. (2016). *Race, gender and class: Theory and methods of analysis*. New York, NY: Routledge.
- Lefebvre, H. (1970). *The Urban Revolution*. (2003 [1970]). The Urban Revolution. Minnesota, MN: University of Minnesota Press.
- Lefebvre, H. (1992). *The Production of Space*. Wiley-Blackwell.
- Lefebvre, H. (2004). *Rhythmanalysis: Space, time and everyday Life*. London: Continuum.
- Li, L., Yang, L., Zhu, H. a Dai, R. (2015). Explorative analysis of Wuhan intra-urban human mobility using social media check-in data. *PLoS ONE*, 10(8).
- Lieberg, M. (1995). Teenagers and public space. *Communication Research*, 22(6), s. 720–744.
- Ling, R. (2010). Texting as a life phase phenomenon. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 15(2), s. 277–292.
- Lofland, L. H. (1973). *A world of strangers: Order and action in urban public space*. New York: Basic Books.
- Lu, S., Fang, Z., Zhang, X., Shaw, S., Yin, L., Yang, X. a Zhao, Z. (2017). Understanding the representativeness of mobile phone location data in characterizing human mobility indicators. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 6(1), s. 7.
- Maas, P. R. (1984). *Towards a theory of urban vitality*. Vancouver, BC: University of British Columbia.
- Madanipour, A. (1999). Why are the design and development of public spaces significant for cities? *Environment and Planning B: Planning and Design*, 26, s. 879–891.
- Malone, K. A. (1999). Growing up in cities as a model of participatory planning and place-making with young people. *Youth Studies Australia*, 18(2), s. 17–23.
- Malone, K. A. (2002). Street life: Youth culture and competing uses of public space. *Environment and Urbanisation*, 14(2), s. 157–168.
- March, A., Rijal, Y., Wilkinson, S. a Özgür, E. F. (2012). Measuring building adaptability and street vitality. *Planning Practice & Research*, 27(5), s. 531–552.
- Mehta, V. (2014). Evaluating public space. *Journal of Urban Design*, 19(1), s. 53–88.
- Middaugh, E., Bowyer, B. a Kahne, J. (2017). U Suk! Participatory media and youth experiences with political discourse. *Youth & Society*, 49(7), s. 902–922.
- Mitchell, K. a Elwood, S. (2012). Mapping children's politics: The promise of articulation and the limits of nonrepresentational theory. *Environment and Planning D: Society and Space*, 30(5), s. 788–804.

- Molnár, V. (2014). Reframing public space through digital mobilization: Flash mobs and contemporary urban youth culture. *Space and Culture*, 17(1), s. 43–58.
- Montgomery, J. (1998). Making a city: Urbanity, vitality and urban design. *Journal of Urban Design*, 3, s. 93–116.
- Münster, S. et al. (2017). How to involve inhabitants in urban design planning by using digital tools? An overview on a state of the art, key challenges and promising approaches. *Procedia Computer Science*, 112, s. 2391–2405.
- Murakami Wood, D., ed. (2006). A report on the surveillance society. Information Commissioner's Office (ICO) (UK).
- Németh, J. a Schmidt, S. (2011). The privatization of public space: Modeling and measuring publicness. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 38(1), s. 5–23.
- Nijholt, A. (2017). Towards playful and playable cities. In A. Nijholt, ed., *Playable cities, gaming media and social effects* (s. 1–20). Singapore: Springer.
- Nuojua, J. (2009). WebMapMedia: A map-based web application for facilitating participation in spatial planning. *Multimedia Systems*, 16(1), s. 3–21.
- Ouředníček M., Špačková P., Novák J., eds. (2013). *Sub Urbs: Krajina, sídla a lidé*. Praha: Academia.
- Pospěch, P. (2015). *Od veřejného prostoru k nákupním centrům. Svět cizinců a jeho regulace*. Praha: SLON.
- Rheingold, H. (2003). *Smart Mobs: The next social revolution*. New York: Basic Books.
- Said, E. (1979). *Orientalism*. Vintage.
- Scraton, P. (2004). Streets of terror: Marginalisation, criminalisation and authoritarian renewal. *Social Justice*, 31, s. 1–2.
- Sennett, R. (1970). *The uses of disorder: Personal identity and city life*. New York: Knopf.
- Shields, R. (1989). Social spatialization and the built environment: The West Edmonton mall. *Environment and Planning D: Society and Space*, 7(2), s. 147–164.
- Sibley, D. (1995). *Geographies of exclusion. Society and difference in the West*. London: Routledge.
- Sorkin, M., ed. (1992). *Variations on a theme park: The new American city and the end of public space*. New York, NY: Hill and Wang.
- Stratigea, A., Papadopoulou, C.-A. a Panagiotopoulou, M. (2015). Tools and technologies for planning the development of smart cities. *Journal of Urban Technology*, 22(2), s. 43–46.
- Šimůnek, M. (2014). Interaktivní dokument a digitální etnografie. Zpráva ze světa nových technologií a inovativních přístupů v etnografii. *Biograf*, 60, s. 107–142.
- Šimůnková, K. (2018). Hybrid ludic engagement: A manifesto. *Sociální Studia*, 2018(2), s. 117–141.
- Šimůnková, K. (2019). Being hybrid: A conceptual update of consumer self and consumption due to online/offline hybridity. *Journal of Marketing Management*, 35(1–2), s. 40–74.
- Terzi, C. a Tonnelat, S. (2017). The publicization of public space. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 49(3), s. 519–536.
- Thomas, M. (1991). The demise of public space. In: V. Nadin a J. Doak, eds. *Town planning responses to city change* (s. 209–224). Avebury: Aldershot.

- Thornberry, T. P. a Krohn, M. D. (1997). Peers, drug use, and delinquency. In D. M. Stoff, J. Breiling a J. D. Maser, eds. *Handbook of antisocial behavior* (s. 218–233). New York: Wiley.
- Tonnelat, S. (2007). Keeping space public: Times Square (New York) and the Senegalese peddlers. *CyberGeo*. Dostupné z: <https://journals.openedition.org/cybergeo/4792> (staženo 12. čvc. 2019).
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Vasilikou, C. (2016). Sensory navigation in the city centre. Perceptual paths, sense walks and interactive atmospheres. *Ambiances, tomorrow. Proceedings of 3rd International Congress on Ambiances*. Septembre 2016, Volos, Greece, Sep 2016, Volos, Greece, s. 559–564.
- Vášát, P., Gibas, P. a Poláková, M. (2017). Mezi taktikou a afektem, ne-místem a místem: Vizualní analýza každodenní geografie osob bez domova. *Sociologický časopis*, 53(4), s. 533–564.
- Wilson, A., Tewdwr-Jones, M. a Comber, R. (2019). Urban planning, public participation and digital technology: App development as a method of generating citizen involvement in local planning processes. *Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 46(2), s. 286–302.
- Wu, C., Ye, X., Ren, F. a Du, Q. (2018). Check-in behaviour and spatio-temporal vibrancy: An exploratory analysis in Shenzhen, China. *Cities*, 77, s. 104–116.
- Wu, J., Ta, N., Song, Y., Lin, J. a Chai, Y. (2018). Urban form breeds neighborhood vibrancy: A case study using a GPS-based activity survey in suburban Beijing. *Cities*, 74, s. 100–108.
- Yue, Y., Lan, T., Yeh, A.G.O. a Li, Q. (2014). Zooming into individuals to understand the collective: A review of trajectory-based travel behaviour studies. *Travel Behaviour and Society*, 1(2), s. 69–78.
- Yue, Y., Zhuang, Y., Yeh, A.G.O., Xie, J., Ma, C. a Li, Q. (2017). Measurements of POI-based mixed use and their relationships with neighbourhood vibrancy. *International Journal of Geographical Information Science*, 31(4), s. 658–675.
- Zeile, P., Resch, B., Exner, J.-P. a Sagl, G. (2015). Urban emotions: Benefits and risks in using Human sensory assessment for the extraction of contextual emotion information in urban planning. In S. Geertman et al., eds., *Planning support systems and smart cities. Lecture notes in geoinformation and cartography* (s. 209–225). Springer.

Seznam tabulek, grafů a obrázků

Tabulky

Tabulka č. 1	Rozložení měst do velikostních skupin
Tabulka č. 2	Hodnotící panel pro analýzu strategických dokumentů
Tabulka č. 3	Hodnotící panel pro analýzu realizace revitalizačních projektů
Tabulka č. 4	Veřejná prostranství podle vlastnictví
Tabulka č. 5	Vlastnická struktura nemovitostí na náměstí českých měst
Tabulka č. 6	Seznam analyzovaných měst
Tabulka č. 7	Struktura respondentů (dotázaných měst) podle velikostních kategorií
Tabulka č. 8	Standarty koeficientu zeleně a koeficientu odtoku – srovnání veřejných ploch a vybraných typů zástavby
Tabulka č. 9	Hodnocení kvality veřejného prostranství podle Gehla
Tabulka č. 10	Komparace přístupů
Tabulka č. 11	Formulář pro strukturované pozorování
Tabulka č. 12	Formulář pro komplexní hodnocení kvality veřejného prostranství

Grafy

Graf č. 1	Počty a struktura analyzovaných měst v ČR
Graf č. 2	Analýza strategických dokumentů a analýza realizace revitalizačních projektů za jednotlivé velikostní skupiny
Graf č. 3	Odpovědi na otázku: „Od kterého roku (odhadem) se ve vašem městě zabýváte revitalizací městského centra?“. Podíl měst v %.
Graf č. 4	Vybrané charakteristiky měst v kontextu s jejich revitalizací. Podíl měst v %.
Graf č. 5	Odpovědi na otázku: „Jaké jsou nejvýznamnější problémy nebo klíčová témata revitalizace centra vašeho města, které se snažíte řešit?“. Podíl měst v %.
Graf č. 6	Faktory úspěšnosti procesu revitalizace městských center a jejich hodnocení.

- Graf č. 7 Odpovědi na otázku „Jaká opatření na podporu revitalizace městského centra plánujete do budoucnosti? Na co se konkrétně v souvislosti s revitalizací městského centra nejvíce spoléháte?
- Graf č. 8 Odpovědi na otázku „Jak by vám mohl s revitalizací městského centra pomoci stát? Co očekáváte?“
- Graf č. 9 Který z uvedených prvků ve veřejném prostranství považujete za důležitý? (věková skupina 18–35 let)
- Graf č. 10 Který z uvedených prvků ve veřejném prostranství považujete za důležitý? (věková skupina 36–60 let)
- Graf č. 11 Který z uvedených prvků ve veřejném prostranství považujete za důležitý? (věková skupina 60 a více let)

Obrázky

- Obrázek č. 1 Revitalizované náměstí Dr. E. Beneše v Liberci
- Obrázek č. 2 Gottwaldovo nám. v Liberci: původní vzhled a využití bez komplexní revitalizace
- Obrázek č. 3 Papírové nám. v Liberci: plní funkci obytnou s parkováním
- Obrázek č. 4 Velké náměstí v Hradci Králové
- Obrázek č. 5 Pohled na plánovaný vzhled Velkého náměstí v Hradci Králové
- Obrázek č. 6 Masarykovo náměstí v Hradci Králové
- Obrázek č. 7 Pěší zóna v Hradci Králové
- Obrázek č. 8 Mapa centra Znojma
- Obrázek č. 9 Masarykovo náměstí ve Znojmě
- Obrázek č. 10 Horní náměstí ve Znojmě
- Obrázek č. 11 Václavské náměstí ve Znojmě
- Obrázek č. 12 Divišovo náměstí ve Znojmě
- Obrázek č. 13 Suzdalské nám. a nám. Petra Obrovce v Lounech
- Obrázek č. 14 Mírové náměstí v Lounech
- Obrázek č. 15 Svatopetrské náměstí v Lounech
- Obrázek č. 16 Revitalizované náměstí T. G. Masaryka ve Dvoře Králové nad Labem
- Obrázek č. 17 Václavské náměstí v Lovosicích
- Obrázek č. 18 Náměstí T. G. Masaryka v Golčově Jeníkově
- Obrázek č. 19 Pěší zóna v Lounech
- Obrázek č. 20 Pěší zóna v městě Štětí (Obchodní ulice)
- Obrázek č. 21 Pěší zóna ve Znojmě (Obrokova ulice)
- Obrázek č. 22 Pěší zóna v Jičíně (Husova ulice)
- Obrázek č. 23 Pěší zóna v Jindřichově Hradci (Panská ulice)

- Obrázek č. 24 Městský zastupitel Richard Herbst prosazuje odstranění zpomalovacích schodů v Široké ulici v Chrudimi: projekt, který vyvolal vášně ve městě
- Obrázek č. 25 Náměstí Republiky ve Žďáře nad Sázavou
- Obrázek č. 26 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: Parkovací dům pod povrchem náměstí
- Obrázek č. 27 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: sochařská díla
- Obrázek č. 28 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: Farmářské trhy
- Obrázek č. 29 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: připojení na zdroj elektrické energie
- Obrázek č. 30 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi: celkový pohled na náměstí
- Obrázek č. 31 Revitalizační proces
- Obrázek č. 32 Postavení městských architektů a veřejnosti v revitalizačním procesu
- Obrázek č. 33 Příklad nevhodného řešení stání kol, kdy kola výrazně zasahují do chodníku i silnice (Prostějov)
- Obrázek č. 34 Příklad vhodného řešení stání kol, vhodného pro všechny typy kol, vč. elektrokol (Prostějov)
- Obrázek č. 35 Příklady řešení odpadových nádob formou podzemních kontejnerů (Písek, Strakonice, Prostějov)
- Obrázek č. 36 Zajímavý příklad designu popelnic vztahující se ke známé historii města (Tábor)
- Obrázek č. 37 Příklad automatizovaných veřejných toalet (Strakonice)
- Obrázek č. 38 Příklad řešení veřejných toalet na náměstí, doplněných o úchyty k parkování kol (Znojmo)
- Obrázek č. 39 Retenční nádrže podporují výpar, zavlažení půdy, biodiverzitu a také vytvářejí esteticky kvalitní součást veřejného prostranství v Lochotínském parku v Plzni
- Obrázek č. 40 Chrlič vody na náměstí Republiky v Plzni
- Obrázek č. 41 Bylinná výsadba podél komunikace
- Obrázek č. 42 Desing vodní plochy
- Obrázek č. 43 Kontrastní přechod mezi kompaktní městskou zástavbou historického jádra Plzně a veřejnými plochami s převahou zeleně
- Obrázek č. 44 Přehled prvků modro-zelené infrastruktury veřejných prostranství
- Obrázek č. 45 Lavičky na obrubníku na náměstí republiky ve Žďáře nad Sázavou
- Obrázek č. 46 Lavičky na stavebním prvku u schodiště na náměstí republiky ve Žďáře nad Sázavou
- Obrázek č. 47 Studentské náměstí v Kadani

- Obrázek č. 48 Komenského náměstí ve Znojmě
Obrázek č. 49 Stolky a křesílka na Starém náměstí v Sokolově a květinová výzdoba v kontejnerech
Obrázek č. 50 Masarykovo nám. ve Dvoře Králové
Obrázek č. 51 Masarykovo náměstí v Benešově
Obrázek č. 52 Masarykovo náměstí v Benešově
Obrázek č. 53 Masarykovo náměstí v Říčanech u Prahy
Obrázek č. 54 Palackého náměstí v Dačicích
Obrázek č. 55 Knihovnička na Palackého náměstí v Dačicích
Obrázek č. 56 Ulice Na Vyhliďce a ulice Na Ausperku v Mělníku
Obrázek č. 57 Staroměstské náměstí v Mladé Boleslavi
Obrázek č. 58 Postup hodnocení kvality veřejného prostranství
Obrázek č. 59 Vývoj aktivit na veřejných prostranstvích
Obrázek č. 60 The Place Diagram

Summary

Development of society and changes in lifestyle result in significant transformations in the functional use of cities, which in turn results in the decay of traditional city centers and public spaces. Many Czech cities face loss of attractiveness of traditional city centers, and thus are challenged with the decline of their competitiveness. The research showed that city administrations focus on physical renewal of “hardware” (restoration of cultural heritage, modernization and revitalization), but fail to pay enough attention to reactivate their public spaces (the “software”).

This work concerns revitalization and discusses a general model that could be used as a guidance for city administrations when planning for, and implementing, revitalizations and reactivation of their public spaces and city centers. It also discusses various foreign and domestic approaches to the measuring of quality of public spaces and draws conclusions that will form the grounds of the methodology for assessing public spaces in the Czech Republic.

A questionnaire research is used to articulate the main issues that the city administrations are facing during revitalizations of city centers and public spaces, formulates conclusions and recommendations and outlines the paths for future research.

Among others, the research showed that public participation during planning of revitalization and reactivation is overlooked by most Czech cities. This results in clashes between stakeholders during the revitalizations process. Cities that engage public in their revitalization projects not only at their end, but also at their beginnings, are far more successful and the public seems more to identify with the revitalization and modernization activities.

The research was also focused on the significance of public services in city centers and public spaces, blue-green infrastructure and public equipment. These are the elements that significantly define city centers and public spaces and are co-determining the shape and image of the traditional city space. Attention was given to tourism, which helps with the economy in city centers, but in many cities can have negative impacts too.

Revitalizace městských center a veřejných prostranství v ČR

První část: Problémy a výzvy

Jana Krbová, Jiří Ježek a kolektiv

Vydává Wolters Kluwer ČR, a. s.,
U Nákladového nádraží 10, 130 00 Praha 3
v roce 2020 jako svou 3996. publikaci.
Odpovědná redaktorka Marie Novotná
Stran 184, vydání první
Sazba Cadis

Tisk Paper Tinta, ul. Ceglana 34, 05-270 Nadma, Poland

ISBN 978-80-7598-777-8

e-mail: obchod@wolterskluwer.cz
tel.: 246 040 405, 246 040 444
fax: 246 040 401